

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ

ΓΚΡΕΚΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΚΟΝΤΑΡΑ ΜΑΡΙΑ

ΘΕΣΜΙΚΟ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΚΑΙΝΟΤΟΜΟΥ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Επιβλέπων: Αναστασάκης Ανδρέας

Ηράκλειο
Σεπτέμβριος 2014

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη.....	σελ. 3
Εισαγωγή.....	σελ. 5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ.....	σελ.6
1.1 Ορισμοί και έννοια της επιχειρηματικότητας.....	σελ.6
1.2 Κίνητρα που ωθούν στην επιχειρηματικότητα.....	σελ.7
1.3 Επιχειρηματικότητα και ανάπτυξη.....	σελ.8
1.4 Επιχειρηματικότητα και επιχειρηματίας.....	σελ.9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ΕΙΔΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ.....	σελ.10
2.1 Επιχειρηματικότητα ανάγκης και ευκαιρίας.....	σελ.10
2.2 Γυναικεία επιχειρηματικότητα.....	σελ.11
2.3 Νεανική επιχειρηματικότητα.....	σελ.12
2.4 Πράσινη επιχειρηματικότητα.....	σελ.13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ.....	σελ.15
3.1 Προσδιοριστικοί παράγοντες της παραγωγικότητας.....	σελ.18
3.2 Εισοδηματική πολιτική και εργοδοτικές εισφορές.....	σελ.20
3.3 Παράγοντες που προσδιορίζουν το ύψος της φορολογικής επιβάρυνσης.....	σελ.23
3.4 Παραγωγικότητα-Μισθολογικές/Αμοιβές-Ανταγωνιστικότητα.....	σελ.24
3.5 Ανταγωνιστικότητα και παραγωγική εξειδίκευση.....	σελ.26
3.6 Ανταγωνιστικότητα, προσέλκυση επενδύσεων και ανάπτυξη.....	σελ.28
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ.....	σελ.31
4.1 Είδη καινοτομίας.....	σελ.33
4.2 Οφέλη από την καινοτομία.....	σελ.34
4.3 Παράγοντες που συμβάλουν στην επιτυχία μιας καινοτομίας.....	σελ.37
4.4 Μοντέλα καινοτομίας.....	σελ.38
4.5 Καινοτομία και management.....	σελ.39
4.6 Καινοτομία και κρίση.....	σελ.40
4.7 Καινοτομία και ανάπτυξη.....	σελ.41
4.8 Η υστέρηση της Ελλάδας στην καινοτομία.....	σελ.43
4.9 Υπολειμματική μέτρηση της αναπτυξιακής συμβολής της καινοτομίας.....	σελ.45
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	
ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ.....	σελ.50
5.1 Θεσμοί, οργανώσεις και καινοτομία.....	σελ.51
5.2 Αγορά και κράτος.....	σελ.52
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	σελ.62
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	σελ.63

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Αρχικά, χωρίσαμε την εργασία σε τρία στάδια: την επιχειρηματικότητα, την ανταγωνιστικότητα και την καινοτομία. Σε πρώτο στάδιο, αναφέραμε τον κύριο ορισμό της επιχειρηματικότητας καθώς και άλλους ορισμούς πολλών ξένων οικονομολόγων. Στη συνέχεια, παραθέσαμε τα κίνητρα που ωθούν τα άτομα για επιχειρηματικές δραστηριότητες και τους λόγους που κινούν τους ανθρώπους στην απόφαση για την έναρξη μιας επιχείρησης. Είναι πολύ σημαντικός κλάδος η επιχειρηματικότητα και τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια στροφή των κυβερνήσεων και των διαφόρων οργανώσεων στην ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας. Μετέπειτα παραθέσαμε τα είδη της επιχειρηματικότητας που συμπεριλαμβάνει τους ορισμούς, τους φορείς για την ενίσχυση της και τα οφέλη της, καθώς επίσης συγκρίναμε την ελληνική επιχειρηματικότητα με τις ξένες και τονίσαμε κυρίως την έλλειψη αξιοποίησης του νέου ανθρώπινου δυναμικού στη χώρα μας.

Σε δεύτερο στάδιο, αναφέραμε τον ορισμό της αποδοτικότητας – ανταγωνιστικότητας καθώς επίσης και τους βασικούς και προσδιοριστικούς παράγοντες της παραγωγικότητας. Η ανταγωνιστικότητα είναι ισχυρός παράγοντας για μια οικονομία καθώς είναι ο βαθμός εξωστρέφειας για την προσέλευση επενδύσεων και ανάπτυξη της. Έπειτα συγκρίναμε την ανταγωνιστικότητα της Ελλάδας με ξένες χώρες αναπτυγμένες και αναπτυσσόμενες και τονίσαμε ότι με τη χαμηλή φορολογική επιβάρυνση των επιχειρήσεων και με τους χαμηλούς ρυθμούς αύξησης του κόστους εργασίας μπορεί να επιτευχθεί η ανάπτυξη της ανταγωνιστικότητας και η προσέλευση επενδύσεων.

Σε τρίτο στάδιο, αναφέραμε τον ορισμό της καινοτομίας, τα στάδια από τα οποία περνάει καθώς και την έλλειψη καινοτόμων δράσεων στην Ελλάδα. Η καινοτομία στην σημερινή εποχή θεωρείται η σημαντικότερη παράμετρος για την ανάπτυξη και χάρη σε αυτή επιτυγχάνει ανταγωνιστικό πλεονέκτημα. Στη συνέχεια παραθέσαμε τα είδη καινοτομίας και τα εμπόδια που καλούνται να αντιμετωπίσουν οι επιχειρήσεις, τα μοντέλα καινοτομίας και τους παράγοντες που συμβάλλουν στην επιτυχία μιας καινοτομίας. Υπάρχει άρρηκτη σχέση μεταξύ καινοτομίας και management καθώς όσο πιο αποτελεσματικό είναι τόσο πιο επιτυχημένη θα είναι η εισαγωγή της καινοτομίας σε μία αγορά.

Τέλος, η κρίση που διανύει η χώρα μας είναι μεγάλη και οι οικονομικές υφέσεις προσφέρουν τεράστιες στρατηγικές ευκαιρίες για την ανάπτυξη της καινοτομίας. Η Ελλάδα όμως χαρακτηρίζεται από υστέρηση στον τομέα αυτό αφού διαπιστώνουμε μόνο αποσπασματικές δράσεις καινοτομίας σε ορισμένους κλάδους.

SUMMARY

At first, we divided the work in 3 stages: entrepreneurship, competitiveness and innovation. In the first stage, we provided the main definition of entrepreneurship and other definitions by many foreign economists. Afterwards, we quoted the incentive for people to do business and the reasons that prompt the people in the decision to start a business. Entrepreneurship is a very important profession and in recent years a turn of the Governments and the various organizations in the development of entrepreneurship was observed. Thereafter, we quoted the types of entrepreneurship including the definitions, their communities to enhance its benefits and we compared the Greek entrepreneurship with foreign and noted the lack of valorisation of the new human resources in our country.

In second stage, we provided the definition of efficiency – competitiveness as well as the basic and determinants of productivity. Competitiveness consists a powerful factor for economy as is the degree of extroversion to attract investments for its development. Afterwards, we compared Greek competitiveness with foreign countries, developed and developing and we stressed that the low tax burden on business and with the slow increase in labor costs, the development of competitiveness and attracting investments can be achieved.

In the third stage, we provided the definition of innovation, the stages that it passes and the lack of innovative actions in Greece. The innovation nowadays is considered the most important parameter for the development and thanks to it competitiveness advantage is achieved. Then, we quoted the types of innovation and the obstacles that are required to encounter the businesses and the models of innovation and the factors contributing to success of an innovation. There is an inseparable link between innovation and management as well the more effective is, the more successful will have the introduction of innovation to the market.

In conclusion, the crisis in our country is large and the economic downturn offers enormous strategic opportunities for the development of innovation. However, Greece was characterized by lag in this sector as well we find only fragmentary innovative actions in certain sectors.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η επιχειρηματική δραστηριότητα είναι ποικιλόμορφη και έχει ως αποτέλεσμα την οικονομική ανάπτυξη και τη βελτίωση της οικονομικής ευημερίας. Έχει αναπτυχθεί μια σημαντική θεωρία που αφορά αυτόν τον βασικό συντελεστή, της παραγωγής και της ανάπτυξης και καλύπτει όλα τα θέματα των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων και τους παράγοντες που την επηρεάζουν.

Σκοπός της εργασίας αυτής είναι η εισαγωγή και η παρουσίαση στην έννοια της επιχειρηματικότητας καθώς και σε όλες τις υπόλοιπες παραμέτρους που την αποτελούν και των λειτουργιών της. Σημαντικός παράγοντας όμως σε κάθε επιχειρηματική δραστηριότητα αποτελεί και η καινοτομία. Ειδικά σήμερα στην περίοδο κρίσης που διανύουμε, τόσο σε τοπικό όσο και σε διεθνές πεδίο, η καινοτομία στην επιχειρηματικότητα είναι ένα σημαντικό «πρέπει», αν θέλει μια επιχείρηση να κρατηθεί υγιής και να πετύχει. Θα δούμε παρακάτω αναλυτικά τα είδη επιχειρηματικότητας, τα κίνητρα και την επιρροή της καινοτομίας στις επιχειρήσεις.

Η μεθοδολογία που ακολουθήσαμε για την συγγραφή της παρούσας εργασίας, στηρίχθηκε σε έρευνα σε εγχώρια και διεθνή βιβλιογραφία, καθώς και στο διαδίκτυο. Αντλήσαμε πληροφορίες από διάφορες πηγές, βιβλία, άρθρα, μελέτες, σημειώσεις από μαθήματα σε ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα, πάνω στο αντικείμενο της εργασίας. Πληροφορίες που θεωρήσαμε απαραίτητες να ενταχθούν για να δώσουν το επιθυμητό αποτέλεσμα, δηλαδή την επιστημονική και αναλυτική προσέγγιση των εννοιών της Επιχειρηματικότητας και της Καινοτομίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

1.1 ΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Ένας από τους βασικούς παράγοντες, οι οποίοι προσδιορίζουν τον ρυθμό ανάπτυξης και το επίπεδο είναι η επιχειρηματικότητα. Επιχειρηματικότητα είναι η ικανότητα ενός ανθρώπου, μιας ομάδας ή ακόμα και ενός κοινωνικού συνόλου να διακρίνει και να εκμεταλλεύεται τις ευκαιρίες που παρουσιάζονται και κατά αυτόν τον τρόπο να επιτυγχάνει οικονομικό όφελος. Η επιχειρηματικότητα αφορά άτομα, τις ενέργειες τους και τις επιλογές τους, με την έναρξη, αγορά ή λειτουργία μιας επιχείρησης. Η βελτίωση της παραγωγικότητας επιτυγχάνεται με την βελτίωση του επιχειρηματικού και οικονομικού περιβάλλοντος σε μία χώρα. Η προσέλκυση επενδύσεων, τόσο ξένων όσο και εγχώριων, συμβάλλουν καταλυτικά στην βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος. Αποτελούν βάση για την εισαγωγή νέων τεχνολογιών, συντελούν στον εκσυγχρονισμό των μεθόδων παραγωγής, στην εκμετάλλευση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων, στις ευκαιρίες ανάπτυξης και φυσικά στην αύξηση της παραγωγικότητας, η οποία έχει ως αποτέλεσμα την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας.

Μια σύγχρονη οικονομία για να μπορεί να είναι ανταγωνιστική και να παρουσιάζει δυναμικό χαρακτήρα έχει ως βάση της την επιχειρηματικότητα, η οποία είναι αυτή που κινεί την οικονομική ανάπτυξη, δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας και δίνει ώθηση στην απελευθέρωση του ανθρώπινου δυναμικού, ώστε να συμβάλλει στην μετατροπή των νέων ιδεών σε επιτυχημένες προσπάθειες και να συσσωρεύσει την απαιτούμενη γνώση.

Εικόνα 1

Η Επιχειρηματικότητα είναι η βάση στην οποία στηρίζεται η δημιουργία μίας ή πολλών επιτυχημένων επιχειρήσεων. Οι επιρροές και οι προκλήσεις διαφέρουν για τον κάθε επιχειρηματία, επειδή σύμφωνα με τον Drucker «Η επιχειρηματικότητα είναι επικίνδυνη επειδή είναι πολύ λίγοι οι επιχειρηματίες που γνωρίζουν τι πράττουν»¹.

Στον όρο επιχειρηματικότητα ποικίλουν οι ορισμοί. Σύμφωνα με τον Marshall η επιχειρηματικότητα είναι οι ασχολίες ενός επιχειρηματία με τις συνήθειες δραστηριότητες της ζωής. Μία άλλη προσέγγιση της έννοιας έχουμε από τον Schumpeter, ο οποίος λέει ότι, επιχειρηματικότητα είναι η διάλυση της υπάρχουσας οικονομικής ισορροπίας με μια πράξη δημιουργικής καταστροφής και η δημιουργία κερδών από την νέα κατάσταση.

Σύμφωνα με τον Timmons είναι η αναζήτηση της ευκαιρίας, ανεξάρτητα από τους πόρους που διαθέτει κάποιος υπό τον έλεγχο του την δεδομένη στιγμή.

Κατά τον Chrisman, είναι η δημιουργία μιας νέας επιχείρησης, η διοίκηση της ή ο στρατηγικός αναπροσανατολισμός μιας υπάρχουσας επιχείρησης που οδηγεί σε σημαντική ανάπτυξη της εταιρείας και σε δημιουργία πλούτου.

Οι Curran & Stanworth θεωρούν ότι, η επιχειρηματικότητα, αν οριστεί αυστηρά, αναφέρεται στη δημιουργία μιας νέας οικονομικής οντότητας, που επικεντρώνεται σε ένα νέο προϊόν ή υπηρεσία ή τουλάχιστον σε ένα που διαφέρει σημαντικά από προϊόντα ή υπηρεσίες που προσφέρονται κάπου αλλού στην αγορά.

Τέλος οι The European Observatory for SMEs (2000) , ορίζουν ως επιχειρηματικότητα την δυναμική διαδικασία στην οποία τα άτομα σταθερά εντοπίζουν οικονομικές ευκαιρίες και τις εκμεταλλεύονται μέσα από την ανάπτυξη, την παραγωγή και την πώληση των αγαθών και των υπηρεσιών. Όλη αυτή η διαδικασία απαιτεί την ύπαρξη ποιοτικών ιδιοτήτων στα άτομα, όπως εμπιστοσύνη στον εαυτό τους, δυνατότητα και διάθεση ανάληψης κινδύνου και ένα αίσθημα προσωπικής δέσμευσης.

1.2 ΚΙΝΗΤΡΑ ΠΟΥ ΩΘΟΥΝ ΣΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Η επιχειρηματικότητα μπορεί να χωριστεί σε επιχειρηματικότητα ανάγκης και σε επιχειρηματικότητα ευκαιρίας. Τα κίνητρα που ωθούν τα άτομα για επιχειρηματικές δραστηριότητες ποικίλουν. Διάφοροι λόγοι κινούν τους ανθρώπους στην απόφαση για την έναρξη μιας επιχείρησης.

Πολλοί ξεκινούν την νέα τους επιχείρηση από έλλειψη άλλης επιλογής στον χώρο εργασίας ή ακόμα και από δυσαρέσκεια με την απασχόληση που έχουν την δεδομένη στιγμή.

¹ *Peter Drucker (1985) Innovation and Entrepreneurship, New York: Harper & Row*

Αρκετοί κινούνται από την επιχειρηματική ευκαιρία, εκμεταλλευόμενοι τα κίνητρα που γίνονται αντιληπτά στο οικονομικό περιβάλλον τους. Οι προοπτικές που διαθέτει ο καθένας είναι η αρχή της επιχειρηματικότητας και τα κίνητρα που υπάρχουν καθορίζουν την πορεία του τόσο στον εργασιακό όσο και στον επιχειρηματικό κόσμο.

Τα βασικότερα κίνητρα είναι :

A. ΤΟ ΚΕΡΔΟΣ

Το κέρδος είναι φυσικά και το βασικότερο κίνητρο. Ένας επιχειρηματίας, ο οποίος αναλαμβάνει τους κινδύνους και τις πρωτοβουλίες στην επιχείρησή του, θέλει και την αντίστοιχη απόδοση στην επένδυσή του.

B. Η ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ

Μεγάλο κίνητρο και ανταμοιβή είναι η ελευθερία του επιχειρηματία στην ανεξάρτητη εργασία.

Γ. ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Βασικό στοιχείο για την ανάπτυξη μιας επιχείρησης είναι η προσωπική ανάπτυξη του επιχειρηματία, ο οποίος θα πρέπει να μπορεί να διαχειριστεί το ρίσκο, το στρες της εργασίας και την αβεβαιότητα. Κίνητρο για την επιχειρηματικότητα σε ορισμένους είναι το αίσθημα της αυτο-ολοκλήρωσης και της προσωπικής ανάπτυξης μέσα σε μια ολοκληρωμένη και υγιή επιχείρηση.

Δ. ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΛΟΓΗ

Εργαζόμενοι και στελέχη που εργάζονταν σε άλλες επιχειρήσεις και δεν τους εξέφραζε πλέον η εργασία τους, δεν είχαν τις δυνατότητες για εξέλιξη στον εργασιακό τους χώρο, κατάφυγαν στην δημιουργία μιας δικής τους επιχείρησης. Το ξεκίνημα έγινε ως δεύτερη/παράλληλη εργασία και όταν η επιχείρησή τους έδειξε ότι πέτυχε και ήταν κερδοφόρα, εγκατέλειψαν την εργασιακή τους σχέση ως υπάλληλοι και ασχολήθηκαν με την δική τους επιχείρηση.

1.3 ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια στροφή των κυβερνήσεων, διαφόρων οργανώσεων και ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων στην ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας. Δίνοντας βαρύτητα στην ανάπτυξη της, στήνονται γερά θεμέλια για την ανάπτυξη της οικονομίας, την δημιουργία θέσεων εργασίας, την αύξηση των κερδών και την δημιουργία νέων πηγών πλούτου. Γιατί ο πλούτος μιας χώρας δεν είναι μόνο οι παραγωγικοί πόροι, αλλά και οι ιδέες των ανθρώπων που διαμένουν σε αυτήν. Όταν οι ιδέες αυτές εφαρμοσθούν σωστά, συμβάλλουν στην ανάπτυξη της οικονομίας και στην διόρθωση των ισορροπιών.

Για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας, βασικά κριτήρια είναι η προηγούμενες επαγγελματικές απασχολήσεις, η εκπαίδευση, η ηλικία και οι οικογενειακές σχέσεις. Όταν μια οικονομία δεν βοηθάει την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας, δεν έχει την δυνατότητα να εκμεταλλευτεί την τεχνολογία, την εξέλιξη αυτό έχει ως αποτέλεσμα την στασιμότητα. Δεν υπάρχει πρόοδος και επιτυχία.

1.4 ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΑΣ

Για μεγαλύτερες προοπτικές επιτυχίας, θα πρέπει να υπάρχει σε μια μικρή επιχείρηση η αξιοποίηση της γνώσης, η εκμετάλλευση των νέων επιχειρηματικών ευκαιριών και φυσικά η χρήση των νέων τεχνολογιών. Αυτοί είναι οι τρεις βασικοί παράγοντες για τον δρόμο προς την επιτυχία. Κινητήριος δύναμη της επιχείρησης, είναι ένα άτομο ή μια ομάδα που έχουν κοινό σκοπό και ως στόχο την επιτυχία.

Η προσωπικότητα του επιχειρηματία είναι η κινητήριος δύναμη, η βάση για την επιχειρηματικότητα. Τόσο για την σωστή εσωτερική λειτουργία και την στρατηγική της επιχείρησης όσο και για την ανάπτυξη και την πρόοδο της επιχείρησης απαραίτητη προϋπόθεση είναι η προσωπική παρέμβαση του επιχειρηματία.

Για μια σωστή επιχειρηματικότητα δεν αρκεί όμως μόνο η προσωπική εργασία του επιχειρηματία. Καθοριστικό ρόλο για την ύπαρξη της και την ανάπτυξη της ασκούν κι άλλοι παράγοντες, που επηρεάζουν την στρατηγική, την πολιτική, τον τρόπο και τις συνθήκες λειτουργίας, την δημιουργικότητα και γενικά την πορεία της.

Οι παράγοντες που συμβάλλουν και επηρεάζουν την ύπαρξη και την εξέλιξη της είναι το κράτος, οι εργαζόμενοι, οι πελάτες, οι προμηθευτές και φυσικά η κοινωνία.

Για να υπάρξει υγιής επιχειρηματικότητα σημαντικό ρόλο παίζει ο επιχειρηματίας, ο οποίος έχει την επιθυμία, την θέληση και την δύναμη να εργαστεί παίζοντας καθοριστικό ρόλο. Είναι αυτός που θα διακρίνει τις ευκαιρίες και προσπαθεί να τις υλοποιήσει. Εργάζεται σκληρά για να πετύχει τους στόχους του. Αναγνωρίζει την συνεισφορά των εξωτερικών παραγόντων που καθορίζουν το μέγεθος της επιτυχίας. Είναι έντιμος και σέβεται τις οδηγίες και τους περιορισμούς της πολιτείας.

Οι επιχειρηματικές δραστηριότητες που μερικώς εμπίπτουν στις παραπάνω αρχές αλλά δεν σέβονται άλλες, δεν μπορεί να θεωρηθούν ως υγιής επιχειρηματικότητα. Κάθε παραβίαση των παραπάνω αρχών αποτελεί ζημιά για την κοινωνία και στο βαθμό που παραβιάζει το νομικό πλαίσιο πρέπει να τιμωρείται, η δε ζημιά να αποκαθίσταται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΕΙΔΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Η επιχειρηματικότητα διακρίνεται στις εξής κατηγορίες :

- Επιχειρηματικότητα ανάγκης
- Επιχειρηματικότητα ευκαιρίας
- Γυναικεία επιχειρηματικότητα
- Νεανική επιχειρηματικότητα
- Πράσινη επιχειρηματικότητα

2.1 ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΑΝΑΓΚΗΣ ΚΑΙ ΕΥΚΑΙΡΙΑΣ

Στην επιχειρηματικότητα παρατηρούμε δύο βασικές διακρίσεις, την επιχειρηματικότητα ανάγκης και την επιχειρηματικότητα ευκαιρίας.

Η επιχειρηματικότητα ανάγκης παρουσιάζεται όταν κάποια άτομα, για την κάλυψη της βιοποριστικής του ανάγκης ακολουθεί τον δρόμο της επιχειρηματικότητας, δηλαδή είναι το διέξοδο για την εξασφάλιση του βιοπορισμού του.

Η επιχειρηματικότητα ευκαιρίας, είναι η εύρεση ευκαιρίας για υψηλό εισόδημα την δεδομένη στιγμή.

Η ελληνική επιχειρηματική δραστηριότητα δημιουργείται από την έλλειψη καλύτερων προσφορών εργασίας και δεν έχει ως βασικό παράγοντα την εκμετάλλευση ευκαιριών. Γι' αυτό μιλάμε για ελληνική επιχειρηματικότητα ανάγκης.

Ειδικά την περίοδο του 2011 και 2012, παρατηρήθηκε μια αύξηση στον τομέα των αυτοαπασχολούμενων και των επιχειρηματιών με προβλέψεις να ενταθούν ακόμα περισσότερο.

Οι επιχειρηματικές προσπάθειες όμως στο μεγαλύτερο ποσοστό, υστερούσαν από καινοτομία και δημιουργικότητα και ήταν επικεντρωμένες στην μεταπώληση αγαθών και στην παροχή υπηρεσιών.

2.2 ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Εικόνα 2 : Γυναικεία επιχειρηματικότητα

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μία αύξηση στον τομέα της επιχειρηματικότητας με βασικό ρόλο την γυναίκα επιχειρηματία.

Η γυναικεία επιχειρηματικότητα προκαλείται πολύ συχνά από την ανάγκη συνδυασμού της ευελιξίας του χρόνου με τις οικογενειακές υποχρεώσεις. Σε αυτόν τον τομέα παρατηρείται η συχνότερη μορφή της «επιχειρηματικότητας ανάγκης» σε αντίθεση με τους άνδρες.

Η κλίμακα των ηλικιών που καλύπτει την ομάδα των γυναικών αυτών είναι στην ηλικία των 30-45 ετών και αμέσως μετά ακολουθεί η ομάδα των μεγαλύτερων σε ηλικία. Το μορφωτικό επίπεδο τους, γύρω στο 45%, είναι ανωτέρω του στοιχειώδους.

Μεγάλο ποσοστό των γυναικών αυτών, έχουν εργαστεί σε επιχειρήσεις, οικογενειακές ή ξένες και η εμπειρία τους αυτή τους ωθεί στο επιχειρείν. Η γυναίκα επιχειρηματίας αναλαμβάνει και διεκπεραιώνει τον ρόλο της επιχειρηματίας παράλληλα με αυτούς της νοικοκυράς και της μητέρας.

Παρόλο που κύρια κίνητρα είναι η οικονομικοί λόγοι και η ανεργία, οι Ελληνίδες επιλέγουν σήμερα με περισσότερο σύστημα την επιχειρηματική καριέρα σαν εναλλακτική απασχόληση από ότι πριν από 20-30 χρόνια.

Έντονη διείσδυση των γυναικών, παρατηρείται στον αγροτικό τομέα. Με οργάνωση συνεταιρισμών στους κλάδους του αγροτικού τουρισμού, την κατασκευή και το εμπόριο προϊόντων πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς και μεγάλη απήχηση της γυναικείας επιχειρηματικότητας βρίσκουμε στον τομέα της παροχής υπηρεσιών, στον κτηματομεσιτικό κλάδο, στα ταξιδιωτικά γραφεία, στην διαφήμιση κλπ.

Ο περιορισμένος χρόνος, ο οποίος μοιράζεται ανάμεσα στο νοικοκυριό, στα παιδιά και την εργασία, στερεί στην γυναίκα επιχειρηματία την ενημέρωση.

Για την ενίσχυση της γυναικείας επιχειρηματικότητας, έχουν ιδρυθεί κατά καιρούς διάφοροι φορείς και υπηρεσίες. Μερικοί σημαντικοί εξ αυτών είναι :

- ✓ Ο σύνδεσμος Επιχειρηματιών Γυναικών Ελλάδος. Πρόκειται για έναν μη κυβερνητικό και μη κερδοσκοπικό οργανισμό που βοηθά τις γυναίκες στην επιχειρηματική τους δραστηριότητα.
- ✓ Ο σύνδεσμος Επιχειρηματιών Γυναικών Μεσογείου (ΑΦΑΕΜΜΕ). Λειτουργεί ως συνδεδετικός κρίκος των Ενώσεων και Συνδέσμων των γυναικών επιχειρηματιών, που δρουν στις μεσογειακές χώρες, ώστε να μπορούν να προωθήσουν και να συντονίσουν τις εργασίες τους σε έναν κοινό σκοπό, σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Την ενημέρωση και την αξιόπιστη πληροφόρηση, για όλα τα επαγγέλματα που κεντρίζουν το ενδιαφέρον των γυναικών έχει αναλάβει το πρώτο ελληνικό ηλεκτρονικό περιοδικό www.businesswoman.gr.

2.3 ΝΕΑΝΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Για να εμπλουτιστεί η αγορά με φρέσκιες και νέες ιδέες, δόθηκε μεγάλη έμφαση στην επιχειρηματικότητα των νέων. Μια σειρά από προγράμματα δίνουν το έναυσμα για την υποστήριξη, ανάπτυξη και την προώθηση της. Με χρηματοδοτικές ενισχύσεις προσπαθούν διάφοροι φορείς για τη δημιουργία νέων επιχειρήσεων, οι οποίες θα εξελιχθούν σε βιώσιμες.

Εικόνα 3 : Νεανική επιχειρηματικότητα

Διάφορες υπηρεσίες – φορείς που λειτουργούν στην Ελλάδα, απευθύνονται σε νέους επιχειρηματίες. Χαρακτηριστικές είναι οι :

- Θυρίδες Νεανικής Επιχειρηματικότητας. Πρόκειται για ένα δίκτυο παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών, που υποστηρίζουν την δημιουργία νέων επιχειρήσεων.
- Παρατηρητήριο επιχειρηματικότητας : Παρέχουν πληροφορίες για την έναρξη και την ενίσχυση της νέας επιχείρησης.
- Portal Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς. Παρέχουν ενημέρωση των νέων και ειδικότερα εξυπηρετούν μια ηλεκτρονική συνεργασία με το ηλεκτρονικό δίκτυο Κέντρων Πληροφόρησης Νέων.

Στην Ελλάδα όμως, δεν έχει γίνει κατανοητή η σπουδαιότητα αξιοποίησης του νέου δυναμικού, σε αντίθεση με τις χώρες του εξωτερικού. Στο εξωτερικό, πολλά ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα, δίνουν μια ποικιλία μέσων για να στηρίξουν την μετέπειτα σταδιοδρομία των νέων με προγράμματα επιχειρηματικότητας. Αντίθετα στην ελληνική κοινωνία βλέπουμε την έλλειψη ενός επίσημου φορέα για την παροχή πληροφοριών σε τέτοιου είδους προγράμματα και υπηρεσίες. Ένας νέος επιχειρηματίας στην Ελλάδα βρίσκεται πάντα στην δυσάρεστη θέση να αναζητήσει μόνος του βοήθεια για την επιχείρηση του και θα πρέπει να είναι αποφασισμένος και πειστικός ώστε να παρουσιάσει την επιχειρηματική του ιδέα βρίσκοντας μόνος του χρηματοδότηση από τρίτους.

2.4 ΠΡΑΣΙΝΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Με τον όρο πράσινη επιχειρηματικότητα εννοούμε την μορφή οικονομικής δραστηριότητας που έχει ως βασικό στόχο και στρατηγική την προστασία του περιβάλλοντος. Αυτό προϋποθέτει θετική στάση και αγάπη προς το περιβάλλον, ώστε η στάση της επιχείρησης να είναι φιλική τόσο με τα προϊόντα ή τις υπηρεσίες που παράγει, όσο και με τον τρόπο και τις διαδικασίες παραγωγής. Πηγάζει από την ανάγκη για την προστασία του περιβάλλοντος, ώστε το σήμερα να μην έχει καταστροφικές συνέπειες για το αύριο. Με αυτό τον τρόπο δίδεται πλέον μεγάλη έμφαση και στροφή της αγοράς στην ανάπτυξη της Πράσινης οικονομίας και προώθησης της πράσινης επιχειρηματικότητας.

Εικόνα 4: πράσινη επιχειρηματικότητα

Στηρίζεται ουσιαστικά σε δύο βασικές ανάγκες της σύγχρονης κοινωνίας και των πολιτών της. Στην ποιότητα ζωής και φυσικά στην αναγκαιότητα της διατήρησης και της ήπιας αξιοποίησης του φυσικού περιβάλλοντος.

Αυξάνεται στην εποχή μας ο αριθμός των επιχειρήσεων που επιδιώκουν να συμβάλλουν σημαντικά στην προστασία του περιβάλλοντος, επενδύοντας στην έρευνα και την ανάπτυξη πράσινων πρακτικών και τεχνολογιών.

Με την εισαγωγή της πράσινης επιχειρηματικότητας παρέχονται στον επιχειρηματία αρκετά σημαντικά οφέλη και προοπτικές.

1. Μείωση του λειτουργικού κόστους
2. Νέες εμπορικές ευκαιρίες για την διάθεση του προϊόντος στην λεγόμενη πράσινη αγορά
3. Αξιοποίηση οικονομικών ευκαιριών και κίνητρα που παρέχονται από το κράτος
4. Μεγαλύτερες δυνατότητες χρηματοδότησης
5. Δημιουργία προϋποθέσεων για προσέλκυση πράσινων επενδύσεων
6. Ευνοϊκότεροι όροι ασφάλισης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ

Η αποδοτικότητα – ανταγωνιστικότητα των επιχειρηματικών μονάδων σε κάθε χώρα εξαρτάται από τους βασικούς παράγοντες που προσδιορίζουν το κόστος παραγωγής και διάθεσης των προϊόντων τους στην εγχώρια και τις ξένες αγορές και από τη δυνατότητά τους να διαθέτουν τα προϊόντα τους σε τιμές που να καλύπτουν αυτό το κόστος. Το κόστος παραγωγής και διανομής των επιχειρήσεων επηρεάζεται από τη δική τους οργανωτική δομή και επιχειρηματική δυναμικότητα και από το οικονομικό περιβάλλον στο οποίο λειτουργούν. Οι τιμές πώλησης εξαρτώνται από το είδος των προϊόντων που παράγονται και προσφέρονται προς πώληση και από το βαθμό κατά τον οποίο αυτά τα προϊόντα αντιμετωπίζουν ευνοϊκές συνθήκες ζήτησης στην εγχώρια και την παγκόσμια αγορά. Η ανταγωνιστικότητα μιας χώρας εξαρτάται από το βαθμό κατά τον οποίο το θεσμικό και οργανωτικό πλαίσιο λειτουργίας της οικονομίας της, το ισχύον σύστημα κινήτρων και η υπάρχουσα οικονομική και κοινωνική υποδομή: α) συμβάλλουν στην κατανομή των παραγωγικών συντελεστών στην οικονομία κατά προτεραιότητα στις επιχειρηματικές μονάδες και δραστηριότητες με την υψηλότερη δυνατότητα δημιουργίας αξίας (προϊόντων που ζητούνται από την εγχώρια και τις διεθνείς αγορές), δηλαδή με την υψηλότερη παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητα και β) επιβαρύνουν στο ελάχιστο δυνατό το κόστος παραγωγής και διάθεσης των προϊόντων των επιχειρήσεων που είναι εκτεθειμένες στο διεθνή ανταγωνισμό.

Ειδικότερα, ανταγωνιστική είναι μια χώρα στην οποία τα κίνητρα για παραγωγική εργασία και για ανάληψη παραγωγικών επενδύσεων (σε υλικό και ανθρώπινο κεφάλαιο), ή/και καινοτόμων επιχειρηματικών πρωτοβουλιών υψηλής αποδοτικότητας, είναι ισχυρά, ενώ τα κίνητρα για αποφυγή εργασίας ή για έξοδο από την αγορά εργασίας ή για έξοδο των επιχειρήσεων από τη χώρα ή για παραγωγή προϊόντων που δεν τα ζητάει κανείς, είναι εξασθενημένα. Σε μια ανταγωνιστική χώρα οι κρατικές παρεμβάσεις δεν αποτελούν εμπόδιο στην ανάπτυξη της υγιούς επιχειρηματικής δραστηριότητας και στην προσέλκυση επενδύσεων από εγχώριες και ξένες επιχειρηματικές μονάδες, αλλά συμβάλλουν περαιτέρω στην προώθηση των επενδύσεων και στην εισαγωγή σύγχρονων τεχνολογικών εφαρμογών με στόχο την υψηλότερη δυνατή αύξηση της παραγωγικότητας.

Έτσι, η ανταγωνιστικότητα μιας οικονομίας προωθείται όταν το οικονομικό - επιχειρηματικό και κοινωνικό της περιβάλλον, όπως εξελίσσεται με την πάροδο του χρόνου, ευνοεί την προσέλκυση επενδύσεων (εγχώριων και ξένων) και την επίτευξη διατηρήσιμων υψηλών ρυθμών αύξησης της παραγωγικότητας. Η επίτευξη υψηλών ρυθμών αύξησης της παραγωγικότητας και ικανοποιητικών ρυθμών αύξησης της απασχόλησης συνεπάγονται ικανοποιητικούς ρυθμούς ανάπτυξης της οικονομίας. Επιπλέον, η αύξηση της παραγωγικότητας αποτελεί το μοναδικό μηχανισμό που υπάρχει για επίτευξη υψηλών ρυθμών αύξησης των πραγματικών μισθών και γενικά των αμοιβών των συντελεστών παραγωγής σε κάθε οικονομία.

Η δυναμική σχέση που υπάρχει μεταξύ των επενδύσεων και της παραγωγικότητας. Η αύξηση της παραγωγικότητας αποτελεί βασικό παράγοντα αύξησης της ανταγωνιστικότητας και της ζήτησης για επενδύσεις, ενώ το επίπεδο και ο ρυθμός αύξησης των επενδύσεων συμβάλλουν στην ενίσχυση της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας.

Στις οικονομίες της ελεύθερης αγοράς, ο συντελεστής «επιχειρηματικό κεφάλαιο» είναι αυτός που παίρνει τις αποφάσεις για τις επενδύσεις (σε υλικό ή ανθρώπινο κεφάλαιο) με βάση την επιδίωξη της υψηλότερης απόδοσης. Τόσο το επιχειρηματικό όσο και το «χρηματοοικονομικό κεφάλαιο» μετακινούνται σήμερα με μεγάλη ταχύτητα από χώρα σε χώρα με βάση αυτή την υψηλότερη απόδοση, η οποία προσδιορίζεται από την απόδοση του πραγματικού-επιχειρηματικού κεφαλαίου και από τον κίνδυνο που αναλαμβάνεται. Έτσι, τα κύρια χαρακτηριστικά που προσδιορίζουν τη δυνατότητα προσέλκυσης επιχειρηματικού και χρηματοοικονομικού κεφαλαίου και τη σχετική αναπτυξιακή δυναμική της κάθε οικονομίας είναι: α) τα συγκεκριμένα συγκριτικά πλεονεκτήματα της χώρας στο διεθνή καταμερισμό εργασίας σε κάθε χρονική περίοδο που της δίνουν τη δυνατότητα παραγωγής προϊόντων με ικανοποιητικές συνθήκες ζήτησης διεθνώς και ανταγωνιστικό κόστος, β) το επιχειρηματικό και επενδυτικό περιβάλλον που τη χαρακτηρίζει και ευνοεί ή όχι την ανάληψη των επιχειρηματικών εγχειρημάτων και κινδύνων που απαιτούνται για την εκμετάλλευση των υπαρχόντων συγκριτικών πλεονεκτημάτων και γ) ο βαθμός ανάπτυξης του ανθρώπινου δυναμικού της και ο τρόπος λειτουργίας της αγοράς εργασίας της τόσο στον ιδιωτικό όσο και στο δημόσιο τομέα.

Εξετάζοντας την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας ως σύνολο μπορούμε να αναγάγουμε τη σχέση παραγωγής ως σχέση μεταξύ του προϊόντος που παράγεται (του ΑΕΠ της χώρας) και του συντελεστή «ανθρώπινο κεφάλαιο» ή «εργασία», όπου η αύξηση του ΑΕΠ μπορεί να προέρχεται είτε από την αύξηση της απασχόλησης, είτε από την αύξηση της παραγωγικότητας. Η αύξηση της παραγωγικότητας στα πλαίσια αυτής της σχέσης προκύπτει από την αύξηση της παραγωγικότητας του ίδιου του συντελεστή «εργασία» αλλά και από την αύξηση των χρησιμοποιούμενων ποσοτήτων και της παραγωγικότητας των άλλων συντελεστών της παραγωγής.

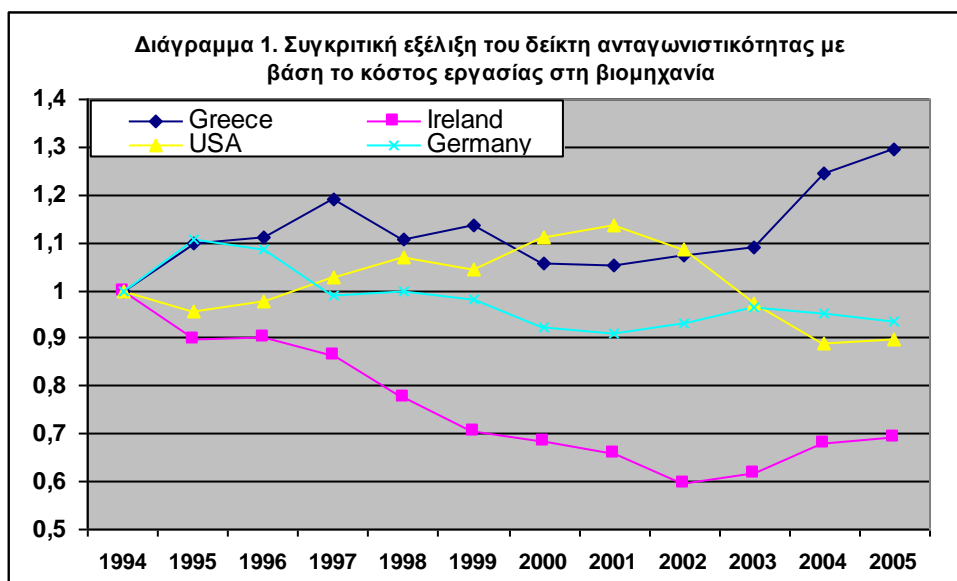
Έτσι, η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας σε μια χώρα, όπως προκύπτει από τη διαίρεση του ΑΕΠ με τη συνολική απασχόληση στην οικονομία ή με το σύνολο των ωρών εργασίας που χρησιμοποιήθηκαν για την παραγωγή του ΑΕΠ, βελτιώνεται στο βαθμό που:

- α) βελτιώνεται το οικονομικό, εργασιακό και επιχειρηματικό περιβάλλον της χώρας,
- β) αυξάνουν οι επενδύσεις σε ανθρώπινο και υλικό κεφάλαιο,
- γ) αυξάνει η επιχειρηματικότητα και η διάθεση ανάληψης επιχειρηματικών κινδύνων στην εγχώρια οικονομία και

δ) βελτιώνεται η παραγωγικότητα του ίδιου του ανθρώπινου δυναμικού της χώρας. Ειδικότερα, η παραγωγικότητα της εργασίας βελτιώνεται όταν τα κίνητρα για εργασία είναι ισχυρά, συνδέουν την αμοιβή με την παραγωγικότητα και υπερτερούν αποφασιστικά των κινήτρων για «μη εργασία».

Ο πραγματικός και ο δυνητικός ρυθμός αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας σε μια χώρα είναι η βασική μεταβλητή που προσδιορίζει τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας, στο βαθμό που οι αυξήσεις των αμοιβών των συντελεστών της παραγωγής, συμπεριλαμβανομένων και των μισθολογικών αμοιβών, δεν υπερβαίνουν τη συμβολή τους στην αύξηση της παραγωγικότητας. Για παράδειγμα, η αύξηση του ΑΕΠ της Ελλάδος κατά 3,7% το 2005 εκτιμάται ότι προήλθε κατά 1,4 π.μ. από την αύξηση της απασχόλησης και κατά 2,3 π.μ. από την αύξηση της παραγωγικότητας (από την οποία ένα μέρος οφείλεται στη συμβολή του συντελεστή εργασία). Για να μη χειροτερεύσει η ανταγωνιστικότητα θα πρέπει η αύξηση των πραγματικών μισθών να μην υπερβαίνει την αύξηση της παραγωγικότητας που οφείλεται στο συντελεστή εργασία.

Αν από την αύξηση των κατά κεφαλή μισθολογικών αμοιβών αφαιρεθεί η αύξηση της παραγωγικότητας προκύπτει η αύξηση του εγχώριου κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος που συγκρίνεται με την αύξηση του αντίστοιχου κόστους εργασίας των ανταγωνιστριών χωρών σε κοινό νόμισμα για να διαπιστωθεί το κέρδος ή η απώλεια ανταγωνιστικότητας σε κάθε χρονική περίοδο. Επειδή η σύγκριση πρέπει να γίνεται σε κοινό νόμισμα, στην εξέλιξη αυτής της σχέσης αποφασιστικό ρόλο παίζει και η εξέλιξη της συναλλαγματικής ισοτιμίας του εγχώριου νομίσματος κάθε χώρας έναντι των νομισμάτων των ανταγωνιστριών χωρών. Επομένως, αν ο στόχος είναι η διατήρηση της ανταγωνιστικότητας σε ένα δεδομένο επίπεδο θα πρέπει η εγχώρια εισοδηματική πολιτική να προσαρμόζεται όχι μόνο με βάση την αύξηση της παραγωγικότητας αλλά και τις μεταβολές στις συναλλαγματικές ισοτιμίες.

Όμως, οι επιχειρηματίες που αποφασίζουν για τη χώρα στην οποία θα επενδύσουν ενδιαφέρονται για το ύψος των κερδών τους μετά από φόρους. Το γεγονός αυτό μας οδηγεί στο δεύτερο σημαντικό παράγοντα που συμβάλλει στην ελκυστικότητα της κάθε οικονομίας για επενδύσεις, δηλαδή το ύψος της φορολογικής επιβάρυνσης του ιδιωτικού (και ιδιαίτερα του επιχειρηματικού) τομέα. Η επιβάρυνση αυτή προσδιορίζεται από το μέγεθος του δημόσιου τομέα και την ποσότητα και την ποιότητα των υπηρεσιών που προσφέρει, καθώς και από το ύψος των κοινωνικών παροχών που αναλαμβάνει. Σε χώρες, όπως η Ελλάδα, που έχουν ήδη συσσωρεύσει ένα υψηλό δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ, ή/και έχουν θεσπίσει πολύ υψηλές μελλοντικές υποχρεώσεις έναντι μη βιώσιμων συνταξιοδοτικών ή άλλων συστημάτων (που δεν βασίζονται σε συστηματική αποταμίευση αλλά χρηματοδοτούνται από το τρέχον εισόδημα σε κάθε περίοδο), η τρέχουσα φορολογική επιβάρυνση αυξάνεται (και η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας επιβαρύνεται) και από την ανάγκη εξυπηρέτησης αυτών των χρεών και υποχρεώσεων.

3.1 ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΤΗΤΑΣ

Η αύξηση της παραγωγικότητας σε μια οικονομία προσδιορίζεται σε μεγάλο βαθμό από το ρυθμό αύξησης των επενδύσεων, μέσω των οποίων εισάγονται οι σύγχρονες τεχνολογικές μέθοδοι και καινοτομικά προϊόντα και αναβαθμίζεται το ανθρώπινο κεφάλαιο. Οι παράγοντες που προσδιορίζουν αυτή την αύξηση είναι οι ακόλουθοι:

Το ισχύον επιχειρησιακό-οικονομικό περιβάλλον που διαμορφώνεται σε μεγάλο βαθμό από το μέγεθος και το βαθμό παρέμβασης του κράτους στην οικονομία αλλά και από το γενικότερο οργανωτικό και ρυθμιστικό πλαίσιο λειτουργίας της οικονομίας. Ειδικότερα, τα στοιχεία αυτά προσδιορίζουν:

α) Τις ανταγωνιστικές συνθήκες που ισχύουν στις διάφορες αγορές και αποτελούν ισχυρό παράγοντα στη δημιουργία διεθνώς ανταγωνιστικών επιχειρήσεων.

β) Το ρυθμιστικό πλαίσιο λειτουργίας της οικονομίας που αφορά, εκτός από τους κανόνες ανταγωνισμού στις βασικές αγορές, την προστασία του περιβάλλοντος και των καταναλωτών, τη λειτουργία της αγοράς εργασίας και την προστασία της απασχόλησης, την ανάθεση των δημοσίων έργων και των κρατικών προμηθειών, τον προσδιορισμό των βασικών δικαιωμάτων ιδιοκτησίας και των συστημάτων προστασίας αυτών των δικαιωμάτων, τον προσδιορισμό ενός ακριβούς και αξιόπιστου κτηματολογίου και των βασικών χρήσεων γης σε όλη την επικράτεια της χώρας, την αποτελεσματική απονομή της δικαιοσύνης, κ.α.

Όταν αυτό το ρυθμιστικό πλαίσιο δημιουργεί περίπλοκες γραφειοκρατικές διαδικασίες χωρίς σημαντικό όφελος, ή λειτουργεί εις βάρος της αποδοτικής εργασίας και των συνεπών φορολογούμενων και δανειζόμενων (όπως συμβαίνει για παράδειγμα στην περίπτωση αλληπάλληλων ρυθμίσεων των ληξιπρόθεσμων οφειλών των μη-συνεπών φορολογουμένων, ή στην περίπτωση νομοθετικών παρεμβάσεων για επιβολή ρυθμίσεων των ληξιπρόθεσμων οφειλών ορισμένων κατηγοριών μη-συνεπών δανειζόμενων προς τις τράπεζες), τότε δημιουργεί αντικίνητρα στην οικονομική δραστηριότητα, στην ανάπτυξη της εργατικότητας και της επιχειρηματικότητας (βλέπε το σχετικό άρθρο στο παρόν Δελτίο).

γ) Την ανάπτυξη της υγιούς επιχειρηματικότητας στο πλαίσιο του ελεύθερου ανταγωνισμού. Ειδικότερα, η λειτουργία του κράτους με μονοπωλιακό τρόπο σε πολλούς κλάδους της οικονομίας (π.χ., εκπαίδευση, κοινωνική ασφάλιση, υγεία, ασφαλιστικές υπηρεσίες, δημόσια έργα, μεταφορές, ενέργεια, κ.ά.) δεν θα πρέπει να περιορίζει τις δυνατότητες ανάπτυξης της επιχειρηματικότητας σε αυτούς τους τομείς.

δ) Τη λειτουργία των δημόσιων υπηρεσιών που είναι αναγκαίες για τη λειτουργία της οικονομίας (ασφάλεια, άμυνα, δικαιοσύνη, δημόσια διοίκηση, παιδεία, υγεία) με τρόπο αποτελεσματικό και αποδοτικό. Αυτό συμβάλλει στην προσφορά υψηλής ποιότητας υπηρεσιών (σε ανταγωνιστικό κόστος) και στην ανάπτυξη συνθηκών αξιοκρατίας και διαφάνειας. Σε αντίθετη περίπτωση, οι προσφερόμενες υπηρεσίες είναι χαμηλής ποιότητας και χαρακτηρίζονται από μεγάλη σπατάλη πόρων σε συνθήκες διαφθοράς και αναξιοκρατίας, επιβαρύνοντας δυσανάλογα την ανάπτυξη της οικονομίας.

ε) Τη λειτουργία της αγοράς εργασίας που μπορεί να συμβάλει στην ενίσχυση ή την αποθάρρυνση των κινήτρων για εργασία, κ.λπ. Η αποτελεσματικότητα της λειτουργίας της αγοράς εργασίας αποτελεί έναν από τους βασικούς παράγοντες που προσδιορίζουν τη διαθεσιμότητα του ανθρώπινου δυναμικού, το ύψος και το ρυθμό αύξησης των εργατικών αμοιβών και το ύψος και το ρυθμό αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας στην οικονομία.

Το επίπεδο ανάπτυξης της οικονομικής-τεχνολογικής και της κοινωνικής υποδομής της χώρας, στην οποία συμπεριλαμβάνονται οι τομείς των μεταφορών (οδικά έργα, λιμάνια, αεροδρόμια), της ενέργειας, των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών, της εκπαίδευσης, της υγείας, του χρηματοοικονομικού συστήματος κ.ά.. Η λειτουργία των τομέων αυτών υπό τον έλεγχο του κράτους, έχει, πολλές φορές, ως συνέπεια την αναπτυξιακή καθυστέρηση αυτών των τομέων και την προβληματική λειτουργία τους. Από την άλλη μεριά, στις περιπτώσεις που βασικοί τομείς υποδομών (όπως οι τηλεπικοινωνίες και το τραπεζικό σύστημα) λειτουργούν ήδη με ιδιωτικοοικονομικά κριτήρια, αν και υπό τον ρυθμιστικό έλεγχο του κράτους, η αναπτυξιακή τους πορεία είναι ανάλογη με εκείνη των άλλων ανταγωνιστικών τομέων της οικονομίας. Ειδικότερα, το επίπεδο ανάπτυξης του εγχώριου ανθρώπινου κεφαλαίου σε μια χώρα προσδιορίζεται από το επίπεδο ανάπτυξης και τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά του τομέα της εκπαίδευσης και της διασύνδεσής του με την αγορά εργασίας και τις επιχειρήσεις και γενικότερα την ανταπόκρισή του στις ανάγκες της οικονομίας.

Η προώθηση των ιδιωτικοποιήσεων και του υγιούς ανταγωνισμού σε αυτούς τους τομείς αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για την αύξηση της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας.

Το επίπεδο ανάπτυξης της υγιούς επιχειρηματικότητας στη χώρα, δηλαδή των δραστηριοτήτων δημιουργίας και ανάπτυξης των επιχειρήσεων για παραγωγή προϊόντων που αντιμετωπίζουν ευνοϊκές συνθήκες ζήτησης στην εγχώρια και τις ξένες αγορές με στόχο το κέρδος. Η επιχειρηματικότητα, ευδοκμεί σε άλλες χώρες περισσότερο και σε άλλες λιγότερο, ενώ ενισχύεται ή επιβαρύνεται και από το γενικότερο θεσμικό και οργανωτικό πλαίσιο λειτουργίας της οικονομίας τους. Στην ΕΕ-25 οι επιτρεπόμενοι μηχανισμοί ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας (εκτός από τις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις για την άρση των αντικινήτρων στην επιχειρηματικότητα), είναι οι εκάστοτε αναπτυξιακοί νόμοι, που παρέχουν κίνητρα για ανάπτυξη των επιχειρηματικών επενδύσεων κυρίως σε περιφερειακό επίπεδο καθώς και οι πολιτικές για ενίσχυση των επενδύσεων μέσα από επιχειρησιακά προγράμματα «ανταγωνιστικότητας» των Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης.

Ο βαθμός ανάπτυξης της καινοτομίας και της δημιουργικότητας στην οικονομία, η ποιοτική αναβάθμιση των εγχωρίων παραγομένων προϊόντων (αγαθών και υπηρεσιών), η παραγωγή επώνυμων προϊόντων (δηλαδή προϊόντων με αξιόλογα brand names στην εγχώρια και τη διεθνή αγορά), το ύψος των δαπανών σε έρευνα και τεχνολογική ανάπτυξη κ.ά., συμβάλλουν στην αύξηση της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας. Βέβαια, όλα αυτά αποτελούν αποτελέσματα της ανάπτυξης της επιχειρηματικότητας και για να ευδοκιμήσουν απαιτείται η ύπαρξη και η λειτουργία στη χώρα διεθνοποιημένων επιχειρήσεων ικανοποιητικού μεγέθους και με υψηλό επίπεδο οργανωτικής δομής και επιχειρηματικής λειτουργίας. Οι επιχειρήσεις σε κάθε χώρα επιδιώκουν τα ανωτέρω με στόχο την προσφορά προϊόντων που να χαρακτηρίζονται από την καλύτερη δυνατή σχέση κόστους παραγωγής - τιμής πώλησης στις διεθνείς αγορές. Επιτυγχάνουν όμως εκείνες που πλοιοούν τις αναγκαίες προϋποθέσεις για πραγματοποίηση των επιδιώξεων αυτών σε ανταγωνιστικό κόστος.

Ο βαθμός εξωστρέφειας μιας οικονομίας αποτελεί πρόσθετο παράγοντα που συμβάλλει στη δυνατότητά της για εκμετάλλευση των οικονομιών κλίμακας που υπάρχουν στην παραγωγή και τη διάθεση πολλών προϊόντων και επομένως στην ανταγωνιστικότητα της παραγωγικής διαδικασίας. Η Ελλάδα, υπό την επίδραση της πολιτικής προστασίας μέχρι τις αρχές της 10ετίας του 1990, χαρακτηρίζεται ακόμα και σήμερα από σχετικά χαμηλό βαθμό εξωστρέφειας πράγμα που λαμβάνεται ως ένδειξη της χαμηλής ανταγωνιστικότητας των κλάδων της οικονομίας της που παράγουν διεθνώς εμπορεύσιμα προϊόντα.

Ο βαθμός στον οποίο μια χώρα σημειώνει πρόοδο στους ανωτέρω τομείς, ενισχύει το ρυθμό αύξησης της παραγωγικότητάς της. Η επίτευξη προόδου και στον τομέα της ανταγωνιστικότητας, όμως, απαιτεί την εφαρμογή και της κατάλληλης εισοδηματικής πολιτικής. Στόχος πρέπει να είναι ο προσδιορισμός των αυξήσεων των εισοδημάτων των εργαζομένων χωρίς να διαταράσσεται η ανταγωνιστικότητα και η ελκυστικότητα της οικονομίας σε επενδύσεις.

3.2 ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΡΓΟΔΟΤΙΚΕΣ ΕΙΣΦΟΡΕΣ

Σημαντικός παράγων της ανταγωνιστικότητας σε μια μικρή ανοικτή οικονομία όπως η Ελλάδα είναι η εξέλιξη του άμεσου και του έμμεσου κόστους εργασίας για τις επιχειρήσεις, όπως αυτό προσδιορίζεται από την ακολουθούμενη εισοδηματική πολιτική για τις μισθολογικές αμοιβές στο δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα και τις εργοδοτικές εισφορές υπέρ των Συστημάτων Κοινωνικής Ασφάλισης.

Ο ρυθμός αύξησης του συνολικού (έμμεσου και άμεσου) κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος για την οικονομία ισούται με το ρυθμό αύξησης των μισθολογικών αμοιβών μείον το ρυθμό αύξησης της παραγωγικότητας. Όπως τονίστηκε, ως δείκτης ανταγωνιστικότητας, λαμβάνεται η εξέλιξη του σχετικού κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε κοινό νόμισμα, μεταξύ της εγχώριας οικονομίας και των ανταγωνιστριών χωρών. Ο δείκτης αυτός είναι γνωστός διεθνώς ως Πραγματική Σταθμισμένη Συναλλαγματική Ισοτιμία του Εγχώριου Νομίσματος με βάση το Σχετικό Κόστος Εργασίας ανά Μονάδα Προϊόντος. Μια αύξηση της πραγματικής ισοτιμίας συνεπάγεται χειροτέρευση της ανταγωνιστικότητας και το αντίστροφο.

Έτσι, οι παράγοντες που προσδιορίζουν την ανταγωνιστικότητα είναι εκείνοι που προσδιορίζουν:

- α) την αύξηση της παραγωγικότητας
- β) την εισοδηματική πολιτική
- γ) τη συναλλαγματική πολιτική.

Πίνακας 1. Πραγματική Σταθμισμένη Συναλλαγματική Ισοτιμία (REER) βάσει του σχετικού κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στην οικονομία (έναντι 34 χωρών)							
Έτος	Ιταλία	Τσεχία	Σλοβακία	Πορτογαλία	Ισπανία	Ουγγαρία	Γερμανία
1994	102,31	75,77	92,46	87,12	101,89	120,75	110,24
1995	92,96	79,65	100,21	88,70	103,78	104,83	117,33
1996	105,84	89,24	99,06	91,54	106,03	102,87	112,60
1997	106,84	94,41	107,85	91,41	100,73	107,59	104,11
1998	102,62	100,52	111,15	92,10	101,80	104,11	103,30
1999	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
2000	95,49	100,51	107,41	98,71	97,35	103,81	93,68
2001	96,71	108,05	104,96	94,84	99,01	115,61	92,26
2002	99,76	125,69	108,14	97,56	100,83	131,52	92,38
2003	107,48	128,99	115,79	102,26	105,90	136,83	96,64
2004	111,02	130,52	126,29	103,89	108,98	142,59	96,55
2005	112,13	137,32	131,77	104,59	109,48	144,85	93,48
2005/1994	9,6	81,2	42,5	20,0	7,5	20,0	-15,2
2005/2001	17,4	36,6	22,7	6,0	12,5	39,5	-0,2
Έτος	Λιθουανία	Σλοβενία	Πολωνία	Τουρκία	ΕΕ-25	Ελλάδα	Γαλλία
1994	36,68	102,68	81,47	71,62	103,57	88,16	106,29
1995	52,74	109,61	86,72	69,91	108,88	94,51	109,59
1996	67,35	103,20	96,95	72,24	112,60	96,40	109,62
1997	85,06	101,96	100,90	77,53	106,70	100,80	103,74
1998	93,79	103,56	105,42	79,72	108,05	99,54	102,92
1999	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
2000	101,43	98,83	106,58	96,10	89,36	93,00	94,52
2001	95,61	99,89	125,18	78,12	91,45	91,36	94,72
2002	96,74	101,08	114,29	73,95	96,82	96,21	96,82
2003	99,80	103,05	96,45	76,33	108,94	99,31	101,45
2004	100,79	104,75	91,53	77,31	115,55	103,91	102,46
2005	101,62	104,62	102,97	88,24	113,02	105,08	101,71
2005/1994	177,0	1,9	26,4	23,2	9,1	19,2	-4,3
2005/2001	0,2	5,9	-3,4	-8,2	26,5	13,0	7,6

Πηγή: European Commission, Price and Cost Competitiveness. 4th Q 2005

Στον Πίνακα 1 παρουσιάζεται η εξέλιξη του δείκτη ανταγωνιστικότητας με βάση το κόστος εργασίας (έναντι 34 ανταγωνιστριών χωρών) στην Ελλάδα, σε άλλες χώρες της ΕΕ-25 και στην Τουρκία (βλέπε επίσης το Διάγραμμα 1). Στην περίοδο 2001-2005, η πραγματική σταθμισμένη συναλλαγματική ισοτιμία για την Ελλάδα ήταν ανατιμημένη κατά 13%, ενώ για την Τουρκία και την Πολωνία υπήρξε υποτίμηση της αντίστοιχης ισοτιμίας (βελτίωση της ανταγωνιστικότητας) κατά 8,2% και 3,4% αντίστοιχα. Σε ορισμένες Ευρωπαϊκές χώρες (Ουγγαρία, Τσεχία, Ιταλία) η χειροτέρευση της ανταγωνιστικότητας στην περίοδο 2001-2005 ήταν μεγαλύτερη από αυτή στην Ελλάδα. Σε κάθε περίπτωση, η ανάπτυξη της Ελληνικής οικονομίας στο μέλλον προϋποθέτει σταθεροποίηση ή και πτωτική πορεία του ανωτέρω δείκτη. Αυτό μπορεί πράγματι να συμβεί αν οι αυξήσεις των μισθολογικών αμοιβών δεν υπερβαίνουν την αύξηση της παραγωγικότητας που οφείλεται στο συντελεστή εργασία.

Η αναγκαία βελτίωση της ανταγωνιστικότητας δεν μπορεί πλέον να επιτευχθεί με τη συναλλαγματική πολιτική. Η Ελλάδα δεν έχει τη δυνατότητα σήμερα να ακολουθεί ανεξάρτητη συναλλαγματική πολιτική, όπως στο παρελθόν, για να αντισταθμίσει τις αρνητικές εξελίξεις από τις τυχόν μεγάλες αυξήσεις των μισθολογικών αμοιβών ή από τις τυχόν αρνητικές εξελίξεις στην παραγωγικότητα. Το Ευρώ είναι ένα από τα τρία πιο ισχυρά νομίσματα παγκοσμίως, του οποίου η συναλλαγματική ισοτιμία προσδιορίζεται με βάση τις οικονομικές εξελίξεις στη Ζώνη του Ευρώ και όχι με βάση τις εξελίξεις στη μικρή Ελληνική οικονομία. Έτσι, τα τελευταία χρόνια το Ευρώ ακολουθεί ανατιμητική ή σταθερή πορεία, η οποία δεν αντισταθμίζεται με την εφαρμογή στην Ελλάδα της κατάλληλης εισοδηματικής πολιτικής λαμβάνοντας υπόψη και την αύξηση της παραγωγικότητας. Αυτό οδηγεί σε σταδιακή χειροτέρευση της ανταγωνιστικότητας της Ελληνικής οικονομίας, όπως προκύπτει από το σχετικό δείκτη. Ως εκ τούτου απαιτείται η κατάλληλη προσαρμογή της εισοδηματικής πολιτικής με βάση την ανάγκη για διατήρηση ή/και βελτίωση της ανταγωνιστικότητας. Αυτός, άλλωστε, είναι και ο λόγος που η Τράπεζα της Ελλάδος έχει ταχθεί υπέρ του προσδιορισμού των εγχώριων αυξήσεων των μισθολογικών αμοιβών με βάση τον πληθωρισμό της ΖτΕ και όχι αυτόν της Ελλάδος.

3.3 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΖΟΥΝ ΤΟ ΥΨΟΣ ΤΗΣ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΠΙΒΑΡΥΝΣΗΣ

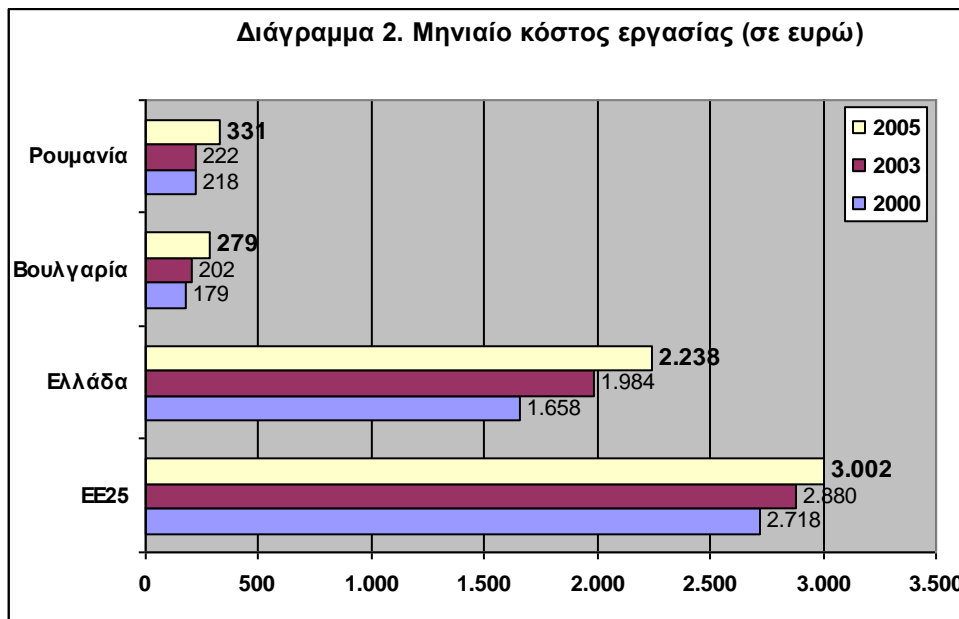
Οι υπηρεσίες που προσφέρονται από κρατικούς φορείς αποτελούν εισροές στην παραγωγική διαδικασία των προϊόντων που αντιμετωπίζουν το διεθνή ανταγωνισμό. Αν, επομένως, οι υπηρεσίες αυτές είναι αφενός χαμηλής ποιότητας και ποσότητας και αφετέρου υψηλού κόστους τότε περιορίζεται δραστικά η δυνατότητα των κλάδων των διεθνώς εμπορεύσιμων προϊόντων να παράγουν με ανταγωνιστικό κόστος τα προϊόντα τους για την εγχώρια και τη διεθνή αγορά.

Σε πολλές περιπτώσεις, βέβαια, η άσκηση της κοινωνικής πολιτικής λαμβάνει χώρα μέσω της άμεσης επιβάρυνσης του κόστους εργασίας για τις επιχειρήσεις. Αυτό συμβαίνει, για παράδειγμα, στην περίπτωση που επιβάλλονται κατώτατοι μισθοί και ημερομίσθια ή υψηλές εισφορές για κοινωνική ασφάλιση ή όταν αποφασίζονται υψηλές αυξήσεις μισθών με Εθνικές Συλλογικές Συμβάσεις Εργασίας. Στην τελευταία περίπτωση, οι ίδιες αυξήσεις μισθών επιβάλλονται για το σύνολο των παραγωγικών κλάδων της οικονομίας τόσο αυτών που βρίσκονται σε άνθιση όσο και αυτών που βρίσκονται σε ύφεση λόγω, για παράδειγμα, του έντονου ανταγωνισμού που αντιμετωπίζουν σε διεθνές επίπεδο. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, οι επιπτώσεις στην ανταγωνιστικότητα των κλάδων που παράγουν διεθνώς εμπορεύσιμα προϊόντα μπορούν να προσδιοριστούν από τις συγκριτικές εξελίξεις στο βαθμό της φορολογικής επιβάρυνσης της οικονομίας και στο κόστος εργασίας μεταξύ της συγκεκριμένης χώρας και των ανταγωνιστριών της χωρών, όπως προαναφέρθηκε.

3.4 ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΤΗΤΑ - ΜΙΣΘΟΛΟΓΙΚΕΣ / ΑΜΟΙΒΕΣ - ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ

Το επίπεδο της παραγωγικότητας της εργασίας της ελληνικής οικονομίας (ΑΕΠ / απασχολούμενο) το 2005 εκτιμάται, με βάση τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, στο 97,5% του μέσου όρου της ΕΕ-25. Στο ίδιο έτος η αγοραστική δύναμη των μισθών στην Ελλάδα διαμορφωνόταν γύρω στο 87,5% περίπου του μέσου όρου της ΕΕ-25. Η υστέρηση αυτή του ύψους των μισθών έναντι της παραγωγικότητας στην Ελλάδα, οδηγεί πολλές φορές στην εκτίμηση ότι είναι σκόπιμη η κάλυψή της με σχετικές αυξήσεις των πραγματικών μισθών υψηλότερες από τη σχετική αύξηση της παραγωγικότητας. Όμως, αν θεωρήσουμε την παραγωγικότητα ως το ΑΕΠ / ώρα εργασίας σε όρους αγοραστικής δύναμης, τότε το επίπεδό της στην Ελλάδα δεν ξεπερνούσε το 2003 το 69% της ΕΕ-15.

Η σχέση παραγωγικότητας – μισθών στις μεγάλες χώρες της ΕΕ-15 δεν μπορεί να θεωρηθεί ως σχέση ισορροπίας. Αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι οι μεγάλες οικονομίες της ΕΕ αντιμετωπίζουν αδυναμία ανάπτυξης τα τελευταία χρόνια, υψηλή ανεργία και εκροές κεφαλαίων προς τις ΗΠΑ και την Κίνα, καθώς και εκροές επενδυτικών δραστηριοτήτων προς τις 10 νέες χώρες μέλη της ΕΕ-25. Επίσης, ο ρυθμός αύξησης των επενδύσεων στις οικονομίες τους είναι σχετικά χαμηλός, ενώ χαμηλή είναι και η αύξηση της παραγωγικότητάς τους. Για παράδειγμα, η μέση ωριαία αμοιβή των εργαζομένων στη Γερμανία το 2003 ανερχόταν στα 27,09 και συνεπαγόταν ότι το κόστος απασχόλησης των εργαζομένων στα γερμανικά εργοστάσια ήταν κατά 36% υψηλότερο από το αντίστοιχο των ΗΠΑ, κατά 45% υψηλότερο από το αντίστοιχο της Μεγ. Βρετανίας και σχεδόν 7πλάσιο από το αντίστοιχο κόστος εργασίας στην Πολωνία. Τέλος, σύμφωνα με στοιχεία του ΟΟΣΑ, ο μέσος όρος των ωρών απασχόλησης στην ΕΕ-15 έχει μειωθεί κατά 17% από το 1970, ήτοι με 5πλάσιους ρυθμούς από την αντίστοιχη πτώση της απασχόλησης στις ΗΠΑ.

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2005: Εκτιμήσεις ΔΟΜ, Alpha Bank

Από την άλλη μεριά, και στις ΗΠΑ (όπου το κόστος εργασίας παραμένει χαμηλότερο από ότι στην Ευρώπη), η μεταφορά παραγωγικών δραστηριοτήτων (outsourcing) σε άλλες χώρες (π.χ., Ινδία, Κίνα, Μεξικό, κ.ά.), με απώλεια θέσεων εργασίας στις ΗΠΑ αποτελεί επίσης μια σημαντική εξέλιξη τα τελευταία χρόνια.

Η κατάσταση αυτή έχει οδηγήσει σε ουσιαστικές ανακατατάξεις στον τομέα των εργασιακών σχέσεων τόσο στις ΗΠΑ όσο και στις Ευρωπαϊκές χώρες. Στο πλαίσιο αυτό επιδιώκονται μακροχρόνιες συμφωνίες μεταξύ των μεγάλων επιχειρήσεων και των εργατικών συνδικάτων για σημαντικές μειώσεις του κόστους εργασίας για τις επιχειρήσεις, με πάγωμα ή/και μειώσεις μισθολογικών αποδοχών και αύξηση των εβδομαδιαίων ωρών εργασίας χωρίς αυξήσεις αποδοχών, με αντάλλαγμα την εξασφάλιση ενός σημαντικού μέρους των σημερινών θέσεων εργασίας.

Με αυτά τα δεδομένα δεν θα πρέπει να ξαφνιάζει το γεγονός ότι πολλές ελληνικές επιχειρήσεις, ιδιαίτερα στους παραδοσιακούς κλάδους της οικονομίας που εξακολουθούν να είναι εντάσεως εργασίας, επιδιώκουν να περιορίσουν το κόστος εργασίας τους και, ειδικότερα, να περιορίσουν τον αριθμό των εργαζομένων τους, ιδιαίτερα όταν η αύξηση των μισθών στην Ελλάδα εξακολουθεί να υπερβαίνει την αύξηση της παραγωγικότητας και μάλιστα σε περιόδους ανατιμητικής πορείας του Ευρώ. Υπάρχουν, άλλωστε πολλές γειτονικές χώρες σήμερα στις οποίες το κόστος εργασίας είναι πολύ χαμηλότερο από ότι στην Ελλάδα (Διάγραμμα 2).

Ο ανταγωνισμός για τις Ελληνικές επιχειρήσεις προέρχεται όχι τόσο από την ΕΕ-15 αλλά, κυρίως, από τις γειτονικές αναπτυσσόμενες οικονομίες της Κεντρικής και της Ανατολικής Ευρώπης, της Τουρκίας και τις οικονομίες της Κίνας και της ΝΑ Ασίας όπου η παραγωγικότητα αυξάνει με γρήγορους ρυθμούς και το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος είναι πολύ χαμηλότερο.

Σήμερα, το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στην Ελλάδα είναι ακόμα το χαμηλότερο στην ΕΕ-15 (Διάγραμμα 2.), αλλά είναι πολύ υψηλότερο από τις αναπτυσσόμενες οικονομίες που προαναφέρθηκαν. Το πρόβλημα γίνεται μεγαλύτερο από το γεγονός ότι τα προϊόντα που παράγει μέχρι σήμερα η Ελλάδα ανταγωνίζονται περισσότερο τα προϊόντα των αναπτυσσόμενων οικονομιών χαμηλού κόστους εργασίας παρά τα προϊόντα των μεγάλων χωρών της ΕΕ-15 με τις οποίες η Ελλάδα κατέχει πράγματι πλεονέκτημα ως προς το κόστος εργασίας. Ακόμα και ο τουρισμός, που αποτελεί έναν από τους πιο δυναμικούς κλάδους ανάπτυξης της Ελληνικής οικονομίας, επιβαρύνεται τελευταία από το υψηλό και συνεχώς αυξανόμενο κόστος εργασίας, καθώς και από την υψηλή φορολογική επιβάρυνση έναντι των γειτονικών ανταγωνιστριών χωρών.

Παρόλα αυτά, η Ελλάδα έχει ακόμα αξιοσημείωτη ανάπτυξη. Χαρακτηρίζεται από σημαντική αύξηση των επενδύσεων, άνοδο της παραγωγικότητας και δυνατότητα πραγματικής (και όχι τεχνητής) αύξησης των μισθών. Υπάρχει δηλαδή η δυνατότητα για αυξήσεις των μισθών στην Ελλάδα πάνω από την Ευρώπη εφόσον διατηρηθούν οι υψηλότεροι ρυθμοί αύξησης της παραγωγικότητας και της ανάπτυξης σε συνδυασμό με βελτίωση και της ανταγωνιστικότητας.

3.5 ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗ ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗ

Το άνοιγμα των χωρών χαμηλού κόστους εργασίας στον παγκόσμιο ανταγωνισμό, που διεκδικούν αυξανόμενα μερίδια στις διεθνείς αγορές, έχουν δημιουργήσει έντονα ανταγωνιστικά προβλήματα στους κλάδους εντάσεως εργασίας στις ανεπτυγμένες και αναπτυσσόμενες οικονομίες. Αναπόφευκτη συνέπεια ήταν η μεγάλη πτώση της παραγωγής των θιγόμενων κλάδων και η αύξηση της ανεργίας (και ιδιαίτερα της μακροχρόνιας ανεργίας) σε πολλές χώρες και στην Ελλάδα. Έτσι, διογκώνονται τα τελευταία χρόνια τα φαινόμενα της μετεγκατάστασης επιχειρήσεων ή/και της μεταφοράς συγκεκριμένων δραστηριοτήτων των μεγάλων επιχειρήσεων (outsourcing) σε χώρες χαμηλού κόστους.

Σε συνδυασμό με αυτές τις εξελίξεις, υποστηρίζεται πολλές φορές ότι οι συνθήκες ζήτησης και τα περιθώρια κέρδους διεθνώς είναι υψηλότερα για διαφοροποιημένα – καινοτομικά προϊόντα υψηλής ποιότητας τα οποία αντιμετωπίζουν ευνοϊκές συνθήκες ζήτησης στις διεθνείς αγορές. Επομένως, σύμφωνα με αυτή την άποψη, για να γίνει περισσότερο ανταγωνιστική μια χώρα θα πρέπει να στρέψει την παραγωγή της από τα παραδοσιακά-τυποποιημένα προϊόντα εντάσεως ανειδίκευτης εργασίας που αντιμετωπίζουν ισχυρές ανταγωνιστικές πιέσεις από τις χώρες χαμηλού κόστους εργασίας, προς την παραγωγή διαφοροποιημένων- καινοτομικών- υψηλής ποιότητας προϊόντων.

Τα ανωτέρω χρησιμοποιούνται πολλές φορές και ως αντεπιχείρημα στην άποψη ότι η συγκράτηση του ρυθμού αύξησης του κόστους εργασίας σε χώρες όπως η Ελλάδα είναι αναγκαία για να διατηρηθεί ένα ικανοποιητικό επίπεδο ανταγωνιστικότητας στη χώρα και να περιοριστεί η διαρροή επενδύσεων και παραγωγικών μονάδων σε χώρες χαμηλού κόστους. Υποστηρίζεται, δηλαδή, από πολλές πλευρές ότι «η Ελλάδα έχει χάσει οριστικά τα συγκριτικά της πλεονεκτήματα που στηρίζονταν στο χαμηλό κόστος εργασίας και, επομένως, θα πρέπει να πάψουμε να θεωρούμε τη συγκράτηση του κόστους εργασίας ως μηχανισμό βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας μας». Η απάντηση στην πρόκληση της ανταγωνιστικότητας σήμερα, σύμφωνα με αυτές τις απόψεις, είναι η παραγωγή καινοτομικών και υψηλής ποιότητας προϊόντων.

Η παραγωγή καινοτομικών προϊόντων υψηλής ποιότητας απαιτεί την ύπαρξη συγκριτικού πλεονεκτήματος στη χώρα που τα παράγει και τη δυνατότητα παραγωγής και διάθεσής τους στην εγχώρια ή/και την παγκόσμια αγορά με κερδοφόρα αποτελέσματα. Όλες οι χώρες επιδιώκουν να παράγουν τέτοια προϊόντα. Το καταφέρνουν όμως εκείνες που οι δυνατότητες και τα συγκριτικά τους πλεονεκτήματα (εγχώριοι φυσικοί πόροι, μέγεθος αγοράς, εξειδικευμένο προσωπικό ανταγωνιστικού κόστους, ικανά επιχειρηματικά στελέχη, ερευνητική υποδομή και επενδύσεις σε συστήματα υψηλής τεχνολογίας, κ.λπ.), καθώς και οι πολιτικές ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητάς τους, το επιτρέπουν. Μόνο αυτές οι χώρες είναι διεθνώς ανταγωνιστικές στον τομέα της προσέλκυσης επενδύσεων που αποτελούν τους βασικούς φορείς εισαγωγής σύγχρονων τεχνολογικών εφαρμογών και καινοτομικών προϊόντων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η Ιρλανδία, η οποία μείωσε τους φορολογικούς συντελεστές στη φορολογία των επιχειρήσεων στο 12% (έναντι 35% στην Ελλάδα μέχρι πρόσφατα) και δημιούργησε τις συνθήκες για εισροή του αναγκαίου εξειδικευμένου προσωπικού για την προσέλκυση σημαντικών ξένων άμεσων επενδύσεων σε τομείς υψηλής τεχνολογίας. Όμως, για να μπορέσει να μειώσει τους φορολογικούς της συντελεστές στο 12% διατηρεί το ποσοστό αναπλήρωσης των συντάξεων στα υψηλά εισοδήματα στο 18,3% (μέσα εισοδήματα: 36,6% και χαμηλά εισοδήματα: 63%), έναντι 99,9% (για όλα τα εισοδήματα) στην Ελλάδα. Επίσης, από το Διάγραμμα 1 είναι εμφανής η ελκυστικότητα της Ιρλανδίας ως προς την εξέλιξη του σχετικού κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στη βιομηχανία. Στην περίοδο 1994-2005, η πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία της Ιρλανδίας υποτιμήθηκε κατά 30,1%, ενώ της Ελλάδος ανατιμήθηκε κατά 29,5%. Επομένως, σωστά υποστηρίζεται ότι θα πρέπει ως χώρα να προσελκύσουμε επενδύσεις σε τομείς υψηλής τεχνολογίας και καινοτομικών προϊόντων. Όμως, με βάση τα ανωτέρω δεδομένα, οι επιχειρήσεις αυτής της κατηγορίας είναι φυσιολογικό να προτιμούν την Ιρλανδία.

Η επιδίωξη της παραγωγής καινοτομικών προϊόντων και υπηρεσιών υψηλής ποιότητας δεν απαλλάσσει την επιχείρηση ή τη χώρα που τα παράγει από την ανάγκη να τα παράγει με ανταγωνιστικό κόστος και με ικανοποιητική απόδοση για τα κεφάλαια που επενδύθηκαν.

Σε κάθε περίπτωση, η επιδίωξη ανάπτυξης των κλάδων υψηλής τεχνολογίας όχι μόνο δεν αποτελεί διαζευκτική πολιτική της πολιτικής συγκράτησης του ρυθμού αύξησης του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος και μείωσης της φορολογικής επιβάρυνσης, αλλά, αντίθετα, προϋποθέτει και στηρίζεται σε αυτές τις πολιτικές. Γι' αυτό το λόγο, άλλωστε, η ανάπτυξη των τομέων υψηλής τεχνολογίας λαμβάνει χώρα τα τελευταία χρόνια, εκτός της Ιρλανδίας, στην Κίνα και την Ινδία.

Η ανταγωνιστική θέση μιας χώρας διεθνώς εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από την αποτελεσματική εκμετάλλευση των τομέων στους οποίους κατέχει συγκριτικά πλεονεκτήματα (γιατί σε αυτούς τους τομείς μπορεί να προσφέρει υψηλής ποιότητας προϊόντα σε διεθνώς ανταγωνιστικούς συνδυασμούς τιμών-κόστους). Εξαρτάται, επίσης, από τη δυνατότητά της να επεκτείνει συνεχώς τα πλεονεκτήματα αυτά σε νέους τομείς παραγωγής μέσω επενδύσεων σε υλικό και κυρίως σε ανθρώπινο κεφάλαιο, εκμεταλλεόμενη και τις διαμορφούμενες ευνοϊκές συνθήκες ζήτησης στην εγχώρια και τις ξένες αγορές. Η Ελλάδα, για παράδειγμα, κατέχει αναμφισβήτητα συγκριτικά πλεονεκτήματα στον τουρισμό τα οποία ενισχύθηκαν ουσιαστικά μετά την επιτυχή διοργάνωση από τη χώρα μας των Ολυμπιακών Αγώνων 2004 και τις μεγάλες επενδύσεις που υλοποιήθηκαν λόγω αυτού του γεγονότος. Η εκμετάλλευση των μεγάλων ευκαιριών που υπάρχουν στον τομέα αυτό αποτελεί επιχειρηματική πρόκληση πρώτου μεγέθους. Από το Υπουργείο Τουρισμού διατυπώθηκε πρόσφατα η άποψη ότι η εκμετάλλευση των δυνατοτήτων ανάπτυξης δραστηριοτήτων στον τομέα του τουρισμού στην Ελλάδα δεν έχει πραγματοποιηθεί ούτε στο 15%. Το μήνυμα που προκύπτει από τη διατύπωση αυτή είναι ότι η Ελλάδα διαθέτει σημαντικές επιχειρηματικές ευκαιρίες στον τουρισμό και σε άλλους τομείς που μπορεί να στηρίξουν τη συνέχιση της αναπτυξιακής διαδικασίας τα επόμενα χρόνια. Για να γίνει αυτό, όμως, το θεσμικό και οργανωτικό πλαίσιο της χώρας πρέπει να προσαρμοστεί ανάλογα (π.χ., με την έγκαιρη ολοκλήρωση του νομοθετικού πλαισίου που θα ρυθμίζει με ακρίβεια τις περιοχές και τις προϋποθέσεις ανέγερσης παραθεριστικών κατοικιών) και η ανταγωνιστικότητά της όσον αφορά το κόστος παραγωγής και την ποιότητα των προσφερόμενων τουριστικών υπηρεσιών να βελτιώνεται αντί να χειροτερεύει με την πάροδο του χρόνου.

Στο βαθμό που τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της χώρας βρίσκονται στην παραγωγή σε μεγάλο βαθμό σχετικά παραδοσιακών και τυποποιημένων προϊόντων ή προϊόντων με σχετικά χαμηλό βαθμό διαφοροποίησης και η οικονομία της χώρας είναι μικρή και ανοικτή στις διεθνείς συναλλαγές, οι τιμές των προϊόντων που διαθέτει στην εγχώρια και τις διεθνείς αγορές μπορεί να θεωρούνται δεδομένες.

Η διεθνής ανταγωνιστικότητα αυτής της χώρας εξαρτάται από το βαθμό στον οποίο έχει τη δυνατότητα να παράγει προϊόντα με ικανοποιητικές ποιοτικές προδιαγραφές και με κόστος παραγωγής και διάθεσης χαμηλότερο από την τιμή πώλησής τους στην εγχώρια και τις διεθνείς αγορές.

3.6 ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ, ΠΡΟΣΕΛΚΥΣΗ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Γενικά, η εμπειρία των τελευταίων 15 ετών, μετά την απελευθέρωση των εμπορικών συναλλαγών και των κινήσεων κεφαλαίων σε παγκόσμιο επίπεδο, έχει δείξει ότι μεγάλοι όγκοι επενδύσεων εισρέουν σε χώρες οι οποίες χαρακτηρίζονται είτε από χαμηλή φορολογική επιβάρυνση των επιχειρήσεων και των ιδιωτών (με πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα στην περίπτωση αυτή την Ιρλανδία), είτε από σχετικά χαμηλό, και με χαμηλούς ρυθμούς αύξησης, κόστος εργασίας τόσο στην τρέχουσα όσο και στην μεσο-μακροχρόνια περίοδο (με χαρακτηριστικά παραδείγματα τις Κίνα, Ινδίες, άλλες χώρες της ΝΑ Ασίας, Ιρλανδία, ΗΠΑ, κ.ά.). Αυτές είναι και οι χώρες που σημειώνουν υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης.

Από την άλλη μεριά αδυναμία προσέλκυσης των αναγκαίων επενδύσεων, ή/και απώλεια παραγωγικών μονάδων που μετεγκαθίστανται σε άλλες χώρες, αντιμετωπίζουν οι χώρες που χαρακτηρίζονται από σχετικά υψηλή φορολογική επιβάρυνση και ταυτόχρονα από υψηλό και αυξανόμενο κόστος εργασίας, σε συνδυασμό πάντοτε με την παραγωγική διάρθρωση των οικονομιών τους (όπως για παράδειγμα η Γερμανία, η Ιταλία, η Γαλλία και σε χαμηλότερο βαθμό η Ελλάδα μετά το άνοιγμα των αγορών των χωρών χαμηλού κόστους στον ανταγωνισμό).

Χαμηλοί ρυθμοί αύξησης του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος παρατηρούνται στις χώρες που σημειώνουν υψηλούς ρυθμούς αύξησης της παραγωγικότητας, με έμφαση στην ενίσχυση της επιχειρηματικότητας, διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις και επενδύσεις σε νέες τεχνολογικές εφαρμογές και νέα προϊόντα. Οι χώρες αυτές χαρακτηρίζονται από μεγάλη ευελιξία της αγοράς εργασίας τόσο στον ιδιωτικό όσο και στο δημόσιο τομέα και εφαρμόζουν εισοδηματική πολιτική που έχει ως βασικό στόχο τη διασύνδεση, κατά το δυνατό, των αμοιβών με την παραγωγικότητα. Δεν θα ήταν υπερβολή να λεχθεί ότι ένα από τα ισχυρότερα συγκριτικά πλεονεκτήματα των ΗΠΑ τα τελευταία χρόνια είναι ακριβώς η εξαιρετικά αυξημένη ευελιξία της αγοράς εργασίας τους. Αυτός είναι ο κύριος μηχανισμός που οδηγεί στην επίτευξη υψηλών ρυθμών αύξησης της παραγωγικότητας, χαμηλών ποσοστών ανεργίας και υψηλών ποσοστών απασχόλησης του πληθυσμού τους.

Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι η άνοδος της κάθε οικονομίας σε υψηλότερα επίπεδα ανάπτυξης συνεπάγεται και δραστική αναβάθμιση του ρόλου του συντελεστή εργασία στην ανάπτυξη. Η ανειδίκευτη χαμηλής παραγωγικότητας εργασία αντικαθίσταται από συστήματα αυτοματοποίησης της παραγωγής και από εξειδικευμένη εργασία αυξημένων προσόντων και απαιτήσεων. Επίσης, η παραγωγική διάρθρωση της οικονομίας μετατοπίζεται υπέρ των κλάδων των υπηρεσιών που χαρακτηρίζονται ως αυξημένης έντασης εξειδικευμένης εργασίας. Έτσι, το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος αυξάνει φυσιολογικά με την άνοδο του επιπέδου ανάπτυξης και την μεταβολή της παραγωγικής διάρθρωσης της οικονομίας. Επιπλέον, στις αναπτυσσόμενες οικονομίες, το ποσοστό της μη καταγεγραμμένης εργασίας, που συμβάλλει στην αύξηση του ΑΕΠ, είναι κατά κανόνα πολύ μικρότερο από ότι σε χώρες όπως η Ελλάδα.

Τέλος, στις αναπτυσσόμενες χώρες, η συμμετοχή του απασχολούμενου εργατικού δυναμικού στο σύνολο του πληθυσμού είναι πολύ υψηλότερο από ότι στην Ελλάδα. Αυτό σημαίνει ότι ένα μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού κερδίζει από μόνο του τους οικονομικούς πόρους που απαιτούνται για τη διαβίωσή του, συμβάλλοντας ταυτόχρονα στην καταγραφή ενός υψηλότερου κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος. Αυτοί είναι ορισμένοι από τους παράγοντες που συμβάλλουν στην εμφάνιση χαμηλότερου επίσημα καταγεγραμμένου κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στις λιγότερο αναπτυσσόμενες χώρες (Διάγραμμα 2).

Όποιο και αν είναι το απόλυτο μέγεθος του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε κάθε περίοδο, είναι αυτό που προσδιορίζει την ανταγωνιστικότητα, την προσέλκυση επενδύσεων και την αναπτυξιακή δυναμική της οικονομίας σε αυτή την περίοδο. Αν αυτό το κόστος αυξάνεται απότομα σε σχέση με τις ανταγωνίστριες χώρες, τότε η ισχύουσα αναπτυξιακή δυναμική της οικονομίας κλονίζεται. Αντίθετα αν η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας με βάση το κόστος εργασίας βελτιώνεται τότε η αναπτυξιακή δυναμική της οικονομίας αυξάνει. Αυτό ακριβώς συμβαίνει με τις οικονομίες των ΗΠΑ, της Ιρλανδίας και της Κίνας στις οποίες παρατηρείται βελτίωση της ανταγωνιστικότητάς τους τα τελευταία χρόνια, ενώ το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος είναι πολύ υψηλότερο στις ΗΠΑ και Ιρλανδία από ότι στην Κίνα.

Από την άλλη μεριά, χαμηλή φορολογική επιβάρυνση των επιχειρήσεων και των ιδιωτών έχουν μόνο οι χώρες που έχουν καταφέρει να μειώσουν το μέγεθος του (χαμηλής παραγωγικότητας) δημόσιου τομέα και να μεταθέσουν στον ιδιωτικό τομέα ένα σημαντικό αριθμό δραστηριοτήτων. Επίσης, χαμηλή φορολογική επιβάρυνση έχουν εκείνες οι χώρες στις οποίες τα υπό κρατικό έλεγχο συστήματα κοινωνικής ασφάλισης δεν επιβαρύνουν την οικονομία με μη βιώσιμες δαπάνες. Εξάιρεση στον κανόνα φαίνεται να αποτελεί η Σουηδία, όπου ο βαθμός φορολογικής επιβάρυνσης των πολιτών είναι σχετικά υψηλός. Όμως, η επιβάρυνση αυτή παρέχεται σε μεγάλο βαθμό σε ανταποδοτική βάση. Δηλαδή, η αξία των υπηρεσιών που προσφέρονται από το κράτος στους πολίτες ανταποκρίνεται σε μεγάλο βαθμό στο κόστος αυτών των υπηρεσιών για τους πολίτες. Οι περισσότερες δημόσιες υπηρεσίες και οργανισμοί καθώς και το Σύστημα Κοινωνικών Ασφαλίσεων λειτουργούν στη Σουηδία με καθαρά ιδιωτικοοικονομικά κριτήρια, αντίθετα με ότι συμβαίνει σε χώρες όπως η Ελλάδα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ

Σε ένα διεθνές περιβάλλον που αλλάζει με ταχύτατους ρυθμούς, η ικανότητα των επιχειρήσεων να εισάγουν στην αγορά νέα, καινοτόμα (innovative) προϊόντα πριν από τους ανταγωνιστές τους, αποτελεί ίσως το μεγαλύτερο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα τους. Αυτό είναι προφανές, αφού με τον τρόπο αυτό οι καινοτόμες επιχειρήσεις αποκτούν σημαντικό μερίδιο αγοράς με παράλληλη αύξηση της κερδοφορίας τους².

Οι επιχειρήσεις που καινοτομούν συνεχώς έχουν κατά μέσο όρο διπλάσια κέρδη από τις υπόλοιπες. Ο όρος καινοτομία αναφέρεται σε μια διαδικασία που περιλαμβάνει τρία στάδια: τη σύλληψη της νέας ιδέας, την αξιολόγηση της και τέλος την υλοποίησή της στην πράξη. Έτσι, η καινοτομία αποτελεί σημαντικό στοιχείο της σύγχρονης επιχειρηματικότητας. Η διαχείριση της καινοτομίας (innovation management), δηλαδή το πώς δημιουργείται μια καινούργια ιδέα, το πώς και με ποια κριτήρια αξιολογείται, το πώς χρηματοδοτείται κ.λ.π, είναι μια ιδιαίτερος επίπονη και απαιτητική διαδικασία η οποία αποτελεί συστατικό στοιχείο μιας αποτελεσματικής επιχειρηματικότητας.³

Ο σημαντικός ρόλος της καινοτομίας στην κερδοφορία των επιχειρήσεων και γενικά στη βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη, σε συνδυασμό με την απογοητευτικά χαμηλή απόδοση της Ελληνικής Οικονομίας στον τομέα αυτό, καθιστούν επιτακτικό τον σχεδιασμό μιας αποτελεσματικής πολιτικής καινοτομίας στην χώρα μας. Είναι προφανές ότι μια τέτοια πολιτική μπορεί να βασισθεί σε νέους επιστήμονες και επιχειρηματίες οι οποίοι θα διαθέτουν ένα επαρκώς υψηλό επίπεδο γνώσεων σε θέματα καινοτομίας και επιχειρηματικότητας.⁴

Η καινοτομία πράγματι προβάλλει ως μια από τις πλέον σημαντικές παραμέτρους για την ανάπτυξη, τόσο σε επίπεδο εθνικής οικονομίας όσο και στο επίπεδο της επιχείρησης. Οι διαφορές ανταγωνιστικότητας και του κατά κεφαλήν εισοδήματος που παρατηρούνται ανάμεσα στις εθνικές οικονομίες μπορούν σε ένα βαθμό τουλάχιστον, να αποδοθούν σε διαφορετικά επίπεδα ανάπτυξης καινοτομικών προϊόντων, διαδικασιών ή υπηρεσιών. Υπάρχουν διάφοροι λόγοι που συνηγορούν προς αυτήν την κατεύθυνση. Καταρχήν, τα νέα προϊόντα βοηθούν στο να διατηρηθούν και να βελτιωθούν τα μερίδια της αγοράς και η κερδοφορία της επιχείρησης σε αυτές τις αγορές.

² Κοκκίνης Γ., 2006, «Η λειτουργία του Marketing στα Ολοκληρωμένα Συστήματα

³ Ραφαηλίδης Α, Τσελεκίδης Ι., 2005, *Τεχνολογία, Καινοτομία, Κοινωνία της γνώσης και Ελλάδα, στη συλλογή «Σύγχρονες προσεγγίσεις της Ελληνικής οικονομίας»* επιμ. Κόλλιας Χρ., Ναξάκης Χ., Χλέτσος Μ., εκδ. Πατάκης

⁴ Παράσκας Θ., 2003, *Ανταγωνιστικότητα – Απασχόληση των μικρομεσαίων επιχειρήσεων στην Ελλάδα και την Ε.Ε., προοπτικές και προτάσεις*, εκδ. Σιδέρη.

Στην εποχή μας, που έχει μειωθεί ριζικά ο κύκλος ζωής των προϊόντων, η ικανότητα μιας επιχείρησης να αναπληρώνει προϊόντα της με νέα αποκτά όλο και μεγαλύτερη σημασία. Η σημασία αυτή γίνεται μεγαλύτερη αν αναλογισθεί κανείς το ευμετάβλητο του σημερινού επιχειρηματικού περιβάλλοντος. Οι διαρκείς αλλαγές στα κοινωνικοοικονομικά δεδομένα δημιουργούν ευκαιρίες αλλά και περιορισμούς. Παρόμοιες καταστάσεις μπορεί να δημιουργηθούν από αλλαγές στο θεσμικό πλαίσιο ή στη νομοθεσία. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις μια επιχείρηση χρειάζεται την ικανότητα καινοτομίας προϊόντων.⁵

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 τείνει να γίνει αποδεκτό από σημαντική μερίδα ερευνητών, ότι η καινοτομία αποτελεί βασική προϋπόθεση για την εξασφάλιση της ανταγωνιστικότητας (Tidd,1997), τόσο των επιχειρήσεων, όσο και των εθνικών οικονομιών. Είναι πιθανό η εμφάνιση της πληροφορικής τεχνολογίας να επέτεινε την ανάγκη των επιχειρήσεων για διαρκή καινοτομία, η οποία με τη σειρά της συρρίκνωσε δραματικά τον κύκλο ζωής των προϊόντων επιβάλλοντας έτσι, σχεδόν αναπόφευκτα, την ανανέωσή τους ως βασική προϋπόθεση για την επιβίωση στην αγορά, αφού υποστηρίζεται από τους θιασώτες των ανωτέρω ισχυρισμών ότι η τεχνολογική ανανέωση και η διαφοροποίηση των προϊόντων αποτελεί τον κύριο μοχλό ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων στην επιδίωξη του κέρδους.

Η έννοια της Καινοτομίας στην νέα οικονομία βασιζόμενη στην γνώση, είναι αδιαμφισβήτητη. Η Καινοτομία σήμερα θεωρείται ως η σημαντικότερη παράμετρος για την ανάπτυξη, τόσο σε εθνικό επίπεδο όσο και για κάθε επιχείρηση, μιας και τείνει να γίνει κύρια προτεραιότητα σε όλες τις εθνικές πολιτικές. Οι διαφορές στην ανταγωνιστικότητα και η παρατήρηση του Κατά Κεφαλήν Εισοδήματος ανά Εθνική οικονομία, μπορεί κατά μια έννοια να αποδίδεται στα πολλά επίπεδα της καινοτόμων δράσεων και ανάπτυξης.

Ο πληρέστερος ορισμός για τον όρο της καινοτομίας δίνεται από τον Chris Freeman (1982): "η βιομηχανική καινοτομία περιλαμβάνει τις δραστηριότητες τεχνικού σχεδιασμού, παραγωγής, διοίκησης και εμπορίας που σχετίζονται με την εισαγωγή ενός νέου (ή βελτιωμένου) προϊόντος ή με την πρώτη εμπορική εφαρμογή μιας νέας (ή βελτιωμένης) διαδικασίας ή εξοπλισμού".

Η Καινοτομία ορίζεται ως «η χρήση της γνώσης με σκοπό την παραγωγή και παροχή νέων προϊόντων ή υπηρεσιών που οι καταναλωτές επιθυμούν». Η Καινοτομία μπορεί να αναφέρεται σε ένα νέο προϊόν ή μια νέα υπηρεσία, στους τρόπους παραγωγής τους ή στην τεχνολογία που χρησιμοποιείται, όπως και στην διοικητική δομή ενός οργανισμού. (Tomala, & Seneccal, 2004). Οι λόγοι συνεισφοράς της Καινοτομίας στην ανάπτυξη είναι υψίστης σημασίας, μιας και προσπαθεί να απαντήσει σε δυο καίρια ερωτήματα:

1. Ποιοι είναι οι λόγοι για τους οποίους οι οικονομίες που αναπτύσσονται σε καινοτόμες περιοχές απολαμβάνουν καλύτερες αποδόσεις σε σχέση με άλλες και

2. Ποια είναι η αιτία συγκέντρωσης της καινοτόμος παραγωγής σε ελάχιστες περιοχές μιας χώρας, ενώ η επιστημονική και τεχνολογική γνώση είναι διεσπαρμένες.

⁵Ραφαηλίδης Α, Τσελεκίδης Ι., 2005, *Τεχνολογία, Καινοτομία, Κοινωνία της γνώσης και Ελλάδα*, στη συλλογή «Σύγχρονες προσεγγίσεις της Ελληνικής οικονομίας» επιμ. Κόλλιας Χρ., Ναζάκης Χ., Χλέτσος Μ., εκδ. Πατάκης

4.1 ΕΙΔΗ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ

Καινοτομία προϊόντος όταν αφορά το προϊόν της παραγωγής μιας εταιρείας. Με αυτό το είδος της καινοτόμου δράσης η επιχείρηση προσφέρει ένα νέο ή καλύτερο προϊόν που ικανοποιεί ορισμένες ανάγκες των καταναλωτών που μέχρι τότε δεν ικανοποιούνταν. Η ανάπτυξη νέων προϊόντων συνδέεται με:

1. Αντικατάσταση προϊόντων.
 2. Βελτίωση ποιότητας.
 3. Διαφοροποίηση προϊόντος.
 4. Ανάπτυξη νέων αγορών.
- Καινοτομία διαδικασίας παραγωγής όταν αφορά τους τρόπους και τα μέσα που χρησιμοποιούνται για την παραγωγή του προϊόντος. Η ανάπτυξη νέων μεθόδων παραγωγής έχει ως αποτέλεσμα την:
 1. Ευελιξία της παραγωγής, η οποία επιτρέπει τη γρήγορη προσαρμογή της επιχείρησης στις μεταβολές της αγοράς.
 2. Μείωση του κόστους.
 3. Προσαρμογή σε πρότυπα.
 4. Περιβαλλοντική προστασία.
 - Οργανωτική καινοτομία που αφορά στην χρησιμοποίηση μιας νέας ή βελτιωμένη οργάνωσης της επιχείρησης με μικρότερο κόστος. (Haner, 2002).

Εμπόδια καινοτομίας

Τα εμπόδια στην καινοτομία (Neely & Hii, 1998), τα διακρίνουν σε «εσωτερικά» στην επιχείρηση και «εξωτερικά» από την επιχείρηση. Μεταξύ των εσωτερικών περιλαμβάνονται ο συντηρητισμός, η έλλειψη διορατικότητας και κινήτρων, οι ιεραρχικές δομές επικοινωνίας, οι άκαμπτες οργανωτικές δομές κ.λ.π.

Τα εξωτερικά εμπόδια περιλαμβάνουν την έλλειψη υποδομής, την έλλειψη κατάλληλης νομοθεσίας, τα μη κατάλληλα εκπαιδευτικά συστήματα και συστήματα κατάρτισης και την γενική αδιαφορία από την πλευρά της κοινωνίας.

Οι Camagni & Capello (1999) και ο OECD (2005) στο εγχειρίδιο του Όσλο αναφέρονται σε εμπόδια που σχετίζονται με:

- οικονομικούς παράγοντες,
- επιχειρησιακούς,
- την αγορά, και
- τους θεσμούς.

Ένα άλλο εμπόδιο που καλούνται να αντιμετωπίσουν οι επιχειρήσεις είναι αυτό της «εξάρτησης από προϋπάρχουσα πορεία», όπου μια επιχείρηση μπορεί να «εγκλωβιστεί» στην πορεία εισαγωγής καινοτομίας που επέλεξε και να είναι πρακτικά πολύ δύσκολο να απεγκλωβιστεί λόγω υψηλού κόστους ή χρονικής καθυστέρησης. Ο «εγκλωβισμός» μπορεί να επέλθει όταν η επιχείρηση δεν αλληλεπιδρά σε μεγάλο βαθμό με το περιβάλλον της και κατά αυτό τον τρόπο οδηγείται στο να αναπτύσσει συγκεκριμένους τύπους δραστηριότητας και να εμποδίζει την ανάπτυξη άλλων. Σε ένα σύστημα που περιλαμβάνει πολλές τέτοιες επιχειρήσεις, ο «εγκλωβισμός» μπορεί να αποβεί ωφέλιμος όταν οι επιχειρήσεις δρουν προς μια αποδοτική κατεύθυνση, αλλά και μειονέκτημα όταν το σύστημα αγνοεί και δεν εκμεταλλεύεται άλλες πιθανές οδούς ανάπτυξης. Κατά συνέπεια, ένα σύστημα οφείλει να είναι όσο το δυνατό πιο ανοικτό, ώστε να αποφεύγει παρόμοιες αρνητικές συνέπειες.⁶

4.2. ΟΦΕΛΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ

Οι καινοτομίες προσφέρουν σημαντικά ενδεχόμενα οφέλη στις εταιρείες, αλλά επίσης παρουσιάζουν πραγματικό κόστος όσον αφορά και τα χρήματα και το χρόνο. Οι “Ηγέτες Καινοτομιών” μεγιστοποιούν τις αποδόσεις τους, επικεντρώνοντας τις προσπάθειές τους σε καινοτόμες λύσεις που σχετίζονται άμεσα με τους στρατηγικούς στόχους. Έχουν ένα ξεκάθαρο όραμα όσον αφορά στην καινοτομία, αναγνωρίζοντας τις περιοχές στις οποίες προτίθενται να επιδιώξουν την εφαρμογή νέων ιδεών και προσεγγίσεων. Στη συνέχεια, οι “Ηγέτες Καινοτομιών” αναπτύσσουν ένα εργασιακό κλίμα και μια επιχειρησιακή κουλτούρα όπου οι εργαζόμενοι διαθέτουν την κατάλληλη ελευθερία δράσης και ενθαρρύνονται να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες.

⁶ Fagerberg, J. (2000) *Technological Progress Structural Change and Productivity Growth: A Comparative Study. Structural Change and Economic Dynamics*.

«Η καινοτομία είναι ο τρόπος με τον οποίο μία επιχείρηση κερδίζει και διατηρεί ανταγωνιστικό πλεονέκτημα.».⁷

Μία εταιρεία μπορεί να μετατοπίσει το ανταγωνιστικό της πλεονέκτημα, δημιουργώντας νέα ή πρωτοπόρα προϊόντα-υπηρεσίες, με την προϋπόθεση ότι θα παραμείνουν βιώσιμα στην παγκόσμια αγορά. Αυτό θα επιτευχθεί μόνο αν η εταιρεία αυτή θέσει ως κεντρικό στρατηγικό στόχο της επιχειρηματικής της δραστηριότητας την καινοτομία. Συνεπώς, ο ανταγωνισμός είναι άμεσα εξαρτώμενος από το κατά πόσο μπορεί μια εταιρεία να εφαρμόσει καινοτομικές δράσεις για να αυξάνουν συνεχώς την ανταγωνιστικότητά της. Συγκεκριμένα ⁸:

1. Οι νέες τεχνολογίες. Η τεχνολογική αλλαγή δημιουργεί νέες ευκαιρίες για να αναπτυχθούν ευκολότερα καινοτόμες ιδέες, όπως νέα προϊόντα, νέες δυνατότητες για τον σχεδιασμό ενός υπάρχοντος προϊόντος, νέους τρόπους μάρκετινγκ, παράδοσης και νέων βιομηχανιών.
2. Οι νέες ή μετατοπιζόμενες ανάγκες αγοραστών. Η ανάπτυξη και διαφοροποίηση των αναγκών των καταναλωτών ανάλογα με την εξελισσόμενη αγορά, κατά την πάροδο του χρόνου, οδηγεί τις επιχειρήσεις στην ανάπτυξη νέων καινοτομικών ευκαιριών.
3. Η εμφάνιση ενός νέου τομέα βιομηχανίας. Προσδίδει ανταγωνιστικό πλεονέκτημα, αφού δίνεται η ευκαιρία για την απόκτηση νέων πελατών, νέων τρόπων μάρκετινγκ, προσέγγισης συγκεκριμένων πελατών και παραγωγής συγκεκριμένων προϊόντων.
4. Η μετατόπιση προστιθέμενων δαπανών ή διαθεσιμότητας. Οι προστιθέμενες δαπάνες αποτελούν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα (πχ. εργασία, πρώτες ύλες, ενέργεια, μηχανήματα κ.λ.π.).
5. Οι αλλαγές στους κυβερνητικούς κανονισμούς. Οι επιχειρήσεις, οι οποίες μπορούν να προσαρμοστούν ταχύτατα σε τέτοιου είδους αλλαγές (όπως, πρότυπα προϊόντων, προστασίας περιβάλλοντος, περιορισμούς εμπορίου κτλ), είναι σε θέση να κερδίσουν μεγάλο πλεονέκτημα σε σχέση με αυτές που έχουν δομήσει τις δραστηριότητές τους σύμφωνα με συγκεκριμένα καθεστώτα κυβερνητικών κανονισμών.

Η δυνατότητα μιας επιχείρησης να καινοτομεί είναι από τους βασικότερους παράγοντες που προσδιορίζουν τη διεθνή ανταγωνιστικότητα της. Η καινοτομία αποτελεί βασική επιδίωξη των επιχειρήσεων, λόγω του ότι τις βοηθά στην βελτίωση της ποιότητας των προϊόντων και υπηρεσιών τους, στην επέκταση σε νέες αγορές, στην αύξηση του μεριδίου αγοράς και στην μείωση του εργατικού κόστους.

⁷ Porter, M.E (1990). «The competitive advantage of nations». USA, The free Press

⁸ Porter E. M., Stern S. (2001). «Innovation: Location Matters.» MIT Sloan Management Review, Summer

Σχετικές εμπειρικές έρευνες⁹ αποδεικνύουν ότι το περιβάλλον παίζει αποφασιστικό ρόλο στην ανάπτυξη της καινοτομίας, η οποία δεν ταυτίζεται πάντα με την τεχνολογική πρόοδο. Βέβαια, οι τεχνολογικές εξελίξεις είναι σημαντικές για την εμφάνιση νέων προϊόντων και τη δημιουργία νέων αγορών. Έτσι συμπεραίνουμε ότι οι τεχνολογικές αλλαγές αποτελούν κεντρική συνιστώσα των περισσότερων καινοτομιών.

Βάσει τα παραπάνω και τις ραγδαία μεταβαλλόμενες τεχνολογικές εξελίξεις, η διοίκηση μιας επιχείρησης οδηγείται σε βέβαιη επιτυχία, εφόσον εστιάσει σε τρία βασικά χαρακτηριστικά την καινοτομική της δράση¹⁰ :

1. χαρακτηριστικό είναι η εστίαση της επιχειρηματικής δραστηριότητας, και όχι η διασπορά της σε πολλά αντικείμενα. Η ερευνητική και καινοτομική δραστηριότητα της επιχείρησης επικεντρώνεται σε περιορισμένο αριθμό αντικειμένων, προς τα οποία η διοίκηση της καινοτομίας κατευθύνει την ανάπτυξη ουσιαστικών επιχειρησιακών ικανοτήτων.
2. η επιλογή του κατάλληλου οργανωσιακού μοντέλου αποτελεί ένα σημαντικό χαρακτηριστικό της καινοτομικής επιχείρησης. Τέτοια οργανωσιακά μοντέλα είναι η κάθετη και η οριζόντια δομή της λειτουργίας μιας επιχείρησης ή ακόμα, ο συνδυασμός και των δύο. Έχει παρατηρηθεί ότι η καινοτομία προωθείται αποτελεσματικότερα με την υιοθέτηση περισσότερο οριζόντιων οργανωτικών δομών, διότι αυτές επιταχύνουν και διευκολύνουν ολόκληρη την καινοτομική διαδικασία.
3. το μάνατζμεντ καινοτομίας δεν είναι μονόπλευρο. Δηλαδή, δεν μπορεί να θεωρεί την καινοτομία ως μόνο τεχνολογική ή ως συνδεόμενη μόνο με την αγορά ή ως μόνο οργανωσιακή, αλλά η καινοτομία χρειάζεται να αντιμετωπίζεται και από τις τρεις αυτές πλευρές ταυτόχρονα (τεχνολογική, εμπορική και οργανωσιακή πλευρά).

Συνεπώς, η καινοτομία δεν είναι μόνο το τελικό προϊόν που παρουσιάζει η επιχείρηση στον καταναλωτή, αλλά διαπερνά από όλες τις φάσεις της επιχειρηματικής δραστηριότητας. Δηλαδή, από το σχεδιασμό της στρατηγικής κατεύθυνσης, τη σύλληψη της ιδέας για το νέο προϊόν, μέχρι την ανάπτυξή του και την απορρόφησή του από την αγορά. Αξιοσημείωτο είναι ότι οι φάσεις ανέλιξης του νέου προϊόντος συνδέονται αποφασιστικά με τις επενδυτικές στρατηγικές, καθώς και με τη μορφή οργάνωσης των λειτουργιών της επιχείρησης.¹¹

⁹ Γεωργαντά, Ζ. (2003). *Επιχειρηματικότητα και Καινοτομίες: Το Management της επιχειρηματικής καινοτομίας*. Θεσσαλονίκη: Ανικούλα, σελ 59-61.

¹⁰ Λαμπριανίδης, 2003 Λ. *Η επιχειρηματικότητα στην ύπαιθρο*. εκδόσεις Επίκεντρο, σελ. 150-155.

¹¹ Porter E. M., Stern S. (2001). «*Innovation: Location Matters.*» *MIT Sloan Management Review*, Summer, ps 28-36.

Η κεντρική ιδέα συνεισφοράς των συστημάτων καινοτομίας, μπορεί να συνοψιστεί ως εξής: α) Η γνώση και η καινοτομία αποτελούν σημαντικούς παράγοντες στην διαμόρφωση της ανταγωνιστικότητας και της οικονομικής ανάπτυξης. β) Η καινοτομία είναι προϊόν μιας αρκετά πολύπλοκης διαδικασίας, η οποία περιλαμβάνει την διάχυση και αξιοποίηση νέας γνώσης στην δημιουργία νέων προϊόντων.¹²

Με άλλα λόγια, η βασική συνεισφορά των συστημάτων καινοτομίας έγκειται ακριβώς στο ότι τονίζεται η πολυπλοκότητα των διαδικασιών για την παραγωγή και αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών και καινοτομιών με διαφορετικά κριτήρια και παράγοντες κάθε φορά σε διαφορετικές επιχειρήσεις. Τέτοιοι παράγοντες είναι τα ανθρώπινα δίκτυα, το ευρύτερο θεσμικό πλαίσιο, η άρρητη γνώση, οι άτυπες μορφές επικοινωνίας και το ανθρώπινο δυναμικό. Επιπλέον, το περιβάλλον και η κουλτούρα της επιχείρησης και η επιχειρηματική γνώση των καινοτομιών επιτρέπει στην επιχείρηση να εντοπίσει την καινοτομία με το κατάλληλο προσωπικό και τους κατάλληλους μηχανισμούς.¹³

4.3 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΣΥΜΒΑΛΛΟΥΝ ΣΤΗΝ ΕΠΙΤΥΧΙΑ ΜΙΑΣ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ

Στην επιτυχία μιας καινοτομίας συμβάλλουν, μεταξύ άλλων, και οι παρακάτω παράγοντες:

- Η ύπαρξη πλεονεκτημάτων του νέου προϊόντος σε σχέση με αυτά τα προϊόντα που προσπαθεί να αντικαταστήσει.
- Η μη σύγκρουση της καινοτομίας με τις τρέχουσες αξίες του καταναλωτικού κοινού.
- Η δυνατότητα δοκιμής του προϊόντος από τον καταναλωτή και διαπίστωση σε σχετικά εύλογο χρονικό διάστημα κατά πόσο το νέο προϊόν αποδίδει ότι υπόσχεται.
- Η ευκολία χρήσης που σημαίνει ότι η δυνατότητα χρήσης του συμβιβάζεται με τις γνώσεις και τις δυνατότητες των καταναλωτών στους οποίους απευθύνεται.¹⁴

¹² Porter E. M., Stern S. (2001). «Innovation: Location Matters.» *MIT Sloan Management Review*, Summer, ps 28-36.

¹³ Κετικίδης, Π. , 2005, *Ηλεκτρονική, Επικοινωνία & Στρατηγικές Συμμαχίες*. περιοδικό: *Planet Management.*, σελ. 35-38.

¹⁴ Καρβούνης Σ., 1995, «*Διαχείριση Τεχνολογίας και καινοτομίας*», εκδ. Σταμούλης.

4.4 ΜΟΝΤΕΛΑ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ

Η καινοτομία ως ενδο - επιχειρησιακή διαδικασία. Η καινοτομία ως ενδο - επιχειρησιακή διαδικασία στηρίζεται στους μηχανισμούς αλληλεπίδρασης μεταξύ λειτουργιών και παραγόντων και ακολουθεί τα εξής στάδια: α) εργαστηριακή έρευνα, β) χρηματοδότηση, γ) έρευνα αγοράς, δ) ανάπτυξη προϊόντος και ε) παραγωγή και διάθεση του προϊόντος στην αγορά.

1. Η καινοτομία στο ευρύτερο σύστημα θεσμών και οργάνων άσκησης πολιτικής. Η καινοτομική δραστηριότητα αξιοποιεί πλεονεκτήματα που δημιουργούν τα δίκτυα που συνδέουν την επιχείρηση με το περιβάλλον της: πανεπιστημιακά εργαστήρια, δημόσια ινστιτούτα Έρευνας και Ανάπτυξης, τμήματα Έρευνας και Ανάπτυξης άλλων επιχειρήσεων, οργανισμοί μεταφοράς τεχνολογίας, συστήματα τεχνολογικής πληροφόρησης, οργανισμοί χρηματοδότησης και τέλος, κρατικά όργανα άσκησης πολιτικής.
2. Η καινοτομία στο πλαίσιο βιομηχανικής συνοικίας. Αναφερόμαστε στις ευνοϊκές προϋποθέσεις που δημιουργούνται για την καινοτομία από την ενίσχυση εταιρειών υπηρεσιών παραγωγής που ιδρύονται από ομάδες επιχειρήσεων, όπως εταιρείες έρευνας αγοράς, πληροφόρησης, εμπορικής προώθησης, προώθησης εξαγωγών κ.λπ. Επίσης, ευνοϊκές προϋποθέσεις δημιουργούνται και από την οργάνωση βιομηχανικών και τεχνολογικών πάρκων και τη μεγαλύτερη εγγύτητα των επιχειρήσεων που ενισχύουν τις τοπικές συσπειρώσεις και τη δημιουργία εξωτερικών οικονομιών.
3. Η καινοτομία σε ψηφιακό περιβάλλον. Οι νέες προοπτικές που δημιουργεί το διαδίκτυο ενισχύουν την καινοτομική δραστηριότητα των επιχειρήσεων.¹⁵

¹⁵ Ραφαηλίδης Α, Τσελεκίδης Ι., 2005, *Τεχνολογία, Καινοτομία, Κοινωνία της γνώσης και Ελλάδα, στη συλλογή «Σύγχρονες προσεγγίσεις της Ελληνικής οικονομίας»* επιμ. Κόλλιας Χρ., Ναξάκης Χ., Χλέτσος Μ., εκδ. Πατάκης.

4.5 ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΚΑΙ MANAGEMENT

Η σχέση της καινοτομίας με το μάνατζμεντ αφορά το σύνολο των διαδικασιών της μετάβασης από το παλιό σύστημα διοίκησης, στο αποκεντρωμένο δημοκρατικό, συμμετοχικό, δημιουργικό (οριζόντιων δομών) περιβάλλον δημιουργίας και διασφάλισης συνθηκών ανάπτυξης της καινοτομίας. Αφορά επίσης και την διαχείριση διατήρησης και εξέλιξης αυτού του περιβάλλοντος, που φαίνεται να αποτελεί τρόπο ζωής για την καινοτομία και ανταγωνιστική επιχείρηση.¹⁶

Προσδιορίζεται όμως η σχέση αυτή και από το μάνατζμεντ εκείνο που μετασχηματίζει τη νέα ιδέα, μετά από τον έλεγχο και την αξιολόγησή της, σε εμπορική επιτυχία της επιχείρησης χρησιμοποιώντας κατάλληλα τους, ούτως ή άλλως, περιορισμένους πόρους της. Όσο δε, αποτελεσματικότερο και καλύτερο είναι το μάνατζμεντ της καινοτομίας, τόσο περισσότερο αυξάνονται οι ευκαιρίες για την επιτυχία της εισαγωγής της σε μία αγορά. Ενώ η καινοτομία προϊόντος, ή υπηρεσίας, εύκολα εισάγεται και εφαρμόζεται σε μια επιχείρηση, η αλλαγή συμπεριφοράς, νοοτροπίας και κουλτούρας γενικότερα, απαιτεί πολύ περισσότερο χρόνο και προσπάθεια.¹⁷

Αυτό το διοικητικό (managerial) περιβάλλον της νέας αντίληψης είναι και εκείνο που χαρακτηρίζει τις επιχειρήσεις ως τέτοιες υψηλής τεχνολογίας. Για να επιτύχει η επιχείρηση να έχει στη διάθεσή της τα στελέχη της, πρέπει να δημιουργηθεί το κατάλληλο κλίμα δημιουργικότητας, έκφρασης και διάχυσης των ιδεών, καθώς και αναγνώρισης του ρόλου τους, ώστε να επιτευχθεί αυτό που αποκαλείται εταιρική δημιουργικότητα. Είναι αναγκαία η μετατόπιση προς μορφές μάνατζμεντ που σέβονται την προσωπικότητα του εργαζόμενου και δίνουν διέξοδο στην έμφυτη τάση του για δημιουργία, μέσα από την οποία αυτό-προσδιορίζεται και κτίζει την αυτοπεποίθησή του.¹⁸

Λογικό και αναμενόμενο για τους ερευνητές είναι, η επίλυση ενός προβλήματος της επιχείρησης να αναζητηθεί ανάμεσα στους ανθρώπους της. Αυτοί οι άνθρωποι που καθημερινά βρίσκονται αντιμέτωποι με τα προβλήματα της επιχείρησης, είναι εκείνοι που τη γνωρίζουν άριστα και το σπουδαιότερο, μπορούν να προβούν στην επίλυση των προβλημάτων αυτών κατά τη γέννησή τους. Είναι εκείνοι οι άνθρωποι που δεν πρέπει να λησμονούνται κατά τη διανομή της πρόσθετης προσόδου που προκύπτει για την επιχείρηση, λόγω της αποτελεσματικής δράσης τους. Παρά ταύτα, πολλές διοικήσεις αγνοούν αυτή τη δυνατότητα και απαιτούν αυστηρή εφαρμογή εκείνου που έχουν σχεδιάσει οι ίδιες, χωρίς να αφήνουν περιθώρια στους εργαζόμενους να το προσαρμόζουν σε αυτό που πραγματικά συμβαίνει εκεί και συμφέρει στην επιχείρηση.¹⁸

¹⁶ Hamel, G., 2002, *Innovation Now!*, Page 115

¹⁷ Tomala, F. & Senecal, O., 2004: «*Innovation management: a synthesis of academic and industrial points of view*», Elsevier, *Intern. Journal Of Project Management*, v.22, pp.281-287

¹⁸ Drucker, F.P. (2003): «*The Discipline of Innovation*», *Harvard Business Review on the Innovative Enterprise*, H. B. S. Press, Boston Massachusetts.

Το μάνατζμεντ επηρεάζεται από το όραμα και την κουλτούρα του μάνατζερ και το στελεχειακό δυναμικό κάθε επιχείρησης καλύπτει τις θέσεις εργασίας με βάση αυτό. Όσο δε βραχυχρόνιος είναι ο ορίζοντας σχεδιασμού, τόσο πιο επιπόλαια είναι και η επιλογή του προσωπικού.

Ο μακροχρόνιος ορίζοντας απαιτεί τη διαρκή αναζήτηση στελεχών που να ανταποκρίνονται τόσο στο όραμα, όσο και στις μελλοντικές ανάγκες της επιχείρησης και της αγοράς μέσα στην οποία κινείται. Επειδή δε, οι ανάγκες αυτές δεν είναι και τόσο προβλέψιμες, πρέπει να επιδιώκεται η διαρκής ετοιμότητα των ανθρώπων της επιχείρησης για να διατηρούν υψηλή ικανότητα προσαρμογής και ανταπόκρισης, να διαθέτουν δηλαδή, ισχυρό μηχανισμό μάθησης, αντανακλαστικά και δεξιότητες που τους αυξάνουν την αυτοπεποίθηση. Απαιτείται δηλαδή, ουσιαστική αλλαγή στο ύφος του μάνατζμεντ που μετατρέπει τον μάνατζερ σε άτομο που μπορεί να εμπνεύσει ένα όραμα για την ομάδα, αποτελώντας ταυτόχρονα και το συνδετικό της κρίκο. Μπορούμε να πούμε ότι ο μάνατζερ αυτού του είδους είναι ουσιαστικά, εκείνο το άτομο που διευκολύνει τα μέλη της ομάδας να εκδηλώσουν τα таланτά τους και να πιστέψουν στον εαυτό τους. Η ικανότητά του αυτή τον καταχωρεί σε διακεκριμένη θέση αναγνώρισης στη συνείδηση των συνεργατών του.¹⁹

¹⁹ Μπουραντάς, Δ., 2005, *Ηγεσία – Ο δρόμος της διαρκούς επιτυχίας*, Εκδ. Κριτική, Αθήνα

4.6 ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΚΑΙ ΚΡΙΣΗ

Η περίοδος της οικονομικής κρίσης που περνάμε είναι κατάλληλη να επενδύει κανείς σε καινοτομίες που ενδεχομένως να απορροφήσουν κρίσιμους πόρους και, κυρίως, μπορεί να αυξήσουν την αβεβαιότητα για την πορεία μιας επιχείρησης. Για τις επιχειρήσεις είναι σχεδόν γενική η πεποίθηση ότι δεν υπάρχει καμία δικαιολογία να αναστείλουν τις επενδύσεις σε «δημιουργική ενέργεια» την περίοδο αυτή. Είναι η κλασική περίπτωση που η αβεβαιότητα και η «απειλή» μπορούν να μετατραπούν σε ευκαιρία για επανατοποθέτηση της επιχείρησης με ανανεωμένους όρους στο χώρο ανταγωνισμού της. Η καινοτομία συμβάλλει στο να αποφεύγονται «εκπλήξεις» στρατηγικής σημασίας. Είναι ευρύτατα αποδεκτή η πεποίθηση ότι η καινοτομία αποτελεί ταυτόχρονα «εμβόλιο» για την ύφεση της αγοράς μιας επιχείρησης, αλλά και «ελιξίριο» που αναζωογονεί την ανάπτυξή της.

Ο Joseph Schumpeter είχε γράψει, μετά την κρίση του 1929, «η Ιστορία δείχνει ότι για τις εταιρίες που διαθέτουν ρευστό και ιδέες οι οικονομικές υφέσεις προσφέρουν τεράστιες στρατηγικές ευκαιρίες». Επομένως, οι εταιρίες που καινοτομούν στη διάρκεια της κρίσης επηρεάζουν και καθορίζουν το νέο υπόδειγμα στον κλάδο τους. Η ανάληψη καινοτόμων πρωτοβουλιών από μία επιχείρηση στη διάρκεια της οικονομικής κρίσης έχει σημαντικό αντίκτυπο στην πελατεία, επειδή δημιουργεί τις αναγκαίες «στιγμές αλήθειας», τις αφορμές δηλαδή δοκιμασίας και αξιολόγησης, που αναδεικνύουν τα θετικά χαρακτηριστικά που διαθέτει.²⁰

²⁰ Clayton M. Christensen & Michael E. Raynor, 2003, *The innovator's Solution – Creating and sustaining successful growth*, Harvard Business School Press

4.7 ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Η ανθρώπινη ανάπτυξη, ο, τι ευρύτερα αποκαλούμε πολιτισμό, αποτελεί σε τελευταία ανάλυση μια περιπέτεια μάθησης, αναπαραγωγής της υπάρχουσας και παραγωγής νέας γνώσης. Η μάθηση και η δημιουργία γνώσης υπήρξαν ανέκαθεν οι δυνάμεις της αλλαγής και της εξέλιξης. Αν κάτι άλλαξε τους τελευταίους δυο-τρεις αιώνες δεν είναι αυτός καθαυτός ο ρόλος της γνώσης αλλά:

(α) η συνειδητοποίηση του αναπτυξιακού ρόλου της γνώσης,

(β) η συστηματική εξασφάλιση των πολυποίκιλων προϋποθέσεων οργάνωσης, παραγωγής, διάδοσης και χρήσης της γνώσης, όπως συγκρότηση μηχανισμών εκπαίδευσης, απελευθέρωση της γνώσης από τη θρησκευτική κηδεμονία και τους διάφορους περιορισμούς στη διάδοση-διάχυσή της,

(γ) η θεαματική άνθιση της επιστημονικής αναζήτησης,

(δ) η ταχεία μεταφορά και χρήση της επιστημονικής γνώσης στο πεδίο της οικονομίας και

(ε) η ενσωμάτωση της διαδικασίας μάθησης και δημιουργίας γνώσης από τους οικονομικούς δρώντες, άτομα, επιχειρήσεις, οργανισμούς, δημόσιους φορείς, θεσμούς.

Δεν θα ήταν υπερβολικό ή άστοχο να ισχυριστεί κανείς ότι η σύγχρονη εποχή είναι η εποχή της γνώσης. Τα στατιστικά στοιχεία, με όλες τις ατέλειες και ανακρίβειες, δείχνουν πέρα από κάθε αμφιβολία ότι τόσο τα άτομα όσο και οι κοινωνίες διαθέτουν ολοένα και περισσότερο χρόνο, προσπάθεια και πόρους στη μάθηση και τη δημιουργία γνώσης. Το ίδιο ισχύει και για τις επιχειρήσεις, οι οποίες συνειδητοποιούν ότι η γνώση αποτελεί το «απόλυτο» μέσο ανταγωνισμού και για αυτό οργανώνουν συστηματικά εσωτερικούς μηχανισμούς πληροφόρησης, μεταφοράς, προσαρμογής, βελτίωσης και, ασφαλώς, δημιουργίας νέας γνώσης. Μια άλλη διάσταση της εποχής της γνώσης συνδέεται με την τεράστια επέκταση του καταμερισμού της γνώσης και ιδιαίτερα της επιστημονικής, γεγονός που πέρα από τις άλλες συνέπειες ανεβάζει κάθετα το ελάχιστο μέγεθος, δηλαδή την ελάχιστη αποτελεσματική κλίμακα των φορέων –π.χ. μέγεθος ερευνητικής μονάδας, επιχείρησης, ερευνητικού κέντρου κ.λπ.– που απαιτείται για την επιστημονικά και οικονομικά ορθολογική οργάνωση των διαδικασιών που συντελούν στη μεταφορά, εφαρμογή και δημιουργία γνώσης.

Η τελευταία αυτή παρατήρηση, στο βαθμό που ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, έχει κρίσιμη σημασία, η οποία συνδέεται άμεσα με την ικανότητα των επιμέρους δρώντων (εδώ ενδιαφερόμαστε κατά κύριο λόγο για επιχειρήσεις, οργανισμούς και υπηρεσίες τοπικής-εθνικής εμβέλειας), να μετέχουν ισότιμα και αποτελεσματικά στις διαδικασίες καινοτομικού ανταγωνισμού που χαρακτηρίζει τις σύγχρονες μορφές οικονομικής ζωής και που, σε τελευταία ανάλυση, καθορίζει την έκταση και τον ρυθμό ανάπτυξης τόσο των επιχειρήσεων όσο και των περιφερειακών και εθνικών οικονομιών.

Μια ακόμα παρατήρηση. Οι διαδικασίες μάθησης και δημιουργίας –απλής και διευρυμένης αναπαραγωγής– γνώσης, η επινοητικότητα και η καινοτομική νοοτροπία, στάση και συμπεριφορά αποτελούν κατ' εξοχήν κοινωνικές διαδικασίες. Η εξατομικευμένη κατανόησή τους όπως συχνά συμβαίνει από ερευνητές που ακολουθούν τις αρχές του μεθοδολογικού ατομισμού οδηγεί κατά κανόνα σε λανθασμένη πρόσληψη των βαθύτερων προϋποθέσεων εμφάνισης και εξέλιξης των γνωστικών αυτών φαινομένων. Στην προκείμενη περίπτωση το λάθος που διαπράττεται συνίσταται στο ότι πολύ συχνά τα αποτελέσματα των σχετικών διαδικασιών εκλαμβάνονται ως καθαρά αθροιστικές ποσοτικές σχέσεις υποκειμένες σε εξατομίκευση, αναγωγή και μέτρηση. Δεν είναι κατά συνέπεια ανεξήγητο το γεγονός ότι, πέρα από τα άλλα, οι προτάσεις για τις πολιτικές (δημόσιες, εταιρικές κ.λπ.) δημιουργίας των κατάλληλων πλαισίων και συνθηκών προώθησης της γνώσης, της μάθησης και της καινοτομίας που στηρίζονται σε παρόμοια θεμελίωση, αποτυγχάνουν να επιφέρουν τα προσδοκώμενα αποτελέσματα.

Στις αρχές της καπιταλιστικής ανάπτυξης πάνω από το 90% του πληθυσμού απασχολούνταν στην παραγωγή υλικών αγαθών π.χ. τρόφιμα, ενδύματα, στέγαση κ.λπ. Ακόμα και σήμερα σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες, πάνω από το 50% του συνόλου των εργαζομένων απασχολούνται στον πρωτογενή τομέα. Όμως στις αναπτυγμένες χώρες και ιδιαίτερα σε εκείνες που βρίσκονται στην τεχνολογική αιχμή, η διάρθρωση της οικονομίας μεταβάλλεται με γοργούς ρυθμούς. Το κύριο χαρακτηριστικό αυτής της μεταβολής μορφοποιείται στη σύνθεση της παραγωγής.

Η συμβολή του πρωτογενή τομέα, ειδικότερα της γεωργίας, στο ΑΕΠ περιορίζεται σε συμβολικά ποσοστά, κάτω του 5% και εκείνη του δευτερογενή τομέα και ιδιαίτερα της μεταποίησης χάνει με ταχύτητα τη θέση που κατείχε κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα. Αντίθετα η συμβολή του τριτογενή και ιδιαίτερα εκείνη της άυλης παραγωγής –π.χ. νομικές –δικηγορικές υπηρεσίες, εκπαίδευση, υγεία, αναψυχή, διασκέδαση, πληροφόρηση, επικοινωνία, υπολογιστική, χρηματοδοτική, συμβουλευτική κ.ο.κ.– διευρύνεται με γρήγορους ρυθμούς.

Οι διαρθρωτικές αυτές μεταβολές στη σύνθεση του ΑΕΠ έχουν, πέρα από τις σημαντικές επιδράσεις στην κατανομή των εργαζομένων στις διάφορες επιμέρους δραστηριότητες, π.χ. σύνθεση επαγγελματιών, και καταλυτικές επιπτώσεις στις συνθήκες και τις προϋποθέσεις «παραγωγής» εργασίας, π.χ. μακρόχρονες σπουδές, εξειδίκευση, επανακατάρτιση. Σήμερα, στην πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα, οι αγρότες και οι βιομηχανικοί εργάτες και ειδικότερα οι ανειδίκευτοι τείνουν να συρρικνωθούν σε μια αριθμητικά ασήμαντη ομάδα. Αντίθετα οι εργαζόμενοι στις σύγχρονες δραστηριότητες των υπηρεσιών, των άυλων και των συμβολικών αγαθών τείνουν να γίνουν η κυρίαρχη ομάδα στο πεδίο της εργασίας. Όμως κάτω από τη δομική επιφάνεια συντελούνται βαθύτεροι μετασχηματισμοί.

Οι τελευταίοι δεν μορφοποιούνται μόνο σε ποσοτικές ανασυνθέσεις και ανακατανομές της εργασίας και των επαγγελματιών αλλά και σε ποιοτικές μεταβολές στην ίδια την υφή της εργασιακής δύναμης, που εκδηλώνονται στον δραστικό περιορισμό της σημασίας όλων των άλλων χαρακτηριστικών της και στην ενδυνάμωση των γνωσιο - μαθησιακών δεξιοτήτων και ικανοτήτων. Παράλληλα οι μετασχηματισμοί αυτοί συνοδεύονται και από αρνητικές εξελίξεις, όπως είναι η αύξηση της διαρθρωτικής και της συνολικής ανεργίας, η γνωσιακή -τεχνολογική απαξίωση της εργασίας και άλλα συναφή παρόμοια. Εντελώς σχηματικά, στη βάση όλων αυτών των μετασχηματισμών βρίσκεται η καινοτομική δραστηριότητα που πυροδοτείται από τις δυναμικές που γεννιούνται ή συνοδεύουν την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και ιδιαίτερα τη δυσανάλογη ενίσχυση της δύναμης του κεφαλαίου και την αντίστοιχη συρρίκνωση της ισχύος της εργασίας.

4.8 Η ΥΣΤΕΡΗΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΣΤΗΝ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ

Η χώρα μας υστερεί σημαντικά σε καινοτομία. Η υστέρηση έναντι των χωρών ηγετών της καινοτομίας καταδεικνύεται σχεδόν σε όλους τους υποδείκτες που μετρούν οι τρεις εκθέσεις που εξετάστηκαν.²¹

²¹ Φώτης Παντόπουλος, 2012, «Όταν το management είναι τέχνη και ο manager... δημιουργός!».

Στην Ελλάδα το χάσμα ανάμεσα στις διακηρύξεις και τους πραγματικούς απολογισμούς είναι τεράστιο. Η καινοτόμος προσέγγιση σε πολλές πτυχές της κοινωνίας μας υστερεί δραματικά. Η επιχειρηματικότητα, η εκπαίδευση, η πολιτική μας ζωή, κ.ά. χαρακτηρίζονται σε μεγάλο βαθμό από στασιμότητα και ακαμψία που συχνά φθάνει στη μιζέρια της διατήρησης παραδοσιακών λειτουργιών, «κεκτημένων», επιφανειακών προσεγγίσεων. Τα μέσα ενημέρωσης αντί να στηρίζουν το νεωτερισμό και τη διαφορετικότητα «κατακρεουργούν» κάθε πολιτικό που κάνει απόπειρα να ξεφύγει από το «μαντρί» του αποστεωμένου κομματικού λόγου ή κάθε «τεχνοκράτη» που προτείνει ανατροπή των αντιλήψεων σε θέματα λειτουργίας των επιχειρήσεων ή και της Διοίκησης. Καλλιεργούν την αντίληψη ότι η βελτίωση στη ζωή μας μπορεί να προέλθει από την αναζήτηση νέων ικανότερων διαχειριστών και με αυτό δικαιολογούν την ενασχόλησή τους με το «παιχνίδι προσώπων» και την αδυναμία τους να συμβάλουν στην αναζήτηση νέων προσεγγίσεων.

Στο επιχειρηματικό πεδίο οι τράπεζες διστάζουν να αναλάβουν τον κίνδυνο να στηρίξουν καινοτόμες επιχειρηματικές δραστηριότητες, ρόλο που σε αναπτυγμένες οικονομίες παίζουν τα Κεφάλαια Κινδύνου και τις αντιμετωπίζουν με τα ίδια κριτήρια με τις καθιερωμένες επιχειρήσεις. Η περίφημη διασύνδεση των πανεπιστημίων με την παραγωγή έχει απορροφήσει άπειρα κοινοτικά κονδύλια αλλά δεν σχηματοποιήθηκε ποτέ και έχει ελάχιστα χειροπιαστά αποτελέσματα. Υπάρχουν ασφαλώς και εξαιρέσεις, υπάρχουν φωτεινά παραδείγματα που επιβεβαιώνουν απλώς τον κανόνα.²²

Αυτό που διαπιστώνουμε είναι αποσπασματικές καινοτόμες δράσεις επιχειρήσεων ορισμένων κλάδων. Ακόμη και η εθνική μας βιομηχανία, ο τουρισμός, τα τελευταία χρόνια υιοθέτησε κάποιους νέους προσανατολισμούς που εμπεριέχουν ψήγματα καινοτομίας, όπως είναι ο εξειδικευμένος τουρισμός (SPA, Γκόλφ, θρησκευτικός τουρισμός).²³

Συγκεντρωτικά οι δείκτες στους οποίους η χώρα μας πετυχαίνει την πιο μεγάλη υστέρηση και τις καλύτερες επιδόσεις φαίνονται στη συνέχεια. Όπως παρατηρείται, η υστέρηση ενυπάρχει σε όλες σχεδόν τις πτυχές όπως αυτές εκφράζονται από εισροές, συνθήκες σχετικά με πολιτικές και στάσεις, και εκροές καινοτομίας. Πολλοί από τους παράγοντες αυτούς υπεισέρχονται σε όλο το οικονομικό, θεσμικό και κοινωνικό περιβάλλον. Γι' αυτό η παράλληλη βελτίωση τους είναι δύσκολη και χρονοβόρα. Απαιτεί ριζικές αλλαγές σε πολλά μέτωπα ταυτόχρονα.

²² Φώτης Παντόπουλος, 2012, «Όταν το *management* είναι τέχνη και ο *manager*... δημιουργό

²³ Michael Hopkins, 2010, "The 4 ways IT is driving innovation", interview with Erik Brynjolfsson, MIT Sloan Management Review

4.9 ΥΠΟΛΕΙΜΜΑΤΙΚΗ ΜΕΤΡΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗΣ ΣΥΜΒΟΛΗΣ ΤΗΣ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ

Όπως διαπιστώσαμε στις προηγούμενες σελίδες, μεγάλο τμήμα της οικονομικής επιστήμης θεωρεί ότι η καινοτομία –η τεχνολογία και γενικότερα η γνώση– αποτελεί σημαντική αναπτυξιακή πηγή. Η νεοκλασική θεωρία, τόσο στη σχηματοποίησή της στα μακροοικονομικά υποδείγματα μεγέθυνσης τύπου Harod και Domar όσο και στην ευέλικτη (με την έννοια ότι μπορεί να χρησιμοποιηθεί από το επίπεδο της ξεχωριστής επιχείρησης μέχρι και το επίπεδο της εθνικής οικονομίας και ακόμα πιο πέρα) μορφή της νεοκλασικής συνάρτησης παραγωγής, προσπάθησε, προκειμένου να υπερκεράσει τα πλείστα όσα προβλήματα ανίχνευσης, ποσοτικοποίησης και μέτρησης της καινοτομίας όπως επίσης και προβλήματα εκτίμησης της αναπτυξιακής τους επίδρασης, να επινοήσει έμμεσους τρόπους, που θα επέτρεπαν προσεγγιστικές μετρήσεις ή εκτιμήσεις. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 ορισμένοι οικονομολόγοι, π.χ Abramovitz, Solow, Denison κ.ά. εκκινώντας από τις θεωρητικές αφηρητές της νεοκλασικής θεωρίας και χρησιμοποιώντας με δημιουργικό τρόπο τα προαναφερθέντα υποδείγματα προσπάθησαν να ποσοτικοποιήσουν, μετρήσουν, επιμερίσουν, διασπάσουν και αναγάγουν την οικονομική ανάπτυξη (τον ρυθμό αύξησης του κατά κεφαλών ΑΕΠ ή τη συνολική βελτίωση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ δεδομένης χρονικής περιόδου) σε επιμέρους συμβολές των βασικών συντελεστών παραγωγής, δηλαδή στις συμβολές της εργασίας και του κεφαλαίου από τη μια μεριά, και από την άλλη στη συμβολή της καινοτομίας-τεχνολογίας, που στο συγκεκριμένο πλαίσιο «μέτρησης» εμφανίζεται με τη μορφή υπολειμματικού μεγέθους.

Στις σχετικές σχηματοποιήσεις, το όποιο αναπτυξιακό αποτέλεσμα επιμερίζεται στις (διακριτές) συμβολές δύο συνιστωσών: (α) στην αύξηση της «ολικής εισροής συντελεστών», δηλαδή στην αύξηση των εισροών σε εργασία και κεφάλαιο, (total factor input) και (β) στην αύξηση της «ολικής παραγωγικότητας των συντελεστών», (total factor productivity). Όπως είναι φανερό η συμβολή της καινοτομίας –τεχνολογίας βρίσκεται στη δεύτερη από τις δύο αυτές συνιστώσες. Στη σχηματοποίηση αυτή, η ποσοτική συμβολή της πρώτης συνιστώσας εκφράζεται από το άθροισμα των ποσοστών αύξησης των εισροών σε εργασία και κεφάλαιο σταθμισμένων με τα αντίστοιχα μερίδια του κάθε συντελεστή στο συνολικό ΑΕΠ. Αντίθετα η συμβολή της δεύτερης συνιστώσας δεν μετριέται με άμεσο αλλά με έμμεσο τρόπο: προκύπτει αν από το όλο αναπτυξιακό αποτέλεσμα αφαιρέσουμε τη συμβολή της πρώτης συνιστώσας. Εδώ δεν έχει θέση, με την έννοια ότι βρίσκεται έξω από τους άμεσους ερευνητικούς μας στόχους, ακόμα και μια περιληπτική επισκόπηση των πολλαπλά διαφοροποιημένων ευρημάτων των εμπειρικών αυτών μετρήσεων.

Αυτό που ενδιαφέρει πραγματικά είναι να διακρίνει κανείς τα όποια βήματα προόδου έγιναν προς τις κατευθύνσεις:

(α) της βαθύτερης κατανόησης της φύσης, των αιτιών και των διαδικασιών δημιουργίας της καινοτομίας-τεχνολογίας,

(β) της συνειδητοποίησης των θεωρητικών και πρακτικών δυσκολιών που συνδέονται με την ποσοτικοποίηση και μέτρηση της καινοτομίας αυτής καθ' αυτήν, όπως επίσης και της αναπτυξιακής της συμβολής, και (γ) της ανίχνευσης των τρόπων και των δόδων διάδρασης και αλληλεπίδρασης ανάμεσα στην καινοτομία-τεχνολογία, την οικονομία, τους θεσμούς, τα οργανωτικά πρότυπα και τις λοιπές διαστάσεις ξεχωριστών κοινωνικών σχηματισμών ή οικονομικο -πολιτικο - πολιτιστικών συστημάτων. Ωστόσο κάποιες αναφορές στα κυριότερα αποτελέσματα των σχετικών ερευνών επιβάλλεται να γίνουν σ' αυτό το σημείο.

Σύμφωνα με τα ευρήματα μιας από τις πρώτες προσπάθειες του Solow, η συμβολή της αύξησης της «ολικής εισροής συντελεστών» κατά την περίοδο 1909-1949, που σύμφωνα με τη νεοκλασική συνάρτηση παραγωγής θα έπρεπε να εξηγεί το μεγαλύτερο μέρος της σχετικής οικονομικής ανάπτυξης, περιοριζόταν σε ένα ελάχιστο ποσοστό γύρω στο 12%. Το επόμενο 88% αποτελούσε τη συμβολή αυτής της ασαφούς διάστασης της «ολικής παραγωγικότητας των συντελεστών». Τα ευρήματα αυτά, που επιβεβαιώθηκαν και από άλλες έρευνες, προκάλεσαν θεωρητικές στενοχώριες και αμηχανίες, γεγονός που οδήγησε τον Abramovitz να σημειώσει θυμοσοφικά ότι η όλη διαδικασία στο μόνο που συντέλεσε ήταν στο να αποκαλύψει «το μέτρο της άγνοιας» των οικονομολόγων σε αυτόν τον τομέα. Σε κάθε περίπτωση, η μεγάλη αυτή συμβολή της «ολικής παραγωγικότητας» αποδόθηκε από τον Solow²⁴ στην επίδραση της τεχνολογικής αλλαγής (technical change) και αργότερα από άλλους στη συμβολή της τεχνολογικής προόδου και της γνώσης γενικότερα.

Όμως είναι καιρός να επανακάμψουμε στο κύριο ζητούμενο. Αν εξαιρέσει κανείς την προβληματικότητα της ομαδοποίησης των πολλών, όπως είδαμε στα προηγούμενα, πηγών-παραγόντων της οικονομικής ανάπτυξης σε τρεις εκ των πραγμάτων σύνθετες διαστάσεις, εργασία, κεφάλαιο και παραγωγικότητα, και τις πλείστες όσες δυσκολίες και αδιέξοδα που ανακύπτουν στην πορεία εννοιολογικής οριοθέτησης και εμπειρικής διάκρισης, ποσοτικοποίησης και μέτρησης όλων αυτών των σύνθετων διαστάσεων (ειδικότερα της παραγωγικότητας και καθ' επέκταση της καινοτομίας-τεχνολογίας-γνώσης), η θεωρητικο -εμπειρική αυτή προσπάθεια είχε θετικό συνολικό ισοζύγιο που τροφοδοτήθηκε τόσο από τις επιτυχίες όσο και από τις αποτυχίες της ερευνητικής προσπάθειας σ' αυτό το πεδίο.

²⁴ Solow, R. (1957) *Technical Change and the Aggregate Production Function*. *Review of Economics and Statistics* σελ. 312-320

Καταρχάς πρέπει να γίνει δεκτό ότι οι εν λόγω προσεγγίσεις δεν έθεσαν απλά το ερώτημα της εμπειρικής μέτρησης, αλλά έκαναν και τα πρώτα δύσκολα βήματα στην κατεύθυνση κατάστρωσης προτύπων εμπειρικής ποσοτικοποίησης, μέτρησης και επιμερισμού ή αναγωγής στις επιμέρους συνιστώσες-πηγές της ανάπτυξης, τα οποία παρ' όλες τις ατέλειες και τις αδυναμίες τους είχαν θετική, σε τελευταία ανάλυση, συμβολή στην καλύτερη κατανόηση της υφής των προβλημάτων και των δυσκολιών που αντιμετωπίζει η έρευνα, όταν επιχειρεί να δώσει ποσοτικό περιεχόμενο σε άυλες διαστάσεις όπως είναι η καινοτομία και η γνώση, οι οποίες μερικά μόνο ενσωματώνονται σε υλικά εμπορεύματα (π.χ. νέες μηχανές, νέο φάρμακο) ή σε άυλα εμπορεύματα (π.χ. τεχνογνωσία, νέα μέθοδος οργάνωσης, διοίκησης, προβολής, κ.λπ.). Οι προσεγγίσεις αυτές δημιούργησαν επίσης τις προϋποθέσεις (ασφαλώς και από την επίδραση και άλλων προβληματισμών που προέρχονται από το ευρύτερο πεδίο της οικονομικής επιστήμης) για να στραφεί η έρευνα και σε ειδικότερα ζητήματα όπως είναι αυτά της αναπτυξιακής και τεχνολογικής υστέρησης ή/και οπισθοδρόμησης (*laggard economies, falling behind economies*), τεχνολογικής και αναπτυξιακής σύγκλισης (*catching up*) και φυσικά, αναπτυξιακής ή τεχνολογικής προπόρευσης (*forging ahead*), ενδογενούς ανάπτυξης κ.λ.π.

Παράλληλα έγιναν προσπάθειες, ειδικότερα από την αποκλεισθείσα και «νέα θεωρία» της μεγέθυνσης (*new growth theory*), για ενδογενοποίηση της τεχνολογικής διάστασης στη νεοκλασική συνάρτηση παραγωγής με κατάλληλη προσαρμογή της ώστε να γίνεται δυνατή η ενσωμάτωση διατάσεων τεχνολογικής προσπάθειας, είτε της οικονομίας στο σύνολό της είτε επιμέρους επιχειρήσεων. Όμως, πέρα από τα θετικά υπάρχουν και τα αρνητικά. Οι εν λόγω προσεγγίσεις, τόσο οι πρώτες όσο και οι μεταγενέστερες, χαρακτηρίζονται από κρίσιμες παραλήψεις στη διαμόρφωση της ατζέντας έρευνας και πάσχουν από σοβαρές θεωρητικές και μεθοδολογικές ανεπάρκειες με προφανείς συνέπειες στην επιστημονική βασιμότητα και αξιοπιστία των όποιων ευρημάτων, διαπιστώσεων ή αποτελεσμάτων στα οποία καταλήγουν.

Αναφορικά με τις παραλήψεις θα γίνουν δύο μόνο επισημάνσεις: Η πρώτη αναφέρεται στην απουσία μιας συνεκτικής και πειστικής ερμηνείας των τρόπων, διόδων και ιστών διασύνδεσης της καινοτομίας με την οικονομική ανάπτυξη. Παρ' όλες τις προσπάθειες εσωτερικοποίησης της καινοτομίας στα υποδείγματα οικονομικής μεγέθυνσης (π.χ. νέα θεωρία της μεγέθυνσης, θεωρίες ενδογενούς ανάπτυξης), η σχέση παραμένει σχηματική, επιφανειακή και ουσιαστικά εξωγενής και γραμμική. Η καινοτομία επηρεάζει την ανάπτυξη. Καμιά νύξη για ενδεχόμενες αρνητικές επιδράσεις ή αναδράσεις και φυσικά δεν γίνεται καθόλου λόγος για δυναμικά εξελισσόμενη διαλεκτική σχέση ανάμεσα στις δύο αυτές διαστάσεις. Το περισσότερο που λέγεται είναι το προφανές. Οι οικονομικοί δρώντες φορείς – άτομα και επιχειρήσεις – γνωρίζουν ότι η καινοτομία αποτελεί μέσο βελτίωσης της υποκειμενικής τους οικονομικής θέσης και κατά συνέπεια την επιδιώκουν επενδύοντας πόρους και προσπάθειες.

Η δεύτερη επισήμανση αφορά σε μια ιδιαίτερα σημαντική παράληψη: στην απουσία συστηματικής και συνεκτικής πραγμάτευσης της φύσης, των αιτιών, των προϋποθέσεων και των διαδικασιών δημιουργίας της ίδιας της καινοτομίας αλλά και του περιβάλλοντος που ενθαρρύνει ή αποθαρρύνει την καινοτομική νοοτροπία και συμπεριφορά.

Το ίδιο ισχύει και για την απουσία συνεκτικής θεωρίας των τρόπων με τους οποίους εντάσσεται η καινοτομία στη σφαίρα της οικονομίας όπως επίσης και στις άλλες σφαίρες του κοινωνικού συστήματος ή του κοινωνικού σχηματισμού.

Ασφαλώς οι ανεπάρκειες και οι παραλείψεις δεν πρέπει να αποδοθούν σε αδυναμία αναγνώρισης και κατανόησης της μεγάλης πρακτικής και αναλυτικής σημασίας που έχουν αυτές οι πτυχές της καινοτομίας ούτε πολύ περισσότερο σε βολική παράβλεψη. Η εξήγηση είναι απλή: Οι σχετικές αδυναμίες-παραλείψεις έχουν άλλη προέλευση. Πηγάζουν από τις θεωρητικές και μεθοδολογικές αρχές του νεοκλασικού παραδείγματος (νεοκλασική θεωρία) στο οποίο δεν υπάρχει θέση για άμεση δηλαδή εσωτερική ανάλυση της πολυσύνθετης φύσης της καινοτομίας και των ευρύτερων προσδιορισμών, αλληλεπιδράσεων, διαδράσεων και περιορισμών που συνθέτουν το οικονομικό γίγνεσθαι.

Ο χώρος δεν προσφέρεται για σοβαρή εμπλοκή σε κριτική του όντως εντυπωσιακού θεωρητικού οικοδομήματος της νεοκλασικής θεωρίας, το οποίο φαντάζει απόρθητο τόσο από εσωτερική όσο και από εξωτερική κριτική αμφισβήτηση. Σε τέτοιες περιπτώσεις το μόνο που μπορεί να γίνει είναι η παράθεση της οποίας κριτικής χωρίς θεμελίωση. Κατά την άποψη μας, το νεοκλασικό παράδειγμα είναι από κατασκευής ακατάλληλο –ή απρόσφορο– για ολοκληρωμένη πραγμάτευση ενός σύνθετου και δυναμικού πολιτικο –οικονομικο –ιδεολογικο -κοινωνικού φαινομένου όπως είναι η καινοτομία και γενικότερα οι διαδικασίες μάθησης και δημιουργίας γνώσης. Συγκριτικά και αντιπαραθετικά: ο μεθοδολογικός ατομισμός, η οριακή ανάλυση, η αχωροχρονικότητα και ο οικονομικός υπερκαθορισμός (με την έννοια ότι η οικονομική σφαίρα και ειδικά η αγορά ως μόρφωμα συναλλακτικών συμβάσεων και ψυχολογικών παρορμήσεων δεν αποτελεί απλά το σημαντικότερο θεσμό, αλλά και τον πρωτογενή από τον οποίο αναδύονται όλοι οι άλλοι, π.χ. πολιτειακές συγκροτήσεις, νομοθετικές ρυθμίσεις, κανόνες, αξίες, ιδεολογίες κ.ο.κ.), σε συνδυασμό με τις συγκλισιακές, ισορροπιστικές, αυτοδιορθωτικές, αυτοπροσαρμοστικές, αρμονιστικές, επιμεριστικές, αναγωγηστικές κ.λπ. δυνατότητες με τις οποίες προικίζεται η αγορά και που στο σύνολό τους αποτελούν το νεοκλασικό παράδειγμα, δεν αποτελούν φιλόξενο χώρο για να αναλυθούν φαινόμενα σύνθετα, δυναμικά, συγκρουσιακά, αντιφατικά, ιστορικά, χωρικά και διαλεκτικά, όπως είναι η ανάπτυξη, η υπανάπτυξη, η ανισότητα στην κατανομή της οικονομικής, πολιτικής, επικοινωνιακής κ.λ.π. δύναμης, ούτε διαδικασίες δημιουργικής καταστροφής, ανάδυσης και πολυπλοκότητας (ιδιότητες που χαρακτηρίζουν ειδικότερα την καινοτομία).

Και ακόμα δεν αφήνει χώρο για την ανάλυση των θεσμών (π.χ. κράτος, αγορά) και των οργανώσεων (π.χ. επιχειρήσεις, πανεπιστήμια, πόλεις, περιφέρειες, ενώσεις πολιτών, κομμάτων κ.λπ.) που διαδραματίζουν ιδιαίτερο ρόλο στη δημιουργία, αναπαραγωγή και διάχυση της γνώσης.

Τα περισσότερα από τα προβλήματα που τίχθηκαν στις προηγούμενες γραμμές αντιμετωπίζονται από νεότερες θεωρητικές συνθέσεις, οι οποίες απομακρύνονται σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό από τα θεωρητικά και μεθοδολογικά πρότυπα της νεοκλασικής σχολής, επαναφέρουν, κατάλληλα προσαρμοσμένες, γόνιμες αλλά παραγκωνισμένες, ιδέες από την παράδοση της κλασικής πολιτικής οικονομίας, τους Marx, Marshall, Schumpeter, Keynes κ.ά., ενσωματώνουν τις διαπιστώσεις των θεωριών της ανάπτυξης, της υπανάπτυξης και της εξάρτησης και, τέλος, ξαναφέρνουν στο πεδίο της ανάλυσης όλο το φάσμα των θεσμών (οικονομικών, πολιτικών, πολιτιστικών, ιδεολογικών), την ιστορία και τον χώρο. Μια σύντομη ματιά στις κεντρικές διαστάσεις αυτών των προσεγγίσεων και ιδιαίτερα σε αυτή που θα αποκαλέσουμε [κριτική] θεσμική- εξελικτική προσέγγιση θα αποτελέσει το αντικείμενο των επόμενων δυο κεφαλαίων της παρούσας έρευνας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Επιχειρηματικότητα είναι η δημιουργία καινοτόμου οικονομικής οργάνωσης με σκοπό το κέρδος ή την ανάπτυξη σε περιβάλλον ρίσκου και αβεβαιότητας. Αποτελούν λοιπόν κοινό τόπο οι έννοιες της επιχειρηματικότητας και της καινοτομίας τουλάχιστον στη σημερινή πραγματικότητα.

Μία άλλη προσέγγιση του ορισμού της επιχειρηματικότητας φέρνει στο προσκήνιο τα προσωπικά χαρακτηριστικά του ανθρώπου που επιχειρεί: Επιχειρηματικότητα είναι μία διαδικασία με την οποία τα άτομα αναζητούν ευκαιρίες και καινοτόμες ιδέες, ανεξάρτητα από τους πόρους που ελέγχουν. Έτσι, ένα άτομο για να γίνει επιχειρηματίας δεν είναι απαραίτητο να προέρχεται από οικογένεια επιχειρηματιών ή να διαθέτει μεγάλα κεφάλαια. Οι μελέτες δείχνουν ότι πολύ συχνά οι επιχειρηματίες είναι άτομα προερχόμενα από χαμηλά και μεσαία εισοδηματικά ή κοινωνικά στρώματα. Γι' αυτό και λέγεται ότι «ο επιχειρηματίας γίνεται, δεν γεννιέται». Οι ίδιες μελέτες προσδιόρισαν και τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των επιχειρηματιών τα οποία, αν και σπάνια μπορούν όλα να βρεθούν συγκεντρωμένα στο ίδιο άτομο, αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για μια επιτυχημένη επιχειρηματική καριέρα:

1. Η θέληση για επιτυχία,
2. Η διάθεση για ανάληψη κινδύνου,
3. Η εργατικότητα και η επιμονή,
4. Οι ηγετικές αλλά και οι ομαδικές ικανότητες,
5. Η ικανότητα ρεαλιστικού προγραμματισμού,
6. Η ικανότητα προώθησης προϊόντων ή υπηρεσιών,
7. Η υπευθυνότητα και η εντιμότητα,
8. Η προσαρμοστικότητα,
9. Η οργανωτική και διοικητική ικανότητα,
10. Η ικανότητα επικοινωνίας, και
11. Η δημιουργική σκέψη.

Κάποια από τα παραπάνω, όπως π.χ. η θέληση για επιτυχία, η διάθεση για ανάληψη κινδύνου και οι ηγετικές ικανότητες, αποτελούν χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του ατόμου τα οποία διαμορφώνονται, κάτω από την επίδραση του οικογενειακού και κοινωνικού περιβάλλοντος, κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής του. Άλλα χαρακτηριστικά όμως, όπως η εργατικότητα, η ικανότητα προγραμματισμού και η οργανωτική, διοικητική και επικοινωνιακή ικανότητα, είναι αποτελέσματα κυρίως του εκπαιδευτικού συστήματος. Τέλος, η ικανότητα για δημιουργική σκέψη και καινοτομία, αποτελεί την κορύφωση της συστηματικής προσπάθειας και της προσωπικής ανάπτυξης, αλλά και ένα εξαιρετικά σπάνιο ταλέντο.²⁵

²⁵ Καραγιάννης, Α., 1996, «Επιχειρηματικότητα και Καινοτομίες», Πανεπιστήμιο Πειραιώς

5.1 ΘΕΣΜΟΙ, ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ

Το ερευνητικό ενδιαφέρον εστιάζεται στο ρόλο που διαδραματίζουν το κράτος, η αγορά και η επιχείρηση, ως θεσμοί και οργανισμοί δράσης, στην καινοτομική επίδοση, όπως ο ρόλος αυτός σχηματοποιείται και κατανοείται από τις θεσμικές και εξελικτικές προσεγγίσεις. Τα σημεία στα οποία θα επικεντρωθεί η ανάλυση αφορούν:

α) στο πώς μια κατ' εξοχήν ανατρεπτική επαναστατική διάσταση όπως είναι η καινοτομία επηρεάζεται, διαμορφώνεται, μορφοποιείται και κατευθύνεται από τις θεσμικές καταστάσεις και τη σκοπούμενη δράση των βασικών οργανώσεων των σύγχρονων κοινωνιών

β) στο πώς η καινοτομία καθίσταται παράγοντας ανάπτυξης και υπομόχλιο πίεσης ή ανατροπής που θέτει σε συνεχή δοκιμασία τη σταθερότητα των θεσμών.

Τόσο η θεσμική όσο και η εξελικτική Οικονομική, τουλάχιστον οι παραλλαγές που δεν προσαρμόζουν τις αναλύσεις τους στις θεωρητικές και μεθοδολογικές απαιτήσεις της νεοκλασικής θεωρίας, απεικονίζουν την οικονομική ανάπτυξη ως κοινωνική διαδικασία δημιουργικής καταστροφής όπου η καινοτομία αποτελεί τον παράγοντα της αλλαγής και του μετασχηματισμού. Από την άλλη μεριά, οι θεσμοί-οργανισμοί αντιμετωπίζονται ως κανονιστικά, ρυθμιστικά, οργανωτικά και λειτουργικά πλέγματα που προσφέρουν το πλαίσιο σταθερότητας, βεβαιότητας, συνέχειας, στήριξης και προοπτικής μέσα στα οποία μπορούν να ωριμάσουν ιδέες και οραματισμοί, να γίνουν σχέδια, να αναληφθούν πρωτοβουλίες, να καταστρωθούν προγράμματα, να οριοθετηθούν σκοποί, να πραγματοποιηθούν στόχοι. Είναι φανερό ότι κάθε δράση που απαιτεί χρόνο για να συντελεστεί δεν μπορεί να αναληφθεί σε συνθήκες αβεβαιότητας και ρευστότητας. Ειδικά στην περίπτωση της καινοτομίας, όπως διαπιστώνουν οι Edquist and Johnson, «εξαιτίας όλων των αβεβαιοτήτων και των μακρών χρονικών περιόδων που απαιτούνται για την καινοτομία δεν θα ήταν παράλογο να πιστέψει κανείς ότι χωρίς τη θεσμική υποστήριξη οι καινοτομίες θα ήταν σπάνιες και οι πόροι που κατευθύνονται σε αυτές ασήμαντοι».²⁶

Όμως η θεσμική σταθερότητα δεν έχει σε κάθε περίπτωση θετικές επιδράσεις. Συχνά έχει και αρνητικές. Από καιρό σε καιρό, η ανάπτυξη και γενικότερα η κοινωνία έρχεται αντιμέτωπη με θεσμικές αγκυλώσεις. Στην περίπτωση μας το ενδεχόμενο σύγκρουσης ανάμεσα σε μια θεσμική κατάσταση με την καινοτομική αλλαγή αποτελεί ιστορικά επαναλαμβανόμενο φαινόμενο.

²⁶ Edquist, C. and Johnson, B. (1997/2000) *Institutions and Organizations in Systems of Innovation*. In: Edquist (1997, ed). *Systems of Innovation*. London, Printer. Reprinted in Edquist, C. and McKelvey, M (2000, eds)

Για παράδειγμα, σε πολλές περιπτώσεις η τεχνολογική αλλαγή οδηγεί, τουλάχιστον στη βραχυχρόνιο περίοδο, σε ανεργία ή και διεύρυνση της ανισότητας στη διανομή του κοινωνικού προϊόντος με ακραίες συνέπειες για τα στρώματα που θίγονται. Σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις οι συνέπειες είναι τόσο σοβαρές ώστε να οδηγούν στην υπονόμηση ή κατάρρευση του όλου συστήματος. Είναι προφανές ότι όταν διαταράσσονται οι συσχετισμοί και οι εξισορροπήσεις των κοινωνικών δυνάμεων προκύπτει ζήτημα «αναδιαπραγμάτευσης» με στόχο την επίτευξη μιας νέας εξισορρόπησης, δηλαδή μια νέας θεσμικής κατάστασης. Η αδυναμία να πραγματοποιηθούν οι αναγκαίοι μετασχηματισμοί σημαίνει υστέρηση και μααρασμό.

Από την επισήμανση αυτή προκύπτει ότι προκειμένου οι βασικοί θεσμοί-οργανισμοί να ανταποκρίνονται με επιτυχία στον καινοτομικό-αναπτυξιακό ρόλο τους δεν αρκεί να είναι απλά σταθεροί αλλά πρέπει να είναι, επίσης, ευέλικτοι και ευπροσάρμοστοι. Στην εν λόγω περίπτωση η ευελιξία προϋποθέτει ενσωματωμένες στους εν λόγω θεσμούς-οργανισμούς προβλέψεις (πρόνοιες) που να ανταποκρίνονται τόσο στην ανάγκη για τεχνολογική πρόοδο όσο και στο αίτημα για διατήρηση της κοινωνικής συνοχής με την κοινωνικά δίκαιη επίλυση των συγκρούσεων που προκαλούνται από την καινοτομική-τεχνολογική αλλαγή. Μια παρόμοια πρόνοια θα μπορούσε, λόγου χάριν, να περιλαμβάνει μηχανισμούς και διαδικασίες για κοινωνικά αποδεκτό επιμερισμό του κοινωνικού κόστους και του κοινωνικού οφέλους που συνεπάγεται η εισαγωγική μιας νέας καινοτομίας. Οι μονομερείς ή μεροληπτικές λύσεις σε παρεμφερείς συγκρούσεις συμφερόντων, παρ' όλο που βραχυχρόνια μπορεί να συντελούν στην προσωρινή υπέρβασή τους, έχουν κατά κανόνα αρνητική επίδραση στη μακροχρόνια περίοδο.

Συνοψίζοντας, πέρα από τη σταθερότητα και τη διαχείριση της αλλαγής και των συγκρούσεων που προκαλεί η καινοτομική δράση, οι θεσμοί-οργανισμοί μπορούν επίσης να ενθαρρύνουν τη δραστηριότητα αυτή με τον περιορισμό των κινδύνων, την παροχή πληροφοριών και διευκολύνσεων, την παροχή κινήτρων, την εξισορρόπηση ατομικών και συλλογικών συμφερόντων, τη δημιουργία γνωστικής και μαθησιακής υποδομής, τη διευκόλυνση του ανταγωνισμού και της συνεργασίας ανάμεσα στους φορείς της καινοτομίας κ.ο.κ. Στις επόμενες ενότητες θα προσεγγίσουμε περισσότερο λεπτομερειακά τους βασικούς θεσμούς-οργανισμούς, δηλαδή το κράτος, την αγορά και την επιχείρηση που έχουν ιδιαίτερα βαρύνουσα σημασία στα πεδία της καινοτομίας και της ανάπτυξης.

5.2 ΑΓΟΡΑ ΚΑΙ ΚΡΑΤΟΣ

Η θεσμική όσο και η εξελικτική Οικονομική, ανεξάρτητα από επιμέρους παραλλαγές, θεωρούν ότι το κράτος, η αγορά και η επιχείρηση αποτελούν τους βασικούς θεσμούς-οργανώσεις των σύγχρονων οικονομικών συστημάτων, οι οποίοι όχι μόνο αποτελούν ιστορικό δημιούργημα αλλά εξελίσσονται και μετασχηματίζονται συνεχώς.

Θεωρούν επίσης ότι η επίδοση του συστήματος, στην προκειμένη περίπτωση η καινοτομική δραστηριότητα και οι ρυθμοί ανάπτυξης, εξαρτάται από την ικανοποιητική επίδοση και των τριών αυτών θεσμών-οργανώσεων και ότι η κακή ή μειωμένη επίδοση κάποιου από αυτούς τους θεσμούς-οργανισμούς μπορεί να αντισταθμισθεί από την καλύτερη επίδοση των υπόλοιπων.

Η όλη προσέγγιση θα αρχίσει με την επισήμανση ενός ζητήματος κρίσιμης θεωρητικής και πρακτικής σημασίας που αναφέρεται στη σχέση αγοράς και κράτους. Χωρίς αμφιβολία όταν τίθεται το ερώτημα της θεσμικής συγκρότησης της κοινωνίας το κράτος προβάλλει ως η κύρια έκφραση και ως ο βασικός θεσμός, όπως υποστήριζε ο Αριστοτέλης. «Το κράτος από τη φύση του προηγείται από την οικογένεια και το άτομο». Όμως το προφανές αυτό δεν γίνεται γενικότερα αποδεκτό ή ακριβέστερα δεν γίνεται δεκτό από τη νεοκλασική θεωρία και τις συγγενείς νεοφιλελεύθερες θεωρίες που ξεκινούν σε αντίθεση με τον Αριστοτέλη από το άτομο στην αγορά.

Στην πραγματικότητα αυτό που διακρίνει το κύριο ρεύμα της οικονομικής επιστήμης και κάποιες από τις προς αυτό προσκείμενες θεσμικο -εξελικτικές προσεγγίσεις (π.χ νεοαυστριακή θεωρία, νέα θεσμική Οικονομική ή Οικονομική κόστους συναλλαγών) από την παλιά θεσμική σχολή και τις σύγχρονες κριτικές παραλλαγές της θεσμικής και εξελικτικής Οικονομικής συνίσταται στην αποδοχή ή μη «της υπόθεσης περί των πρωτείων της αγοράς.» Το κύριο ρεύμα της οικονομικής επιστήμης και οι προς αυτό συνδεόμενες παραλλαγές της θεσμικο- εξελικτικής Οικονομικής εκκινούν από την παραδοχή ότι «εν αρχή ην η αγορά». ^[72] Από αυτή την αφετηρία προκύπτει, με όχι και πρακτική σημασία, μια ισχυρή θέση περί ορθής πολιτικής, σύμφωνα με την οποία σε όλα τα θέματα προτεραιότητα πρέπει να δίνεται στην αγορά και οι τυχόν συγκρούσεις αγοράς και κράτους πρέπει να επιλύονται υπέρ της πρώτης. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις των θεωριών περί των πρωτείων της αγοράς είναι οι «αγοραίες» εκδοχές των θεωριών περί «κοινωνικού συμβολαίου», οι οποίες υποστηρίζουν ότι η αγορά, δηλαδή –κατά τον Α. Smith– ή «διάθεση για συναλλαγές, διαπραγματεύσεις και παζαρέματα» είναι ριζωμένη στην ανθρώπινη φύση. Από αυτή ακριβώς την παραδοχή οδηγούνται στο συμπέρασμα ότι το κράτος και όλοι οι συναφείς κανόνες και ρυθμίσεις, π.χ. θέσπιση και προστασία της ατομικής ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής, θέσπιση μηχανισμών και μέσων διευκόλυνσης των συναλλαγών, εξασφάλιση εσωτερικής τάξης και προστασίας από εξωτερικούς εχθρούς κ.ο.κ. δεν είναι παρά παράγωγα δημιουργήματα της αγοράς. Στο θεωρητικό αυτό σχήμα, όλο το εύρος των σύγχρονων οικονομικών λειτουργιών του κράτους καθώς επίσης και τα προβλήματα της συλλογικής δράσης θεωρείται ότι προκύπτουν από τις ατέλειες, π.χ. απουσία αγορών, ή τις αδυναμίες της αγοράς, π.χ. ατελής πληροφόρηση, μονοπωλιακές αποκλίσεις, αδυναμία οριοθέτησης δικαιωμάτων ιδιοκτησίας κ.λπ.

Αναφορικά με αυτές τις προσεγγίσεις, έχουν θέση στο σημείο αυτό δύο παρατηρήσεις και ένα κριτικό σχόλιο. Η πρώτη παρατήρηση αφορά στο θεωρητικό αδιέξοδο της διαμάχης περί των «πρωτείων» αγοράς και κράτους. Σε θεωρητικό επίπεδο, με την ίδια ευκολία που μπορεί να «παραχθεί» το κράτος από τη λογική της αγοράς μπορεί να «παραχθεί» και η αγορά από τη λογική του κράτους.

Μια παρόμοια αντιπαράθεση θα είχε θέση στην ιστορική έρευνα, αλλά η τελευταία δεν περιλαμβάνεται στα πεδία έρευνας του κύριου ρεύματος της οικονομικής επιστήμης.

Ωστόσο, όπως ορθά διαπιστώνει ο Baumol, από την στιγμή που γίνει δεκτή η παρουσία «εξωτερικότητων» τότε είναι αμφίβολο αν απομένει «λόγος» και «χώρος» για συναλλαγές και αγορές.²⁷ Στην ιστορική πτυχή των πρωτείων θα επανέλθουμε παρακάτω. Η δεύτερη παρατήρηση: Η αποδοχή της υπόθεσης περί των «πρωτείων» της αγοράς δεν αποτελεί πρόκριμα για την έκταση και τη μορφή της παρέμβασης του κράτους στην οικονομία, δηλαδή στη λειτουργία της αγοράς, ούτε για το ποια είναι η βέλτιστη σύνθεση αγοράς και κράτους. Ασφαλώς ανάμεσα στους οικονομολόγους που δέχονται την υπόθεση των πρωτείων της αγοράς υπάρχουν πολλοί που υποστηρίζουν το μικρό και περιορισμένο κράτος, αλλά υπάρχουν και άλλοι τόσοι ή και περισσότεροι που υποστηρίζουν το αντίθετο. Σε θεωρητικό επίπεδο το πόσο κράτος και το πόση αγορά συνθέτουν το άριστο μίγμα δεν έχει σχέση με το ποιος από τους δύο «θεσμούς» είναι πρωτογενής ή φυσικός, δευτερογενής ή παράγωγος.

Οι κριτικές προσεγγίσεις της θεσμικής και εξελικτικής Οικονομικής αντιμετωπίζουν το σχετικό θέμα ως πρακτικό ζήτημα που κρίνεται από τη ιστορική συγκυρία, τις ανάγκες της κοινωνίας και τα υπάρχοντα στη συγκεκριμένη συγκυρία συγκριτικά πλεονεκτήματα, δυνατότητες και αδυναμίες κράτους και αγοράς. Παρόμοιες σκέψεις έχουν θέση και αναφορικά με τη σχέση ανάμεσα στο μέγεθος του κράτους και στην αποτελεσματικότητα και ισχύ του κράτους. Η ικανότητα του κράτους να λαμβάνει τις ορθές, σε αναφορά με τους στόχους που θέλει να πετύχει, αποφάσεις και παράλληλα να διαθέτει την αποτελεσματικότητα και τη δύναμη που χρειάζονται για να τις κάνει πράξη, ή να τις επιβάλει στην κοινωνία, δεν σχετίζονται καθόλου με το μικρό ή το μεγάλο κράτος. Έχουμε πολλά παραδείγματα μεγάλων και ανίσχυρων κρατών και μικρών και ισχυρών. Δεν πρέπει επίσης να παραβλέψει κανείς ότι το μέγεθος του κράτους δεν προσδιορίζεται μόνο από την άμεση παρέμβασή του στην οικονομία, δηλαδή από το ποσοστό του ΑΕΠ που διαχειρίζεται και τον τρόπο που το διαχειρίζεται, αλλά και από την έκταση και τη λεπτομέρεια των θεσμικών και νομικών ρυθμίσεων και των συνακόλουθων ελέγχων της αγοράς και των συναλλαγών. Έτσι είναι πολύ πιθανό ένα μικρό από δημοσιονομική οπτική κράτος να είναι περισσότερο παρεμβατικό από ένα άλλο με μεγάλη δημοσιονομική εμπλοκή.

Το κριτικό σχόλιο, τέλος, εστιάζεται σε ο,τι θα αποκαλέσουμε μεροληπτικότητα περί την ενδεδειγμένη οικονομική πολιτική. Η αποδοχή της «υπόθεσης των πρωτείων της αγοράς» κατατείνει σε μια αυτόνομη σχεδόν ιεράρχηση των οικονομικών πολιτικών με πρόταξη αυτών που αποσκοπούν στη βελτίωση της λειτουργίας και της αποτελεσματικότητας της αγοράς και σε μια τάση υποβάθμισης ή παρασιώπησης της ανάγκης για αντίστοιχες παρεμβάσεις στη σφαίρα του κράτους. Στη θέση αυτή υποκρύπτεται και η παραδοχή ότι η ελεύθερη αγορά, που ως σημειωθεί παρενθετικά ουδέποτε προσδιορίζεται σε τι συνιστάται η διάσταση της «ελευθερίας» αυτής, αποτελεί τον τελειότερο θεσμό του ανθρώπινου πολιτισμού. Δεν χρειάζεται να τονιστεί ότι η παραδοχή αυτή δύσκολα περνάει τον έλεγχο της ιστορίας.

²⁷ Baumol, W. (1965) *Welfare Economics and the Theory of the State*, London, London School of Economics.

Προκειμένου να κρατηθεί η αναφορά στο διαθέσιμο για αυτή χώρο, η όλη συζήτηση θα περιορισθεί στην παράθεση των ευρημάτων από τις εργασίες δύο, ενός σύγχρονου και ενός παλιότερου, μελετητών της οικονομικής ιστορίας. Σύμφωνα με τον Zysman, τον σύγχρονο ερευνητή, «οι αγορές δεν μπορούν να υπάρξουν και να λειτουργήσουν έξω από τους κανόνες που τις συγκροτούν και καθορίζουν το πώς οργανώνεται η παραγωγή και συντελούνται οι αγορές και οι πωλήσεις».²⁸ Ο ίδιος μελετητής υποστηρίζει επίσης ότι «πολλοί σημαντικοί θεσμοί, κοινωνικές διευθετήσεις και κοινωνικές ομάδες έχουν διαμορφωθεί πριν από τις σύγχρονες κοινωνίες και τις οικονομίες της αγοράς».

Ό διανοητής που μελέτησε με ιδιαίτερη προσοχή το θέμα που μας απασχολεί εδώ είναι ο Karl Polanyi.²⁹ Στο κλασικό έργο του *The Great Transformation*, ασχολήθηκε τόσο με την ανάδυση των σύγχρονων πολιτικών, οικονομικών και ιδεολογικών θεσμών όσο και ειδικότερα με το σημαντικό ρόλο του κράτους στην επιβολή, καθιέρωση και προστασία των μηχανισμών της αγοράς. Επικεντρώνοντας ιδιαίτερα στην ανάδυση της οικονομίας της αγοράς στη Μεγάλη Βρετανία παρατηρεί: «Ο δρόμος προς την ελεύθερη αγορά ανοίχθηκε και κρατήθηκε ανοικτός με μια τεράστια αύξηση στην αδιάκοπη, κεντρικά οργανωμένη και ελεγχόμενη παρέμβαση. Το να γίνει η απλή φυσική ελευθερία του A. Smith συμβατή με τις ανάγκες της ανθρώπινης κοινωνίας δεν ήταν καθόλου απλή ιστορία». Πρέπει να καταστεί σαφές ότι ο Polanyi δεν στέκεται στο επιφανειακό και εν πολλοίς μηχανιστικό ζήτημα της χρονικής διαδοχής των γεγονότων. Εισχωρεί στην ουσία του προβλήματος προκειμένου να αναδείξει τη στενή, αυτόχρονη «συγκροτησιακή», σχέση ανάμεσα στο κράτος και την αγορά ως θεμελιακούς παράγοντες, ή πηγές γέννησης, της καπιταλιστικής κοινωνίας. Στην ίδια αυτή λογική κινείται και ο Max Weber του οποίου η παρατήρηση ότι «ο καπιταλισμός και η γραφειοκρατία [διάβαζε αγορά και κράτος] αλληλοϊδρύνονται (αλληλοθεμελιώνονται) συνθέτοντας μια αδιάρρηκτη ολότητα»³⁰ συνοψίζει τη βαθύτερη ουσία του όλου ζητήματος.

Ο Polanyi αμφισβητεί επίσης την υποτιθέμενη ορθολογικότητα του συστήματος της αγοράς και ειδικότερα τη δυνατότητα των αγορών για αυτορύθμιση, εξίσωση προσφοράς και ζήτησης, εκκαθάριση κ.λπ. Οι σχετικές αδυναμίες της αγοράς οφείλονται κατά κύριο λόγο στην παρουσία ορισμένων οιονεί (κατά φαντασία, fictitious) εμπορευμάτων όπως είναι η εργασία, το έδαφος και το χρήμα. Κατά τον Polanyi, επειδή τα οιονεί αυτά εμπορεύματα δεν παράγονται με σκοπό να πωληθούν στην αγορά «ο μηχανισμός των τιμών δεν μπορεί να εξισώσει προσφορά και ζήτηση ή να προστατεύσει τους πολύτιμους αυτούς πόρους από την καταστροφική εκμετάλλευση».²⁹ Όμως οι διακινδυνεύσεις δεν σταματούν στη λειτουργία της οικονομίας.

²⁸ Zysman, J. (1994/2000). *How Institutions Create Historically Rooted Trajectories of Growth. Industrial and Corporate Change*. 3 (1): 243-283. In Edquist and McKelvey (2000, eds).

²⁹ Polanyi, K. (1944/1957) *The Great Transformation*. New York, Rinehart.

³⁰ Weber, M. (1922/1968) *Economy and Society*. Berkeley. BerkeleyUniversityPress.

Σύμφωνα με τον Polanyi η «ανάδειξη του μηχανισμού της αγοράς σε μοναδικό ρυθμιστή της μοίρας των ανθρώπινων υπάρξεων και του φυσικού τους περιβάλλοντος καθώς επίσης και σε μοναδικό ρυθμιστή της ποσότητας και της χρήσης της αγοραστικής δύναμης οδηγεί στην κατεδάφιση της κοινωνίας». Εδώ στόχος δεν είναι η εξάντληση του σχετικού ζητήματος αλλά η ανάδειξη πτυχών των περί των πρωτείων της αγοράς προσεγγίσεων, οι οποίες πάσχουν στο επίπεδο της θεωρητικής στήριξης ή έρχονται σε αντίθεση με την ιστορική διαδικασία δημιουργίας τους. Ας ξεκινήσουμε από τον ορισμό της αγοράς. Για το κύριο ρεύμα της οικονομικής επιστήμης, η αγορά αποτελείται από το σύνολο των συναλλαγών ανάμεσα σε πωλητές και αγοραστές που μορφοποιούνται σε ποσότητες και τιμές. Όμως οι κριτικές θεσμικές - εξελικτικές προσεγγίσεις θεωρούν ότι αυτός ο προσδιορισμός είναι ανεπαρκής γιατί αγνοεί το σημαντικότερο: τους κανόνες των συναλλαγών και τις διαδικασίες μέσω των οποίων καθιερώνονται, μεταβάλλονται και εξελίσσονται.

Σύμφωνα με τον Hodgson, «οι αγορές είναι οργανωμένες και θεσμοθετημένες συναλλαγές».³¹ Ο ορισμός αυτός φέρνει άμεσα στο προσκήνιο τους κανόνες (θεσμούς) που καθιερώνουν και ρυθμίζουν τα δικαιώματα ιδιοκτησίας, ιδιαίτερα τα ατομικά και εταιρικά στα μέσα παραγωγής, καθώς επίσης και όλο το πλέγμα των κανόνων που προστατεύουν ή διευκολύνουν τις συναλλαγές, επιλύουν τις αναφυόμενες διαφορές κ.λπ. Για τη θεσμική και εξελικτική Οικονομική η αγορά δεν είναι αποκλειστικά καθαρός οικονομικός θεσμός αλλά και πολιτικός και ιδεολογικός. Στην αθώα διαδικασία της ανταλλαγής κρύβονται όλες οι κοινωνικές συμβάσεις και οι συσχετισμοί κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής δύναμης. Παράλληλα, τα διαφορετικά θεσμικά πλαίσια, οι διαφορετικές κατανομές ισχύος και οι διαφορετικές ιστορικές διαδρομές των επιμέρους οικονομιών, κρατών ή κοινωνικών σχηματισμών έχουν προφανείς επιδράσεις στην λειτουργία και την απόδοση. Το πόσο αποτελεσματική μπορεί να είναι μια αγορά (οικονομία) εξαρτάται από τη συγκεκριμένη θεσμικο- οργανωτικο- λειτουργική της δόμηση. Αυτό, πέρα από τα άλλα, σημαίνει ότι το άριστο της απόδοσης δεν μπορεί να συναχθεί μόνο θεωρητικά από κάποιες γενικές αρχές ή παραδοχές, αλλά και από τη συνεκτίμηση και αξιολόγηση όλων των πραγματικών στοιχείων και των ιδιαιτεροτήτων που συνθέτουν την κάθε ξεχωριστή οικονομία-αγορά.

Να προστεθεί ακόμα, ότι η ανάγκη για θεσμική ρύθμιση των αγορών είναι διαρκής. Συνεχώς παρουσιάζονται προβλήματα που απαιτούν αντιμετώπιση. Για παράδειγμα η καταστροφή του περιβάλλοντος και η αδυναμία της αγοράς (εθνικής ή παγκόσμιας) να δημιουργήσει από μόνη της αποτελεσματικούς μηχανισμούς προστασίας του είναι ένα από τα κρισιμότερα σύγχρονα προβλήματα που αναζητεί λύση σε διεθνές επίπεδο, μια και οι επαπειλούμενοι κίνδυνοι έχουν αντίστοιχη εμβέλεια. Το ίδιο συμβαίνει και στην περίπτωση της καινοτομίας.

³¹ Hodgson, G. M. (1988). *Economics and Institutions*. Cambridge, Polity Press.

Οι αγορές δεν μπορούν από μόνες τους να κατευθύνουν στην καινοτομική προσπάθεια επαρκείς πόρους ούτε να αντιμετωπίσουν με ικανοποιητικό τρόπο τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας, ώστε να συναρμόζουν με αποτελεσματικό τρόπο την αναπαραγωγή της γνώσης, την ενθάρρυνση της καινοτομικής προσπάθειας και την ταχύτερη διάχυση και γενίκευση της εφαρμογής των νέων τεχνολογιών, τρόπων και διαδικασιών.

Η ιστορική έρευνα δείχνει ότι η υποτιθέμενη «ελεύθερη» αγορά αν και κατά πάσα πιθανότητα να μην οδηγεί άνευ ετέρου «στον αφανισμό της κοινωνίας», όπως ισχυρίζεται ο Polanyi, ουδέποτε λειτούργησε αποτελεσματικά. Ας δούμε ορισμένα σημεία. Η οικονομική ιστορία προσκομίζει συνεχώς στοιχεία και αποδείξεις που δείχνουν ότι καμιά οικονομία δεν κατόρθωσε να αναπτυχθεί χωρίς συστηματική και επίμονη κρατική παρέμβαση. Η οικονομική και η κοινωνική υποδομή, η ασφάλεια, η εκπαίδευση, η ρύθμιση εργασιακών σχέσεων κ.ο.κ.. βρίσκονται στην αφετηρία κάθε επιτυχούς ανάπτυξης εθνικών οικονομιών. Και αυτό αληθεύει και για τη Μεγάλη Βρετανία, τις ΗΠΑ, την Ιαπωνία και γενικά για όλες τις αναπτυγμένες χώρες. Ειδικά όσον αφορά στην καινοτομική δραστηριότητα και τη γνωστική πρόοδο, τα ποιοτικά και ποσοτικά δεδομένα πιστοποιούν την άμεση σχέση κρατικής εμπλοκής και καινοτομικής επίδοσης. Οι λίγες χώρες που μετέχουν με αξιώσεις στην καινοτομική κούρσα και γενικότερα στον γνωστικό ανταγωνισμό έχουν κοινά γνωρίσματα: προηγμένα εκπαιδευτικά και ερευνητικά συστήματα που χρηματοδοτούνται άμεσα ή έμμεσα από το δημόσιο, υψηλές σε απόλυτα και σχετικά μεγέθη δημόσιες δαπάνες για την στήριξη της πρωτογενούς και εφαρμοσμένης έρευνας, ικανότητα προσέλκυσης ερευνητικού και επιστημονικού κεφαλαίου από τις υστερούσες χώρες, έντονη καινοτομική δράση από τις επιχειρήσεις κ.λπ.

Η κριτική που εκπορεύεται από τις κριτικές –και γενικότερα τις θεσμικές και εξελικτικές προσεγγίσεις– στις θεωρητικές θέσεις περί των πρωτείων της αγοράς, την αυτορυθμιστική της ικανότητα και το αυτάρκες της δεν έχει στόχο να «κατεδαφίσει» τις αγορές. Το αντίθετο. Έχει στόχο να βάλει την αγορά στη σωστή της διάσταση, δίπλα στο κράτος και στην επιχείρηση που αποτελούν τους δυο άλλους βασικούς οικονομικούς, και όχι μόνο, θεσμούς-οργανώσεις των σύγχρονων κοινωνιών. Η κριτική θεσμική-εξελικτική Οικονομική δέχεται ότι η αγορά με τους ιστορικούς, θεσμικούς κ.λπ. προσδιορισμούς και περιορισμούς επιτελεί σημαντικές λειτουργίες: επιτρέπει στους δρώντες φορείς –άτομα, ομάδες και οργανώσεις– να θέτουν και να πραγματοποιούν στόχους ή να ικανοποιούν συμφέροντα, ενθαρρύνει την καταβολή προσπάθειας, ανταμείβει τις καινοτόμες ιδέες κ.λπ. Αυτό που αμφισβητείται είναι η ικανότητα της αγοράς να αυτορυθμίζεται ή να οδηγεί αυτόματα και αυτόνομα σε κοινωνικά άριστα-δίκαια αποτελέσματα. Για τις κριτικές θεσμικο -εξελικτικές προσεγγίσεις «η αγορά είναι καλός υπηρέτης αλλά κακός αφέντης», όπως λέει και μια παλιά γερμανική παροιμία.

Οι κριτικές θεσμικο -εξελικτικές προσεγγίσεις ως αναφορά τον οικονομικό ρόλο του κράτους τοποθετούνται ως εξής: Το κράτος που γνωρίζει τα πάντα και μπορεί να κάνει τα πάντα, όπως δέχονται ορισμένοι απρόσεκτοι αναλυτές, αποτελεί εξίσου αναξιόπιστη θεωρητική σύλληψη όπως και το κράτος που γνωρίζει ελάχιστα με συνέπεια να μην είναι σε θέση να προβλέπει, να προγραμματίζει και να δρα με κάποιο βαθμό αποτελεσματικότητας, όπως υποστηρίζει ο Hayek³² και η νεοφιλελεύθερη πολιτική οικονομία των Stigler, Buchanan κ.ά. Οι κριτικές θεσμικο-εξελικτικές προσεγγίσεις απορρίπτουν ως υπερβολικές απλουστεύσεις τις παραπάνω ακραίες θέσεις και αντιμετωπίζουν το κράτος ως θεμελιώδη κοινωνικό θεσμό, ατελή αλλά αναγκαίο και, παράλληλα, ως θεσμό που επιδέχεται προσαρμογής, μετασχηματισμού, εξέλιξης και βελτίωσης.

Η πεποίθηση ότι το κράτος αποτελεί επαρκή μηχανισμό, ικανό να διορθώνει τις αδυναμίες της αγοράς και να επιτελεί γενικότερα αποτελεσματικό οικονομικό έργο κατάρρευσε στη δεκαετία του 1970, όταν οι οικονομίες πολλών χωρών, ανεπτυγμένων και μη, βρέθηκαν στη δίνη μιας οικονομικής κρίσης χωρίς ιστορικό προηγούμενο, που έγινε γνωστή ως στασιμοπληθωρισμός. Η κρίση αυτή δεν αχρήστευσε απλά τις μηχανιστικές συνταγές περί «περίτεχνης» μακροοικονομικής ρύθμισης της οικονομίας με στόχο τη διατήρηση πλήρους απασχόλησης χωρίς πληθωρισμό. Κατέδειξε επίσης τις βαθύτερες οργανωτικο -λειτουργικές πτυχές του κράτους, όπως είναι οι πολυποίκιλες σχέσεις εντολέα-εντολοδόχου, οι οργανωτικές και λειτουργικές αγκυλώσεις, τα δίκτυα διαπλοκής, κ.ο.κ.. Η έρευνα που ακολούθησε προσκόμισε στοιχεία που δείχνουν ότι ένας από τους κυριότερους λόγους που εξηγεί την αδυναμία του κράτους να αντιμετωπίσει την κρίση του στασιμοπληθωρισμού ήταν το γεγονός ότι το κράτος δεν βρισκόταν έξω και πάνω από την οικονομία και ότι στη συγκεκριμένη εκείνη περίπτωση το ίδιο το κράτος αποτελούσε παράγοντα κρίσης. Το ιστορικό αυτό γεγονός, πέρα από τα άλλα, συνέβαλε στην άνθιση της κριτικής έρευνας πάνω στη φύση, τις δυνατότητες, τις αδυναμίες και τους περιορισμούς του κράτους να λειτουργεί ορθολογικά, να διορθώνει τις ατέλειες της αγοράς και να ασκεί οικονομική δράση με αποτελεσματικό τρόπο. Για παράδειγμα, η αντίληψη ότι το κράτος λειτουργεί με στόχο την ικανοποίηση του κοινού ή δημόσιου καλού έπαψε να λαμβάνεται ως δεδομένη και άρχισε να αποτελεί αντικείμενο εμπειρικής επιβεβαίωσης. Παράλληλα, οι θεωρίες περί αιχμάλωτου ή υποταγμένου στην εξυπηρέτηση επιμέρους συμφερόντων κράτους, που είχαν παραγκωνισθεί πρόσκαιρα, αναδύθηκαν και πάλι στην επιφάνεια προσελκύοντας το ενδιαφέρον της έρευνας και της πολιτικής.

Στις θεωρίες αυτές περιλαμβάνονται τόσο η μαρξιστική, σύμφωνα με την οποία το κράτος αν και αποτελεί τον «εκπρόσωπο» του κεφαλαίου, εξοπλίζεται με σχετική αυτονομία για να μπορεί να εξυπηρετεί με αποτελεσματικό τρόπο το συνολικό συμφέρον του κεφαλαίου όσο και η νεοφιλελεύθερη πολιτική οικονομία, όπου το κράτος εμφανίζεται ως «αιχμάλωτο» στην υπηρεσία επιμέρους ομάδων: η γραφειοκρατία, οι πολιτικοί, τα κόμματα, τα οικονομικά συμφέροντα, γενικά η διαπλοκή κάθε μορφής και προέλευσης προσπαθούν να το αλώσουν και να το υποτάξουν στην εξυπηρέτηση των δικών τους συμφερόντων σε βάρος του γενικού καλού.

³²Hayek, F. A. (1967). *Studies in Philosophy, Politics, and Economics*, London. Routledge & Keagan.

Οι κριτικές θεσμικο –εξελικτικές προσεγγίσεις δέχονται ότι στις θεωρίες που αναφέρθηκαν στην προηγούμενη παράγραφο υπάρχουν σπέρματα αλήθειας και ακόμα ότι σε ορισμένες ιστορικές φράσεις κάποια κράτη αλώνονται από επιμέρους συμφέροντα. Όμως οι προτάσεις αντιμετώπισης των σχετικών προβλημάτων είτε με τη μεταμόρφωση του κράτους μέσα από επαναστατικές διαδικασίες από υπηρέτη του κεφαλαίου σε θεράποντα της κοινωνικής ολότητας, όπως αφήνει να εννοηθεί η μαρξιστική άποψη, είτε με το δραστικό περιορισμό των κοινωνικών κατά προτίμηση λειτουργιών του, όπως εισηγούνται οι οπαδοί της νεοφιλελεύθερης πολιτικής οικονομίας, θεωρούνται ότι στερούνται ρεαλισμού και κατά συνέπεια δεν τοποθετούνται στο επίκεντρο του ερευνητικού τους προγράμματος.

Οι κριτικές θεσμικο-εξελικτικές προσεγγίσεις κατανοούν το κράτος ως τον θεμελιακό κοινωνικό θεσμό, που συγκροτείται από πλήθος κανόνων, οργανωτικών σχημάτων και λειτουργιών και αποτελεί ιστορικό δημιούργημα, το οποίο ως «ζωντανός» οργανισμός υπόκειται σε αλλαγές, προσαρμογές, εξέλιξη κ.λπ. Οι κριτικές θεσμικο -εξελικτικές παραλλαγές όσα χάνουν σε γενικότητα το κερδίζουν σε ρεαλισμό. Αντί να δουν το κράτος ως μια αφηρημένη οντότητα το αντιμετωπίζουν ως σύνολο σχέσεων, εξισορροπήσεων, αλληλεξαρτήσεων, αντιφατικοτήτων και, ακόμα, συγκρούσεων. Αντί να το θεωρήσουν ως διαχρονικά ενιαίο κοιτάζουν να δουν ποιες αιτίες το διαφοροποιούν. Αντί να θεωρούν τις λειτουργίες του δεδομένες κοιτάζουν να δουν τι τις κάνει αποτελεσματικές στη μια περίοδο και αναποτελεσματικές στην άλλη. Για παράδειγμα ψάχνουν να βρουν ποιοι λόγοι οδήγησαν σε θετική οικονομική παρέμβαση κατά την «χρυσή» μεταπολεμική εικοσιπενταετία (1945-1970) και ποιοι στην κρίση του στασιμοληθωρισμού της δεκαετίας του 1970. Ή ακόμα τι κάνει συγκεκριμένες κρατικές λειτουργίες σε μια συγκυρία αποτελεσματικές και σε μια άλλη όχι.

Στο πλαίσιο αυτών των προσεγγίσεων, η ερευνητική προσπάθεια στρέφεται σταδιακά σε περισσότερο ειδικά και συγκεκριμένα θέματα όπως: οργάνωση και έλεγχος των λειτουργιών του κράτους, στάθμιση της αποτελεσματικότητας εναλλακτικών προτάσεων, σύγκριση κόστους οφέλους, αξιολόγηση επιμέρους συνιστωσών του κράτους, επιμέρους υπηρεσιών και επιμέρους οργανισμών. Και ακόμα μελέτη της οργάνωσης και λειτουργίας των κομμάτων, της κυβέρνησης, της αντιπολίτευσης, της τοπικής αυτοδιοίκησης, των πανεπιστημίων, των συνδικαλιστικών και επαγγελματικών ενώσεων κ.ο.κ. Συνοψίζοντας, μια ενδεικτική περίληψη της πλούσιας βιβλιογραφίας των κριτικών θεσμικο-εξελικτικών προσεγγίσεων πάνω στα ζητήματα της αγοράς και του κράτους θα μπορούσε να περιλαμβάνει τα ακόλουθα σημεία:

> · Η αγορά και το κράτος αποτελούν ιστορικά διαμορφωμένους κοινωνικούς θεσμούς, που συγκροτούνται και λειτουργούν στο πλαίσιο διαδικασιών και κανόνων που δημιουργούνται από τη διάδραση των συνιστωσών τους δυνάμεων και αντανακλούν τον συσχετισμό ή την κατανομή της πολιτικής, οικονομικής, και ιδεολογικής δύναμης στην κοινωνία. Οι συγκεκριμένες μορφές κράτους και αγοράς αναπαράγονται και διατηρούνται καθ' όσο χρόνο ο συσχετισμός κοινωνικής δύναμης το επιτρέπει. Αλλάζουν καθώς ο τελευταίος αλλάζει.

> · Αν και στη φάση της καπιταλιστικής εποχής, τα επιμέρους εθνικά κράτη και οι αντίστοιχες οικονομίες διέπονται από παρόμοιες λογικές και υπακούουν σε κοινές τάσεις, παρουσιάζουν και σημαντικές διαφορές οι οποίες οφείλονται σε διαφορές στη συγκρότηση και λειτουργία των θεσμών-οργανισμών και στις διαφορετικές ιστορικές διαδρομές και εμπειρίες τους. Η κατανόηση των διαφορών είναι εκτός των άλλων κρίσιμη ειδικά στις περιπτώσεις που επιδιώκονται βελτιωτικές και διορθωτικές παρεμβάσεις στις δομές και λειτουργίες της αγοράς και του κράτους.

> · Η αγορά και το κράτος, ως κοινωνικοί θεσμοί, ενσωματώνουν διαστάσεις από όλο το φάσμα του κοινωνικού είναι: οικονομία, πολιτική, πολιτισμό, ιδεολογία. Για το λόγο αυτό σχηματικά και μόνο μπορεί να μιλά κανείς για την αγορά ως τον κατ' εξοχήν οικονομικό θεσμό και για το κράτος ως τον κατ' εξοχήν πολιτικό θεσμό.

> · Το οικονομικό σύστημα δεν συγκροτείται ως σύνολο συναλλαγών, αλλά ως ένα πολυσύνθετο και πολύμορφο πλέγμα σχέσεων, αλληλεξαρτήσεων, διαδράσεων και αλληλοπροσδιορισμών: το κράτος ως μηχανισμός δημιουργίας κανόνων και φορέας της συλλογικής δράσης, η αγορά ως πλέγμα συναλλακτικών σχέσεων, οι επιχειρήσεις ως οργανώσεις παραγωγής και καινοτομικής δράσης, οι θεσμοί της τοπικής αυτοδιοίκησης ως ρυθμιστές τοπικών συλλογικών ζητημάτων κ.ο.κ.

> · Η αγορά και το κράτος είναι σημαντικοί αλλά ατελείς θεσμοί. Τίποτε το φυσικό, το αμετάβλητο, το άριστο ή άλλο παρόμοιο δεν υπάρχει σ' αυτούς. Το γεγονός ότι τους αποδίδονται παρόμοιοι χαρακτηρισμοί δεν τους καθιστά τέτοιους.

> · Το οικονομικό σύστημα δεν κινείται από κάποια συγκεκριμένη τάση προς συγκεκριμένο στόχο ή σκοπό. Η πορεία προς την πρόοδο, την αποτυχία ακόμα και την καταστροφή είναι ανοιχτά ενδεχόμενα. Όμως η συντονισμένη δράση της κοινωνίας είναι ικανή να οδηγήσει το σύστημα προς θετικά αποτελέσματα, με την κατάστρωση κατάλληλων προγραμμάτων και στρατηγικών.

> · Το προηγούμενο απαιτεί επινοήσεις και ρυθμίσεις που θα εξασφαλίζουν ταυτόχρονα την κατάλληλη βάση θεσμικής σταθερότητας, προκειμένου να είναι δυνατός ο σχεδιασμός δράσεων και ευελιξίας, ώστε να ενσωματώνονται εύκολα στο σύστημα νέες ιδέες και γνώσεις και να γίνονται χωρίς τριβές οι προσαρμογές στις αλλαγές των συνθηκών.

> · Οι ορθές παρεμβάσεις δεν μπορούν να οικοδομηθούν πάνω σε a-priori αρχές. Το στοιχείο που πρέπει να τις καθορίζει είναι η συγκυρία, οι πραγματικές δυνατότητες, τα εμπόδια και οι ανάγκες. Αυτό σημαίνει ότι ο,τι είναι πρόσφορο για μια χώρα ή περιοχή σε μια ιστορική στιγμή μπορεί να είναι απρόσφορο για μια άλλη χώρα, περιοχή ή ιστορική περίοδο. Επιπλέον επειδή τα σχέδια, οι πολιτικές και οι παρεμβάσεις απαιτούν χρόνο, οι παρεμβάσεις, τα σχέδια και οι στρατηγικές πρέπει, επίσης, να μπορούν να αλλάζουν και να προσαρμόζονται στις αλλαγές των συνθηκών.

> · Τέλος, και ειδικά για το ζήτημα της καινοτομίας που μας ενδιαφέρει εδώ, τόσο η αγορά όσο και το κράτος έχουν σημαντικό ρόλο και πεδίο δράσης, μια και η καινοτομική πράξη είναι κατ' εξοχήν κοινωνική και ιστορική διαδικασία που επηρεάζει και επηρεάζεται από όλο το φάσμα των σχετικών δυνάμεων και κινήσεων. Στο πλαίσιο αυτό προκειμένου μια οικονομία να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της μάθησης και της γνωστικής και καινοτομικής δημιουργίας απαιτείται συντονισμένη δράση όλων των δυνάμεων τόσο της αγοράς όσο και του κράτους. Η καλύτερη απόδοση αγοράς και κράτους είναι το επιθυμητό, αλλά και μειωμένη απόδοση του ενός δεν είναι προς καταστροφή όταν ο άλλος θεσμός έχει υψηλή απόδοση.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Συνοψίζοντας παρατηρείται ότι υπάρχουν πολλοί παράγοντες που επιδρούν στην διαμόρφωση ενός θετικού ή αρνητικού κλίματος στις επιχειρήσεις και γενικά στην οικονομία μιας χώρας. Στην κρίση που διανύουν σήμερα οι οικονομίες γενικά και ειδικά στην χώρα μας, όπου επικρατεί η αβεβαιότητα για το μέλλον, είναι ώρα να αναλογιστούμε και να βρούμε διεξόδους για ένα καλύτερο και αποδοτικό αύριο, το οποίο θα επιτευχθεί μέσα από τα οφέλη της καινοτομίας.

Βέβαια το επιχειρηματικό πνεύμα και οι καινοτόμες ιδέες δεν αποτελούν από μόνα τους παράγοντα επιτυχίας. Θα πρέπει να υπάρξει το κατάλληλο έδαφος και οι κατάλληλες συνθήκες ώστε να αναπτυχθούν και να ευδοκιμήσουν.

Βάση όλων αυτών αποτελεί η σωστή ενημέρωση και η εκπαίδευση ώστε να είναι εφικτή η εφαρμογή των σκέψεων και ιδεών. Η καινοτομία αποτελεί την πηγή του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος και είναι το κλειδί για μια επιτυχημένη επιχειρηματική πορεία. Η διαδρομή όμως που θα διανύσει μια επιχείρηση από την ιδέα έως την επιτυχία, είναι μια περίπλοκη διαδικασία. Δεν υπάρχει κανόνας ή συγκεκριμένη κατεύθυνση προς την επιτυχία. Υπάρχουν μόνο ενδείξεις για την καλύτερη κατεύθυνση. Συμπερασματικά λοιπόν μπορούμε να πούμε ότι η ενσωμάτωση της κουλτούρας, που θα ευνοήσει την αύξηση της επιχειρηματικότητας και της καινοτομίας θα πρέπει να αποτελεί πρωταρχικό στόχο των επιχειρηματιών, που δεν θέλουν και που δεν αφήνουν το μέλλον της επιχείρησής τους στην τύχη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Γεωργαντά, Ζ. (2003). Επιχειρηματικότητα και Καινοτομίες: Το Management της επιχειρηματικής καινοτομίας. Θεσσαλονίκη: Ανικούλα, σελ 59-61.
- Ινστιτούτο Επικοινωνίας, 2006, Πάντειο Πανεπιστήμιο & QED Εταιρία Ερευνών, «Καινοτομία και Ελληνικός Επιχειρηματικός Χώρος, Έρευνα, Αθήνα.
- Ιωαννίδης Στ, 2001, Επιχείρηση και Επιχειρηματικότητα, Εκδ. Παπαζήση.
- Καραγιάννης, Α., 1996, «Επιχειρηματικότητα και Καινοτομίες», Πανεπιστήμιο Πειραιώς
- Καράγιωργας, Δ. (1979) Δημόσια Οικονομική1: Οι Οικονομικές Λειτουργίες του Κράτους. Αθήνα, Παπαζήσης.
- Καρβούνης Σ., 1995, «Διαχείριση Τεχνολογίας και καινοτομίας», εκδ. Σταμούλης.
- Κετικίδης, Π. , 2005, Ηλεκτρονική, Επικοινωνία & Στρατηγικές Συμμαχίες. περιοδικό: Planet Management., σελ. 35-38.
- Κοκκίνης Γ., 2006, «Η λειτουργία του Marketing στα Ολοκληρωμένα Συστήματα Δικαιόχρησης», περ. Διοίκηση και Οικονομία, τ.3, εκδ. Παπαζήση.
- Λαμπρινίδης, Μ. Ι. (1985) Ύφεση Πληθωρισμός και Οικονομική Πολιτική: Μαρξιστικές Ερμηνείες. Αθήνα, Σάκουλας.
- Λαμπριανίδης, 2003 Λ. Η επιχειρηματικότητα στην ύπαιθρο. εκδόσεις Επίκεντρο, σελ. 150-155.
- Μαρξ, Κ. (1867/1954) Το Κεφάλαιο, Τόμος Ι. Μετάφραση Σκουριώτη, Γ. Αθήνα.
- Μπουραντάς, Δ., 2005, Ηγεσία – Ο δρόμος της διαρκούς επιτυχίας, Εκδ. Κριτική, Αθήνα.
- Πάκος, Θ. (1992) Κλαδική Οικονομική Ι: Ανταγωνισμός Συγκέντρωση και Τεχνολογία, Αθήνα, Παπαζήσης.
- Πάκος, Θ. (2003) Η Επιχείρηση ως Εστία Ιδιοκτησίας Κεφαλαίου. Στο: Πανεπιστήμιο Πειραιώς. Μελέτες προς Τιμήν του Καθηγητή Απόστολου Λάζαρη. Πειραιάς, Πανεπιστήμιο Πειραιώς.
- Πάκος, Θ. (2004) Περιφερειακή Ανάπτυξη και Τοπικά Καινοτομικά Συστήματα. Στο Καλαφάτης, Πάκος, Σκούντζος (επιμ) Επτάνησα 20^{ος}-21^{ος} Αιώνας: Οικονομία, Δημογραφία, Περιβάλλον και Πολιτισμός. Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- Πάκος, Θ. (αδημοσίευτο) Η θεωρία της Επιχείρησης

- Πάκος, Θ. (2005) Οικονομική Ιστορία και Θεωρία της Επιχείρησης. Στο Καλαφάτης, Θ. (2005, επιμ.) Οικονομική Ιστορία και Οικονομική Θεωρία. Αθήνα. Δαρδανός. (υπό έκδοση).
- Πάκος, Θ. (2005) Πολιτική Περιφερειακής Ανάπτυξης και Νεοκλασική Θεωρία. Πάντειο Πανεπιστήμιο, Επιστημονικές Μελέτες προς Τιμήν του Καθηγητού Νίκου Ι. Κόνσολα. Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- Φώτης Παντόπουλος, 2012, «Όταν το management είναι τέχνη και ο manager... δημιουργός!».
- Παράσκας Θ., 2003, Ανταγωνιστικότητα – Απασχόληση των μικρομεσαίων επιχειρήσεων στην Ελλάδα και την Ε.Ε., προοπτικές και προτάσεις, εκδ. Σιδέρη.
- Ραφαηλίδης Α, Τσελεκίδης Ι., 2005, Τεχνολογία, Καινοτομία, Κοινωνία της γνώσης και Ελλάδα, στη συλλογή «Σύγχρονες προσεγγίσεις της Ελληνικής οικονομίας» επιμ. Κόλλιας Χρ., Ναξάκης Χ., Χλέτσος Μ., εκδ. Πατάκης.
- Chorafas, D.N. (1969) Η Επανάσταση της Γνώσεως: Το Εμπόριο των Εγκεφάλων. Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση.
- Galbraith, J. K. (1980) Η εποχή της Αβεβαιότητας, Αθήνα, Παπαζήσης.
- Herrera, R. (2003) Το Κράτος Εναντίον των Δημόσιων Υπηρεσιών. Η Κρυμμένη Όψη της Θεωρίας της Ενδογενούς Ανάπτυξης. Θέσεις, 85: 45 επ.
- Keynes, J. M. (1936/2001) Η Γενική Θεωρία της Απασχόλησης, του Τόκου και του Χρήματος. Αθήνα, Παπαζήσης.
- Lazonick, W. (1991 / 2001) Η οργάνωση των Επιχειρήσεων και ο Μύθος της Οικονομίας της Αγοράς. Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Marx, K. (1984/1978) Το Κεφάλαιο, Τομ. I, II, III Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.
- Schumpeter, J.A. (1942/1972) Καπιταλισμός, Σοσιαλισμός και Δημοκρατία. Αθήνα, Παπαζήσης.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Abramovitz, M. (1956) Resource and Output Trends in the United States since 1870. *American Economic Review* 46: 5-23
- Abramovitz, M. (1989/2000) Thinking about Growth, Part I, Sections IV- VII. Reprinted in Edquist, C. and McKelvey, M. (2000, eds) *Systems of Innovation*, V. II, Cheltenham, UK, Elgar.
- Archibugi, D., Howells, J., and Michie, J. (1999, eds) *Innovation Policy in a Global Economy*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Asheim, B. T. (1999) The Territorial Challenge to Innovation and Endogenous Regional Development. In Cowling, K. (ed) *Industrial Policy in Europe*. London, Routledge.
- Baumol, W. (1965) *Welfare Economics and the Theory of the State*, London, London School of Economics.
- Block, F. (2000) Disorderly Coordination: The limited Capacity of State and Markets. In Burlamaqui et. al. (eds).
- Boekema, F., Morgan, K., Bakker, S. and Rutten, R. (2000) *Knowledge, Innovation and Economic Growth*. Cheltenham, Elgar.
- Bowles, S. (1988) Social Institution, and Technical Choice. In Dematteo, M. et. al. (eds)
- Buchanan, J. M. (1986) "Contractarianism and Democracy". In *Liberty, Market and State*. Brighton. Wheatsheaf.
- Buchanan, J. M. (1995) The Domain of Constitutional Economics. In Foss, P. (ed) *Economic Approaches to Organizations and Institutions*. Aldershot. Dartmouth.
- Burlamaqui, L., Castro, A.C. and Chang, H-J (2000, eds) *Institutions and the Role of the State*. Cheltenham, U.K, Elgar.
- Chang, H-J (2000). An Institutional Perspective on the Role of the State. In Burlamaqui, et.al (2000 eds).
- Chang, H-J., and Rowthorn R, (1995) Introduction. In chang, H-J. and Rowthorn, R (eds). *The Role of the State in Economic Change*. Oxford University Press
- Clayton M. Christensen & Michael E. Raynor, 2003, *The innovator's Solution – Creating and sustaining successful growth*, Harvard Business School Press.
- Coase, R. (1937) The Nature of the Firm. *Economica*: 4: 386-405
- Coase, R. (1988) *The Firm, the Market and the Law*, London, University of Chicago Press.
- Cohen, D. (1998) *The Wealth of the World and the Poverty of Nations*. MIT Press

- Colander, D. (2000, ed) *The Complexity Vision and the Teaching of Economics*, Cheltenham, Elgar
- David, P. (1990) *The Dynamo and the Computer: An Historical Perspective on the Modern Proeluctivity Paradox*. *American Economic Review*. 80:353-361
- Dematteo, M., Vercalli, A., and Goodman (1988 eds) *Technological and Social Factors in Long Term Economic Fluctuations*. Berlin, Springer-Verlang.
- Denison, E. F. (1962) *The Source of Economic Growth in the United States and the Alternative Before Us*. Committee for Economic Development, new York
- Dosi, G. (1999) *Some Notes on National Systems of Innovation and Production, and their Implications for Economic Analysis*. In. Archibugi, et. al (eds)
- Dosi, G. (1988/2000) *The Nature of Innovation Process*. In Dosi, G. et al (eds) *Technical Change and Economic Theory*, London, Printer. Reprinted in Edquist C. and McKelvey, M. (eds) *System of Innovation*. Cheltenham, Elgar.
- Peter Drucker (1985) *Innovation and Entrepreneurship*, New York, Harper & Row
- Drucker, F.P. (2003): "The Discipline of Innovation", *Harvard Business Review on the Innovative Enterprise*, H. B. S. Press, Boston Massachusetts.
- Edquist (1997, ed). *Systems of Innovation*. London, Printer. Reprinted in Edquist, C. and McKelvey, M (2000, eds)
- Edquist, C. and Johnson, B. (1997/2000) *Institutions and Organizations in Systems of Innovation*. In: Edquist (1997, ed). *Systems of Innovation*. London, Printer. Reprinted in Edquist, C. and McKelvey, M (2000, eds)
- Edquist, C., and McKelvey, M., (2000, eds) *System of Innovation*, Cheltenham, Elgar.
- Edwards, R. (1979) *Contested Terrain: The Transformation of the Workplace in the Twentieth Century*. New York, Basic Books.
- Fagerberg, J. (2000) *Technological Progress Structural Change and Productivity Growth: A Comparative Study*. *Structural Change and Economic Dynamics*.
- Fei, J. C. H., and Ranis, G. (1997) *Growth and Development from an Evolutionary Perspective*. Oxford, Blackwell.
- Freeman, C., Soeta, L. (1990) *Fast Structural Change and Slow Productivity Change: Some Paradoxes in the Economics of Information Technology*. *Structural Change and Economic Dynamics*. 1: 225-242
- Freeman, C. and Soeta, L. (1997) *The Economics of Industrial Innovation*. Cambridge Mass. MIT Press.
- Galbraith, J. K. (1967) *The New Industrial State*. Boston. Mifflin
- Galbraith, J. K. (1974) *Economics and the Public Purpose*. London. Deutsch

- Genosko, J. (1997) Innovative Millieux and Globalisation. European Planning Studies 5
- Gens, A. de (1997) The Learning Company. London, Longview.
- Gregerson, B. and Johnson, B. (1998/2000) How do Innovations Affect Economic Growth. Reprinted in Edquist C. and McKelvey, M. (2000, eds).
- Hamel, G., 2002, Innovation Now!
- Hamilton, W. H. (1932) Institution. Reprinted in Hodgson, G. M. (1993, ed) The Economics of Institutions. Aldershot, Elgar.
- Hay, D.D. and Morris, D. J. (1991) Industrial Economics and Organisation. Oxford, Oxford University Press.
- Hayek, F. A. (1967). Studies in Philosophy, Politics, and Economics, London. Routledge & Keagan.
- Hodgson, G. M. (1988). Economics and Institutions. Cambridge, Polity Press.
- Hodgson, G. M. (1998) The approach of Institutional Economics. Journal of Economic Literature.
- Hodgson, G. M. (2000) From Micro to Macro: The Concept of Emergence and the Role of Institutions. In Burlamaqui et. al. (eds).
- Michael Hopkins, 2010, "The 4 ways IT is driving innovation", interview with Erik Brynjolfsson, MIT Sloan Management Review.
- Kondratiev, N. (1935) The Long Waves in Economic Life. Review of Economic Statistics.
- Krugman, P. (1995) Development, Geography and Economic Theory. Cambridge, Mass. MIT Press
- Lambooy, J. G. (1997) Knowledge Production, Organisation and Agglomeration Economics. Geojournal
- Lambooy, J. (2000) Learning and Agglomeration Economies: Adapting to Differentiating Economic Structures. In Boekema, et. al. (eds)
- Langlois, R. and Everett, M. (1994) What is Evolutionary Economics? In Magnusson, L. (ed) Evolutionary and Neo-Schumpeterian Approaches to Economics. Boston, Kluwer.
- Lilley, S. (1973) Technological Progress and The Industrial Revolution 1700-1914. In Cipolla, C. M. (ed) The Fontana Economic History of Europe: The Industrial Revolution. Collins
- Loasby, B. J. (2000) Market Institutions and Economic Evolution. Journal of Evolutionary Economics. 10: 297-307
- Lundvall, B. A. (1992, ed). National Systems of Innovation: Towards or Theory of Innovation and Interactive Learning. London, Pinter.

- Lundvall, B. A. (1999) *Technology Policy in The Learning Economy*. In Archibugi, D., Howells, J. and Michie, J. (eds) *Innovation Policy in a Global Economy*. Cambridge, CambridgeUniversityPress.
- Malmberg, A. and Maskell, P. (1997) *Towards an Explanation of Regional Specialization and Industry Agglomeration*, *European Planning Studies* 5
- Markusen, A. (1998) *Fuzzy Concepts, Scanty Evidence, Policy Distance: The Cause for Rigour and Policy Relevance in Critical Regional Studies*, *Regional Studies* 33(9):869-884
- Marshall, A. (1890/1961) *Principles of Economics*. London, Macmillan.
- Maskell, P. (1998) *Competitiveness, Localised Learning and Regional Development: Specialisation and Prosperity in Small Open Economies*. London, Routledge
- McKelvey (1997/2000) *Using Evolutionary Theory to Define Systems of Innovation*. In Edquist, C. (ed), *Systems of Innovation*. London, Printer. Reprinted in Edquist, C. and McKelvey, M. (eds)
- Mensch, C. (1975) *Das Technologische Patt*, Bonn, Unschan Verlag.
- Michaelides, P., and Milios, J. (2005). *Did Hilferding Influence Schumpeter?*. *History of Economic Review*. Vol. 41
- Minsky, H (1986) *Stabilizing an Unstable Economy*. New Haven. YaleUniversityPress.
- Mitchell, W. (1937) *The Backward Art of Spending Money and Other Essays*. New York. Mc Graw-Hill
- Morgan, K. (1997) *The Learning Region: Institutions, Innovation and Regional Renewal*. *Regional Studies* 31(5) 491-503
- Mowery, D. C. and Rosenberg, N. (1995) *Technology and The Pursuit of Economic Growth*. Cambridge, CambridgeUniversityPress
- Nelson, R. and Winter, S. (1982). *An Evolutionary Theory of Economic Change*. Cambridge, Mass.HarvardUniversityPress.
- Nelson, R. R. and Rosenberg, N. (1993). *Technical Innovation and National Systems*. In Nelson, R. R. (ed). *National Systems of innovation. A Comparative Study*. Oxford, OxfordUniversityPress.
- North, D. C. (1981) *Structure and Change in Economic History*. London, Norton.
- North, D. C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge, CambridgeUniversityPress.
- North, D. C. (1991) *Institutions*. *Journal of Economic Perspectives*. 5(1): 97-112
- OECD (2000) *A New Economy? The Changing Role of Innovation and Information Technology in growth*. Paris, OECD.

- Pakos, T. (1982) *Industrialisation, Structured Change and Policy: The Case of Greece*. Ph. D Thesis. Victoria University of Manchester.
- Patel, P. and Pavitt, K. (1994). *The Nature and Economic Importance of National Innovation Systems*. S. T. I. Review.
- Peneder, C. (2001) *Entrepreneurial Competition and Industrial Location*. Cheltenham, Elgar.
- Penrose, E. (1959/1995) *The Theory of the Growth of the Firm*, Oxford Blackwell.
- Polanyi, K. (1944/1957) *The Great Transformation*. New York, Rinehart. [Ελληνικά: Πολάνυι Κ, (2001) *Ο Μεγάλος Μετασχηματισμός*, Αθήνα: Νησίδες.]
- Porter, M.E (1990). «The competitive advantage of nations». USA: The free Press
- Porter E. M., Stern S. (2001). «Innovation: Location Matters.» MIT Sloan Management Review, Summer
- Powell, W. W. and DiMaggio, P. J. (1991 eds) *The New Institutionalism in Organization Analysis*. Chicago. The University of Chicago Press.
- Powell, W. (1991) *Expanding the Scope of Institutional Analysis*. In Powell, W. W. and DiMaggio, P. J (eds)
- Putterman, L. and Kroszner, R. S. (1996, eds) *The Economic Nature of the Firm: A Reader*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Robbins, L (1932) *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*. London, Macmillan.
- Robinson, J. and Eatwell, J. (1973) *An Introduction to Modern Economics*. London, Mc Graw-Hill.
- Scherer, F.M. and Ross D. (1990) *Industrial Market Structure and Economic Performance*. Boston, Mifflin.
- Schmalensee, R. and Willig, R. D. (1989) *Handbook of Industrial Organization*, Amsterdam, North-Holland.
- Schumpeter, J. A. (1912) *Theorie der Wirtschaftlichen Entwicklung*. Leipzig, Duncker & Humboldt
- Schumpeter, J. A. (1918/1981) *The Crisis of the Tax State*. In Swedberg, R. (ed). *Joseph A. Schumpeter—The Economics and Sociology of Capitalism*. Princeton. Princeton University Press
- Schumpeter, J. A. (1939/1964) *Business Cycles*, London, Mc Grow-Hill
- Schumpeter, J. A. (1947) *The Creative Response in Economic History*. *Journal of Economic History*. Reprinted in Witt, U (1933, ed). *Evolutionary Economics*. Aldershot, Elgar

- Senge, P. (1990) *The Fifth Discipline*. London, Doubleday
- Simon, H. A. (1957) *Models of Man*. New York, Wiley
- Simon, H. (1991) *Organisation and Markets*. *Journal of Economics Perspectives*.
- Solow, R. (1956) A Contribution to the Theory of Economic Growth. *Economic Journal* 70
- Solow, R. (1957) Technical Change and the Aggregate Production Function. *Review of Economics and Statistics*
- Sraffa, P. (1960) *Production of Commodities by Means of Commodities*, Cambridge University Press
- Swedberg, R. (1991) *Schumpeter, a Biography*. Princeton, Princeton University Press.
- Szentesi, T. (1976) *The Political Economy of Underdevelopment*. Akademia Kiado, Budapest.
- Verspagen, B. (2001) *Economic Growth and Technological Change: an Evolutionary Interpretation*. Paris, OECD.
- Von Tunzelmann, N. (1995). *Technology and Industrial Progress. The Foundations of Economic Growth*. Cheltenham, Elgar.
- Weber, M. (1922/1968) *Economy and Society*. Berkeley. Berkeley University Press.
- Williamson, O. (1975) *Markets and Hierarchies*. New York, Free Press.
- Williamson, O. (1985) *The Economic Institutions of Capitalism: Firms, Markets, Relational Contracting*. New York, Free Press.
- Williamson, O. (1989) Transaction Cost Economics. In Schmalensee, R. and Willing, R. D. (eds) *Handbook of Industrial Organization*. Amsterdam, Elsevier.
- Yaffe, D. (1973) *The Marxian theory of Crisis, Capital and the State*. *Economy and Society*.
- Zysman, J. (1994/2000). How Institutions Create Historically Rooted Trajectories of Growth. *Industrial and Corporate Change*. 3 (1): 243-283. In Edquist and McKelvey (2000, eds).

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

Σημείωση: Οι συγκεκριμένες ιστοσελίδες χρησιμοποιήθηκαν μέσα στο διάστημα 1-25 Ιουλίου 2014

<http://www.bms-sa.gr/kainotomia-orismos.aspx>

http://www.liaison.tuc.gr/fileadmin/users_data/liaison/Library/Innovation/seminario_kainotomia_vliamos.pdf

<http://repository.edulll.gr/edulll/retrieve/4619/1315.pdf>

<http://www.generation10.org/?p=39>

http://www.generation10.org/wp-content/uploads/2012/01/%CE%94%CE%B9%CE%B1%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%B5%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AF_%CE%BF%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CE%AF_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%B3%CF%89%CE%BD%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1%CF%82_%CE%BC%CE%B9%CE%B1%CF%82_%CF%87%CF%8E%CF%81%CE%B1%CF%82_-Hb-l.pdf

<http://mke.uom.gr/documents/EP/Productivity.pdf>

<http://www.azairis.gr/arthra/business-management/106--manager-manager-leader-1998.html>

<http://jobgr.blogspot.gr/2014/10/inac-manager.html#.VI9E8NKsWgR>

http://www.icbs.gr/innet/UsersFiles/students/tutor_notes/postgraduate/DMS/VLACHOS/1a.%20Entrepreneurship.pdf

http://isotita.unipi.gr/assets/erevna_6.pdf

<http://www.career.tuc.gr/3580.html>

<http://www.solon.org.gr/index.php/2008-07-16-12-40-26.html>

<http://www.acsmi.gr/Portals/0/prasini.pdf>

<http://kallithea.hua.gr/epixeirein/dihm4%20docs/makropoulos1.pdf>

<http://www.kekdiastasi.edu.gr/default.asp?id=300410092&lcid=1032>

<http://www.neolaia.gr/2011/01/19/anodiki-tasi-kainotomia-stin-ellada/>

<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-C122/38/218,1094/>

<http://www.euretirio.com/2010/11/paragogikotita.html>

http://www.specisoft.gr/home/news/docs/arthro_paragogikotita.pdf

http://europa.eu/legislation_summaries/enterprise/industry/n26027_el.htm

EΙΚΟΝΕΣ

Εικόνα 1 : <http://career.teilam.gr/>

Αντωνοπούλου Σ. Επιχειρηματικότητα ευκαιρίας ή επιχειρηματικότητα ανάγκης;
Διαθέσιμο στον ιστότοπο : <http://www.aromafarm.gr/article-categories/99-%CE%B5%CF%80%CE%B9%CF%87%CE%B5%CE%B9%CF%81%CE%B7%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1-%CE%B5%CF%85%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CF%81%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CE%AE-%CE%B5%CF%80%CE%B9%CF%87%CE%B5%CE%B9%CF%81%CE%B7%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1-%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CE%B3%CE%BA%CE%B7%CF%82> (πρόσβαση
14.04.2014)

εικόνα 2 : <http://www.alfavita.gr/>

εικόνα 3 : http://apofitos.com/index.php/newsroom/entry/agenda_869

εικόνα 4: http://mhmadass.blogspot.gr/2012/07/blog-post_28.html